

Asztalos Zoltán*

Készítette: Timár Lajos és Hosszú Gyula
Szerkesztette: Timár Lajos és Kádár Judit
Hajdúszoboszló, 2010-2013.

Család

Nagyapám kádármester volt. Állítólag – ahogy később hallottam – a család valamikor Gyulafehérvárról települt át, de erre nézve én nem tudtam már pontos adatokra lelni. Édesapám érettségi után kitanulta a kádárszakmát, utána viszont a vasúthoz került, és vasúti tiszt lett. Úgyhogy aztán ő bejárta a déli részeket, Szlavóniát, Zágráb környékét, sok helyen volt vasúti szolgálatban. Akkor még nem volt nő. A nősülés úgy történt, hogy az ő vasúti tiszt barátjának, munkatársának volt egy húga, és őt vette feleségül az én édesapám. Nagyapám 1925-ban halt meg, egy évvel a születésem előtt. Nagyon sok összevásárolt faanyag maradt utána, amit föl kellett volna dolgozni, s valakinek át kellett venni az üzemet is, mert többen dolgoztak ott segédek. Édesapám átvette az üzemet, és fiatal fejjel nyugdíjba ment a vasúttól. Csodálkoztam mindig, de így volt. Ezt a munkát végezte ő jó darabig, aztán a vasútnál is voltak kádáripari munkák, amit kellett végezni. Vasúti utazási kedvezményeket kaptunk, ami járt a vasúti dolgozóknak általában.

Amikor jött a komoly idő 1943-44-ben, akkor őt visszahívták a vasútra, ott kellett szolgálatot végeznie. Ahol a húszemeletes ház van a debreceni állomásnál, annak a helyén volt a hajdúsámsoni vasút végállomása; ez keresztülment a városon, és az Augusztia szanatórium előtt vezetett, aztán Sámson felé fordult. Ennek az állomásnak az előjárójává tették meg édesapámat, aki aztán ott egy vagy két éven keresztül végezte a szolgálatot, ameddig lehetett. Aztán amikor bombatalálat érte az állomást¹, akkor az a munka is megszűnt. Így volt a mi életünk. Ez röviden az édesapai rész.

Az édesanyai rész még érdekesebb, mert az én édesanyám tulajdonképpen lengyel származású. Mikor 1830-ban a lengyel szabadságharc volt, ők is áthúzódtak a Kárpátokon, és letelepedtek a Felvidéken. Naczenszkynak hívták az ő édesapját, aki már itt született Magyarországon. Ez az anyai nagyapa egy tót származású lányt vett el feleségül, Novák volt a neve. Úgy kerültek előbb Szatmárnémetibe, amikor megházasodtak, aztán Debrecenbe. Mind a ketten görög katolikusok voltak, és

nagyapám a görög katolikus egyház tanácsnoka, előjárója lett. Közben letelepedett a Homokkertben, és az Ungvári szőlőskertben, amelyik kintebb van a Létai úton (a Létai út és a Diószegi út közt van ez), ott egy hatalmas szőlőterületet telepített, és szőlősgazda lett. Ő mint vasutas, fiatalon nyugdíjba ment, és ebből élt attól kezdve, a nyugdíjából meg a szőlőnek a hasznából.

Nagyapám élete végéig Naczinszky néven szerepelt, sőt, mivel nemesi családból származott, volt egy előneve. S. Naczinszky. Sándor vagy Alexander, nem tudom, de mindig úgy írta a nevét, hogy S. Naczinszky. A fia már csak Sándor, ő elhagyta a Naczinszkyt, mert a Naczinszky mégis lengyeles hangzású név. Az egész család magyarosodott. Még az anyai nagymamámnál is előfordult, hogy nem talált egy magyar szót, de egyébként nagyon szépen beszéltek magyarul már, különösen nagyapám. Édesanyám neve hivatalosan most is Naczinszky Ilona.

A nagyapámnak nagyon érdekes volt a foglalkozása. Betelepített egy teljesen pusztai területet – egy nagyon szép fekvésű domboldalt –, elkezdett szőlőt telepíteni, és az egész egy óriási szőlőterület lett. Már akkor túl voltak a filoxérán², és szinte csak oltványt telepítettek, vagy pedig Delavárit vagy Othellót; amelyek nagyon jó termést adtak. Ez homokos terület volt, és nagyon jó borokat termelt. Nagyapám nagyon jól értett a borászathoz. Volt egy nagy pincéje Debrecenben, a Homokkertben, a Szabó Kálmán utcában, ott laktak ők, és ott tárolta a borát. Aztán eladta, árulta a bort; boráruda volt a lakásán.

Akkor volt vőlegény édesapám, mikor a románok bejöttek Debrecenbe, és kijárási tilalom volt³. Jött haza a menyasszonyától, elfogták a román katonák, és irgalmatlanul elverték, úgyhogy négykézláb tudott csak hazamenni. Aztán valahogy enyhült a helyzet, és '20-ban esküdtek meg. Nagy esküvő volt. Lediktálták nekem, hogy 30 pár tyúkot hozatott nagyapám, és milyen sokan voltak az esküvői vacsorán kint a homokkerti háznál, ahol laktak. Az egy nagy terület volt, és ahhoz még hozzátartozott egy hatalmas, majdnem félholdas szőlőskert, ahol szintén a legfinomabb szőlőket ültette nagyapám. Nagyon szerette a szőlőt.

Édesanyám görög katolikus maradt. Akkor rendezték el, valamikor 1920-ban, hogy a fiúk apjuk vallását, a lányok az anyjuk vallását követik⁴, azonban az én Asztalos

nagymamám a sarkára állt, és minden gyerek református lett – tehát gyakorlatilag mi mindannyian. Volt egy bátyám, nővérem... '22, '24, '26-ban, így születünk sorra egymás után. A nővérem viszont, református létére a katolikus Svetitsbe⁵ járt. Tudniillik a Svetitsbe járt édesanyám is annak előtte, és oda íratta be a lányát, aki ennek ellenére református maradt. Református hittant is tanítottak, bejárt a lelkész az iskolába.

Gyermekkor

1926-ban születtem. Engem az 1944-ben lebombázott Ispotály téri templomban kereszteltek, és az Ispotály téri elemi iskolába jártam. Az Ispotály téri templom arról nevezetes, hogy ez volt Debrecen első protestáns temploma, mert 1707-ben épült⁶. A Kistemplomot 1720 után kezdték építeni. Nagyon kedves, csinos, szép templom volt, és nagy örömmel jártunk oda minden vasárnap, nem volt messze tőlünk. És az iskola is, ami mellette volt, nagyon komoly tanítókkal működött. Tényleg csodálatos időket éltem át gyerekkoromban ott az iskolában is.

Tízéves koromban bekerültem a református gimnáziumba. Közben valami olyan betegség vett rajtam erőt, ami állandó lázzal járt. Nem tudta senki megállapítani, hogy ez miért van. Nyár végén jött elő, úgyhogy egy évet nekem ki kellett hagyni, mert szinte egy fél évet állandó lázas állapotban töltöttem. Vizsgáltak engem mindennel, jártunk a MÁV Kórházba, aztán kijárogattunk a klinikára, de sehol nem tudták megállapítani, hogy mi a bajom tulajdonképpen. Aztán egyszer csak elmúlt a láz, és így történt, hogy a következő évben, 1936-ban egy iskolaszanatóriumba kerültem, Szentgotthárdra⁷ nyáron felerősödni. Akkor volt az olimpia, a berlini olimpia. A berlini olimpiát ott rádión keresztül izgultuk végig. Az szenzációs volt, amikor a magyarok harmadikok lettek a világversenyben.

Mikor onnan visszakerültem, akkor írtak be a református gimnáziumba, és akkor kezdődtek a nagyon nehéz idők, ínséges idők. Én a Kollégiumban nem laktam bent, bejártam a gimnáziumba, mert a Vörösmarty utcán éltünk, debreceni voltam. Arra emlékszem, hogy nagyon nehéz volt megélni. Mesélték anyukámék, hogy disznónak való apró krumplit sikerült venni, és azt ettük otthon; a hajában megfőzték. Ez már a háborús időkben volt. Mert jött a jegyrendszer. A jegyrendszer adag minimális volt:

15 vagy 18 deka kenyér naponta, és egy fél kiló cukor egy hónapra, hús 20 deka egy hónapra... Nagyon minimális volt a koszt, amit lehetett kapni jegyre, úgyhogy édesanyám ezt úgy pótolta, hogy volt egy kis konyhakertje.

Tulajdonképpen az én ifjúságom, mióta emlékszem rá, serdülőkoromtól kezdve állandóan a háború jegyében telt el. Elindult a háború, és akkor állandóan láttuk a háborús filmeket, a híradókat, a német előrenyomulást stb. Közben bennünket is levante kiképzésben részesítettek. Igaz, hogy csak fapuskával meg egyebekkel, de azért minden héten volt levanteóra, és kimasíroztunk a Nagyerdőbe, egy fél napig ott töltöttük az időt.

Második világháború

Menekülés

Az kalandos volt, ahogy mi elmenekültünk Debrecenből. Eredetileg nem is gondoltunk mi arra, hogy elmegyünk. Hallottuk messziről az ágyúdörgést, aztán mindig közelebbről, közelebbről. Egyszer egy hétfői napon arra ébredünk, hogy Debrecen szélét lövik az orosz tankok⁸. Elkezdtek kiabálni az utcán, hogy van még egy menekítő vonat, ami megy Nyíregyháza felé, aki akar, az még mehet. Akkor fogtunk egy zsákot, beletettünk egy kenyeret meg néhány ruhaneműt, hátunkra csaptuk, bezártuk a lakást és kiszaladtunk az állomásra. Hallottuk, hogy miket csinálnak az oroszok. Senki sem akart az oroszok kezébe kerülni, így mi szinte semmi nélkül elmenekültünk Debrecenből.

Naczinszky nagyapám révén volt rokonságunk Dombrádon. Oda kimentünk, és ott voltunk talán két héten keresztül. Ez a menekülésünk, ha jól emlékszem rá, október 10-én vagy 9-én volt, és október 15-én ott hallottuk rádión keresztül a Horthy-szózatot és a következményét is persze, a Szálasi hatalomátvételt. Miután a hír jött, hogy Debrecen állítólag visszafoglalták a németek, édesapám vonatra ült és hazament. Ezt a rizikót vállalta, és megnézte a lakást, hogy rendben van-e. Még akkor rendben volt, nem törték fel. Visszajött Dombrádra vonaton, akkor volt még szabad közlekedés.

Dombrádon aztán elhatároztuk, hogy tovább kell menni Budapestre, mert ott még el lehet rejtőzködni. A nővérem már akkor menyasszony volt, a vőlegénye pedig Pesten az Állami Biztosítónak volt a jogtanácsosa. Legalább ők legyenek együtt, aztán majd lesz valami. Előbb átmentünk a Tisza túlsó partjára, aztán kisvonattal egészen Sárospatakig, és Sárospatakon fölkéredzkedtünk egy katonai szekérre, az vitt el bennünket Miskolcig. De hogy mi volt ott közben, az borzalom. Székelyföldről ökrökkel, tehennel járművek, szekerek jöttek, és kipusztultak a jószágok, felfúvódva az országút mellett heverték. Akkor még nem volt meg a mai út, kanyargott az út a falvakon keresztül. Valamikor este, egészen késő este beértünk Miskolcra, és akkor meg kiderült, hogy nem lehet közlekedni a közvetlen vasúton, mert Hatvant szétbombázták, és a vasutat is. Füleken keresztül kerültünk, az is majdnem egy napig tartott, míg elvergődtünk Budapestre. Ott aztán a nővérem ment a vőlegényéhez, gyorsan mentek a városházára, megesküdtek. Senki nem volt az esküvőjükön, csak ők ketten, még tanúk se nagyon lehettek.

Mi aztán valahogy Nagytétényben kaptunk egy szobát, ahol meghúztuk magunkat, és hogyha riadó volt, akkor lementünk a pincébe. A fejünk fölött a német tüzérség lőtte az oroszokat éjjel-nappal messze hordó ágyúkkal. Egyszer csak arra ébredtünk fel egy éjszaka, hogy csend van, elhallgattak az ágyúk. Az oroszok már jöttek közelebb, és akkor tanakodtunk otthon.

A nyilasok elrendelték az általános mozgósítást, 16-tól 60-ig mindenkinek be kellett vonulni. Édesapám akkor már 50 elmúlt, szakállt növesztett, meg torzonborz ruhában járt, rongyosan, próbálta magát álcázni. Viszont nekem meg akadt egy munkahelyem a Lódenposztó gyárban, ott dolgoztam mint számfejtő, mint irodai alkalmazott. Megmondták, hogy kell menni jelentkezni. Odamentem, és aztán kiderült, hogy tulajdonképpen a Hunyadi páncélgránátos hadosztályba kerültünk, amit a nyilasok szerveztek meg annak idején⁹. Még este bennünket vonatra raktak, és elvittek Zala megyébe, Ozmánbükkre.

Kiképzőtábor Sziléziában

Civil ruhában voltunk, senkinek sem volt katonai ruhája, még katonai cipője, bakancsa se. Két hétig voltunk Zala megyében, egy kisközségben, utána megint

vonatra raktak, és Gyékényesen keresztül előbb Ausztriába, aztán Csehországon keresztül Felső-Sziléziába vittek bennünket. Ez a mostani lengyel–német határnak a lengyelországi része. Neuhammernek nevezték ezt a kiképzőtábort, az volt az egyik legnagyobb katonai kiképzőtábor a németeknek¹⁰. Több falut is magába foglalt, és bunkerek meg óriási barakkok, laktanyák... szóval minden-minden volt ott, és oda zúdítottak bennünket is. Onnan már a németek jó része elhúzódott, tulajdonképpen mi maradtunk csak, magyarok. Kiderült azonban, hogy olyan sokan vagyunk már, hogy nem férünk el.

Vonatra raktak bennünket, és elvittek Lengyelországba. Varsótól körülbelül 200 km-re délnyugatra volt egy Sieradz nevű úgynevezett kiképzőhely, de hát az nem az volt, hanem egy falu, egy szétszórt település, és beraktak a házakhoz úgy, ahogy lehetett, zsúfoltan. Mondanom se kell, hogy közben a tetű elszaporodott mindenkiben, mert nem volt mosdási lehetőség. Nagyon komisz hideg volt, 20-25-30 fokos hidegek voltak meg hófúvás. Ott voltunk vagy két hétig. Hallottuk, ahogy az ágyúdörgés közeledett egyre jobban felénk; megindultak az oroszok, és Varsó fele közeledtek.

Akkor állítólag magyar parancsnokaink voltak, de nem nagyon láttuk őket. De a parancsot közvetítették nekünk, hogy föl kell szerelkezni, és elindulni gyalog nyugat fele. Ez azt jelentette, hogy egy olyan úton kellett menni, amelyet a visszavonuló német járművek jég-símára tapostak, úgyhogy inkább korcsolyával lehetett volna közlekedni, mint gyalog. Hogy próbáljuk csökkenteni a csúszást, a lábunkra kötöttünk egy pokrócdarabot, abban csúszkáltunk és mentünk, de valami rettenetes volt. Kb. 350 km-t gyalogoltunk tíz nap alatt... Amit közben mit láttunk, az valami borzalom volt: elpusztult házak, falvak, a németek mindent felégettek. Senkit nem vettek fel, üres teherautók mentek nyugatra az úton, és ha jött egy teherautó, hiába integettünk. Megmondták, hogy alakulatban kell maradni, nem szabad kilépni a sorból. Persze nem volt senki, aki vigyázzon ránk, teljesen magunkra voltunk hagyatva.

Útközben teljes zűrzavar volt. Mi, akik gyakorlottabbak voltunk vagy edzettebbek, tudtuk, hogy vigyázni kell arra, hogy az ember, ha nagyon elfárad, ne üljön le, mert megfagy. A fagyhalál előtt – én magam is többször ezt átéltem – az embert rendkívül kellemes melegérzés hatja át. Nem fázik. Olyan jó most csak lehunyni a szememet és aludni. Csak tíz percet – és akkor vége volt az illetőnek, meg volt fagyva. És

nagyon sokan így fagytak meg. Hát én, amikor nagyon-nagyon fáradt voltam, akkor elkezdtem topogni, magamat olyan lendületbe hoztam, hogy utána tudtam továbbmenni, mert tudtam, hogy az biztos halál, hogyha valaki leül. Sokan leültek az országúti póznák mellé meg fák mellé, és ott fagytak meg. És senki sem törődött velünk, senkit nem érdekelt, hogy hányan vagyunk. Csak mondták, hogy menni kell ebbe az irányba.

Érdekes módon abban az esztendőben nagyon korán tavaszodott, legalábbis azon a részen. Mire Glogaut elértük – az Odera rajta folyik keresztül –, ott már minden üres volt. Amikor mentünk az előző falvakon keresztül, tiszta új építésű házakat láttunk, de semmi nem volt benne, egy szög se. Teljesen üres volt. Tudniillik ezek német települések voltak – a németeket odatelepítették, amikor megkapták Sziléziát –, de a németek tudták, hogy jönnek az oroszok, és ez lengyel terület marad, és elmenekültek. Glogaunál beszállásoltunk valahol, már ránk esteledett, pihentünk egyet. Láttunk egy gyönyörű szép házat, még ki is volt világítva. Bemegyünk, legnagyobb meglepetésünkre egy óriási asztal megterítve, még langyos ennivalóval szépen, villa, kés, minden, de azt még senki nem használta, ott még senki nem evett, csak éppen meg volt terítve, és senki, egy lélek nincs a házban. Bejártuk pincétől padlásig. Hát gyerekek, akkor vacsorázunk! Megvacsoráztunk, gyorsan lefeküdtünk, hogy pihenjünk. És akkor tudtuk meg, hogy miért volt ez így. Mert riasztották az egész várost, hogy át kell menni mindenkinek az Odera túlsó partjára, mert éjfélkor fel fogják robbantani az Odera hídját a németek. Bennünket is – alig aludtunk tíz percet – rögtön felriasztottak a német csendőrök, hogy mars, át a hídon. Addig mentünk vagy 30 km-t, és még vagy húszat mennünk kellett utána éjszaka, míg ránk virradt, és akkor aztán valahol tudtunk pihenni egyet, hogy beérjünk a katonai kiképzőbe.

Ugyanabba a katonai kiképzőtáborba mentünk vissza, ahol voltunk. Onnan vonattal mentünk Lengyelországba, és gyalog mentünk vissza. Mi kóboroltunk, senki nem szólt hozzánk egy szót se. Felfedeztünk ennivalót, akkor azt ettük; volt, ahol csokoládé volt, kétszersült volt, volt, ahol kenyér, húst nem nagyon találtunk. Szóval valamit tudtunk enni. És másnap jöttek magyar tizedesek, őrzetők, szakaszvezetők, ilyen alacsony beosztású altisztek, és mondták, hogy nekünk össze kell állnunk csapatokba, és meg kell védeni ezt a táborát az oroszoktól. Az oroszok itt

vannak a tábor környékén. Akkor kiosztottak nekünk fegyvereket, de hát életemben én se lőttem egyet sem, és közülünk, azt hiszem, senki sem. Aztán megmutatták, hogy kell meghúzni a puskának a ravaszát, hogy kell kibiztosítani, hogy kell lőni. Nem volt annyi időnk se, hogy egyet lőjünk legalább. Ráadásul én nem tudom, hogy miért, de amikor valami ilyen társulat összeakadt, akkor mindig engem neveztek ki vezetőnek, hát így én lettem ennek a szakasznak úgymond a parancsnoka. Nekem adtak egy villám géppuskát, meg egy rakaszos fiút mellém, akinél mondjuk, 200 töltény volt. De nem sokat jelent az a villám géppuska, mert másodpercenként több töltényt lő, és pillanatok alatt ellőtte volna az egészet.

A lényeg az, hogy utána egy altiszt kísért bennünket. Nekünk fogalmunk sem volt, hogy hol vagyunk. Itt egy óriási fenyőerdő, ott egy óriási tölgyerdő, itt egy tisztás, ott egy bunker... úgyhogy nem tudtuk, hogy hol vagyunk, se térkép, semmi. A kísérő, úgy látszik, ismerte valamennyire a terepet, mert azt mondta, elvisz bennünket a harcálláspontunkra. Egy jó óráig meneteltünk a sűrű erdőben, és egyszer csak kiértünk egy tisztásszerűsége, aztán rájöttünk, hogy ez nem is tisztás, hanem egy 100 méteres nyiladék, ahol egy magasfeszültségű vezeték vezet keresztül az erdőn. Az mondták, hogy itt kell harcálláspontot elfoglalni, be kell ásni magunkat. De nem volt ásónk se, bicskával próbáltuk a földet felpiszkálni, hogy mégis egy kis domb legyen előttünk, ha lőnek ránk történetesen. Aztán egy sorban lehúzódtunk, lefeküdtünk a földre, és vártunk, majd csak lesz valami. Igen ám, csak közben vagy akkor érkeztek oda az oroszok, vagy figyeltek bennünket, mert elkezdtek ránk lőni. Előbb csak puskagolyóval, hol itt, hol ott. A fejünk fölött 20-30 centire elsüvöltött egy lövedék. Nekünk nem volt semmink, se rohamsisak, se semmi az égvilágon, csak civil sapka, civil ruha. Én kiadtam ugyan a parancsot, hogy nem szabad lőni, csak parancsszóra, de egyszer valakinek mégis elveszett a türelme, és meghúzta a ravaszt. Erre mindenki elkezdett lövöldözni összevissza. Én is lövöldöztem a fák csúcsára, nehogy valakiben kárt tegyek.

Aztán elhallgatott a lövöldözés, utána – már akkor kezdett esteledni – észrevette ez a bizonyos altiszt, aki velünk volt, hogy az oroszok rakétát lőttek ebbe az irányba, ahol voltunk, és a rakéta tényleg ott csapódott le nem messze tőlünk. Azt mondja, tünjünk el innen, mert ide fognak lőni az oroszok. Biztos jelzőrakéta volt. Az oroszok utána aknavetővel lőttek bennünket. Hát egy darabig ez ment, hogy ide-oda lecsapódott

egy lövedék, de aztán mondta a kísérőnk, hogy húzódjunk be az erdőbe, mert ennek nem lesz jó vége. Nem is tudom, hogy megsérült-e valaki, vagy nem, vagy mi lett velük, behúzódtunk az erdőbe, és teljesen szétszéledtünk. Úgyhogy mire észbe kaptunk, egyedül maradtam a mellém rendelt lőszeres fiúval és a villám géppuskámmal. Nem tudtunk mit csinálni, mentünk tovább az erdőben, ameddig tudtunk, aztán lefeküdtünk, a vastag tűlevéllel betakartuk magunkat, aztán ott aludtunk valameddig.

Hajnal felé felkeltünk, és próbáltunk embereket keresni meg kiabálni. – végül aztán összeverődöttünk vagy ötvenen. Akkor is mondták, hogy legyek én a vezetőjük. Hát mondom, most mit csináljunk, hova menjünk? Fogalmam sincs, hogy hova lehet menni egyáltalán, be vagyunk-e kerítve, vagy nem vagyunk bekerítve. Rájöttünk aztán később, hogy az oroszok tudták, hogy ez katonai kiképzőtábor, és azt hitték, hogy itt egy óriási katonai erő van, ezért aztán ők háromszoros gyűrűt vontak a tábor köré, páncéltörőtől kezdve, mindenféle fegyvert felvonultattak, géppuskát, géppisztolyt...

Végül aztán addig bolyongtunk az erdőben, hogy kijutottunk egy tisztás szélére. Most mit csináljunk? Valaki észrevette, hogy a tisztásnak a túloldalán, egy jó kilométerre van egy bunker, és a bunker tetején mintha egy német katonaruhás alak állna. Elkezdtünk kiabálni németül, ők meg visszakiabáltak, hogy „komm, komm”. Elindultunk. Amikor kiértünk ez erdőből ötvenen – szerencsére szétszóródva –, akkor közibénk lőttek. Páncéltörő, géppuska, géppisztoly, aknavető, amit csak el lehet képzelni. Lőtték ezt a szerencsétlen civil ruhás társaságot. Lehet, látták, hogy fegyver van nálunk. Mindenki megőrizte azért a fegyverét, aki csak tudta. Persze mindenki hasra vágta magát, és próbáltunk visszakúszni az erdőbe, aki még tudott. De azt hiszem, hogy elég sokan ott maradhattak. Ez volt az első, a valódi tűzkeresztség. Ugyan előbb volt már előző este, de ez borzalmas volt, úgyhogy amikor bevergődtünk az erdőbe, mindenki menekült, amerre tudott. Összesen vagy tizenketten-tizenhárman maradtunk együtt, akik aztán ott töprengtek: most merre menjünk?

Ott láttam egy iszonyú dolgot: egy fiúnak a hasát végig föl vágta egy aknaszilánk. De úgy, hogy a földön ült egy fának dőlve, és az egész belső részét, a beleit a kezében

tartotta. Semmiféle lehetőségünk nem volt a segítségre, se kötszer, se semmi nem volt. Hát mit tudjunk segíteni? Se fájdalomcsillapító, semmi nem volt nálunk. Mondtuk neki, hogy mondjon el egy Miatyánkot. Elvéri ez a gyerek, ennek vége van, úszott a vérben, tócsa volt alatta. Aztán mentünk tovább, és egyszer csak az erdő lombjai között megint német katonasapkát láttunk – végre már németekkel találkozunk! Elkezdtünk kiabálni, azok visszakiabáltak németül. Igen ám, de mikor odaértünk, akkor hangzik, oroszul, hogy le a puskát. Kiderült, hogy oroszok voltak, csak már annyira le voltak rongyolódva, hogy német katonaruhát vettek magukra meg német sapkát. Persze eldobáltuk a fegyvereinket, és átmotoztak bennünket, ami lehetett, ami volt nálunk érték, azt rögtön elvették, bicska vagy ilyesmi... zsebóra vagy karóra.

Hadifogságban

Akkor aztán elkezdtek bennünket kísérni. Nem tudtuk, hogy hova kísérnek, mert állandóan azt mondták a németek, hogy nagyon vigyázni kell, utolsó csepp vérig, utolsó töltényig harcolni kell, mert az oroszok nem ejtenek hadifoglyokat, hanem mindenkit kivégeznek. Hát mentünk, libasorban kísérték bennünket, mindkét oldalon géppisztolyos orosz katonák. De nem voltak hozzánk gorombák, mert mondták, hogy „á magyarszki, á, nemsokára mentek haza majd”. Látták is, hogy civilben vagyunk, nem vagyunk katonák. Igen ám, csak hogy valahonnan mellénk csapódott két észt SS-katona. Már nem volt rajtuk zubbony, csak a nadrág. És hát ezeket állati módon ütötték, verték, rugdosták, botokkal, puskatussal, mindennel. Úgyhogy már ezek a szerencsétlenek mikor meghallották, hogy mindig azt mondjuk, hogy magyar, magyar, akkor megpróbálták ők is mondani, hogy madzsar-madzsar, de nem tudták kimondani azt, hogy magyar, hát aztán még jobban ütötték őket. A végén az árokban sem tudtak kúszni, annyira tönkrementek, annyira összeverték őket. Aztán a parancsnok kiadta az utasítást valakinek a katonák közül, hogy vigyék be az erdőbe, és lőjék agyon őket. Gondolom, mert utána hallottunk két lövést, és egyedül jött vissza a katona.

A legrettenetesebb az volt aztán, hogy találkoztunk egy csapattal. Egy csoport ott beszélgetett, orosz tisztek, katonák, és kérdezik tőlünk, hogy honnan jövünk. Akkor az orosz nagyon gyorsan ragadt ránk, hát megértettük, hogy azt kérdezik, hogy honnan, aztán valaki megértette, és aztán a legutolsó mögöttem lévő gyerek mondta,

hogy „Budapest”. Hát erre a tiszttal meg elkezdett ordítani, hogy Budapest, és káromkodott, mint a jégeső, nekiesett ennek a fiúnak: Budapest! Budapest! – valószínű Budapest ostrománál volt... Na, és ezt a fiatal gyereket vagy kétszer a pisztoly agyával fejbe vágta. A gyerek megtántorodott, akkor elővette a törét, és hátba szúrta. A következő én lettem volna. De a kísérőink okosabbak voltak, mert elkezdtek kiabálni, hogy „davaj, davaj!” És hajtottak bennünket tovább. A gyerek pedig ott maradt összeroskadva az úton. Nyilván senki nem törődött vele.

Utána napokon át kísérték bennünket. Egyre többen lettünk, és borzalmas élményeket éltünk át. Hol egy disznóólban, hol egy tyúkólban, hol templomban, hol magánházban szállásoltak el bennünket éjszakára. Valamit adtak enni, mindennap azért kaptunk valamit, hogy ne dőljünk ki az úton. Gyalog kísérték bennünket, ráadásul a mellékutakon, mert a főutakon a hadsereg vonult Berlin felé rengeteg amerikai felszereléssel. Amerikai autók, amerikai ágyú, minden amerikai volt, lehetett látni, mikor véletlenül elmentünk mellettük, vagy úgy vezettek az úton, hogy keresztül kellett menni esetleg köztük a másik oldalra, hogy tovább tudjunk menni.

Több napi vándorlás után megérkeztünk egy helyre, ahol azt hittük, hogy itt legalább megpihenhetünk egy kicsit, mert nagyon hajtottak bennünket. Volt olyan kosztolásunk, hogy egy benzineshordóba raktak este disznónak való krumplit és vizet rá, téglákat tettek alá, és egész éjszaka főzték a krumplit. Persze a foglyokkal főzték, reggel pedig kiöntötték a földre a krumplit, és ez volt a reggeli – aki hozzájutott, az kapott belőle, aki nem, az nem. Volt, amikor olyan szomjasak voltunk, hogy ittunk az árok vizéből, és később vettük észre, hogy ott van benne egy halott német katona. Még azt sem figyeltük meg, hogy a víz onnan folyik erre, vagy innen folyik arra. Meg ittunk pocsolyából, egyszerűen kerékvágásból is. Az ember, ha szomjas, mindenre képes.

Megérkeztünk egy táborba – Trachenbergbe¹¹ –, de nem is tábor volt ez, tulajdonképpen egy város lehetett. Szétosztották a társaságot, mert elég sokan voltunk már, és egy szénapajtába, illetve egy lenszárító pajtába zsúfoltak be bennünket; ott már be volt építve a háromemeletes priccs, vagy a németek csinálták, vagy az oroszok építették ezt már. Onnan naponta csak egyszer engedtek ki bennünket, mégpedig úgy, hogy kaptunk a csajkába 2-3 dl úgynevezett kávé, ami

inkább barna víz volt, és egy szelet kenyeret hozzá. Ez volt a napi adag. Szemben volt két ajtó, az egyik ajtón kimehettünk, a másik ajtón nem, oda végezte mindenki a dolgát. Úgyhogy aztán ez folyt, és tapostak benne, és valami elmondhatatlan borzalom volt ez – és akkor beindult a vérhas. Olyan vérhas járvány volt, hogy el se lehet mondani annak az eredményét, mert egyszerűen az embereknek már annyi erejük sem volt, hogy kimenjenek a napi egy szelet kenyérért, hanem feküdtek a saját maguk mocskában. Rettenetes volt.

Minden reggel azzal kezdődött, hogy végignézték az embereket: megmozgatták a lábát, és ha nem mozgott, akkor lehúzták a priccsról, és vitték szekérszámra az embereket közös sírba, gondolom a temetőbe. Ott nem volt semmiféle nyilvántartás, senki nem tudta, ki a másik, nem ismertük egymást, tehát ha ott valaki meghalt, az egyszerűen eltűnt, azt sem tudják meg soha, hogy ki volt az illető. Amikor elhatalmasodott ez a járvány, akkor kaptak észbe. Orvosokat hívtak, és az orvosok megpróbáltak valami gyógyszert meg jobb kosztot adni. Talán a fele a tábornak, fele az óriási pajtában lakó embereknek ha életben maradt. Azokat aztán egy-két hét alatt annyira felerősítették, hogy tudunk továbbmenni. Ez még Lengyelországban volt.

Akkor innen, amikor fölerősödött a társaság, tovább hajtottak. Volt egy érdekes történet. Ötösével hajszoltak bennünket, össze kellett fogódkodni ötösével, és mellettünk jöttek az örök körülbelül ötméterenként géppisztollyal. Öten összebeszéltek, és valahogy addig-addig tülekedtek ide-oda, addig-addig mentek lassan-gyorsan, ahogy kitervelték, amíg egy sorba kerültek. Olyan úton hajtottak bennünket, ahol nem volt az útnak árka sem, hanem közvetlenül az országút mellett nőttek a fák a sűrű erdőben. Úgy látszik, a környéket ezek az emberek valahogy ismerték, mert egyszerűen azt tették, hogy az egyik ór háta mögött jobbra át-ot csináltak, és berohantak az erdőbe mind az öten. A következő ór észbekapott és a levegőbe lőtt, de akkor még nagyobb pánik keletkezett, mert azt hitték, hogy partizánok támadták meg a társaságot. Elkezdtek kiabálni, hogy mindenki feküdjön le a földre – „Partizán, partizán!” –, lövöldöztek... mire kiderült, hogy szökés volt. Később meglátták őket, ahogy a mezőn baktatnak a szántáson. Próbáltak utánuk lőni, de már nem érték el őket a golyók, mert vagy 2 km távolságban voltak. Viszont mire beértünk a megfelelő helyre estére, addigra összeszedtek öt embert. Volt köztük egy gyerek, egy legalább 70 vagy 80 éves felnőtt, és még nem tudom, ki, de öt

embernek meg kellett lenni. Hiány nem lehetett.

Katowice környékén valahol, valamilyen mellékállomáson bevagoníroztak bennünket, és elvittek Lembergbe, ahol a régi lovassági kaszárnyában szállásoltak el bennünket. Ott még jó dolgunk volt, mert szalmán fekhettünk, és kaptunk ennivalót is. Legalább 10 ezer ember volt ott már hadifogoly. Ahhoz sok minden kellett, kenyér is meg konyha, meg egyéb, de tűrhető volt az ellátásunk. De az volt a szörnyű, hogy nem lehetett semmit sem csinálni, hanem állandóan feküdtünk a napon, napoztunk. Volt ott egy kedves barátom, gimnazista társam, aki lejjebb járt nálam pár évvel, az is odakerült. Az mondta, hogy: „Tudod, komám, szegények vagyunk, de jól élünk, ritkán eszünk, de keveset”.

Paródiák is történtek. Az oroszok odáig voltak az óráért... Volt köztünk egy órásmeister. Annak aztán ugye „arany dolga” volt. Az oroszok külön egy kutricát, fűthető helyiséget építettek a táborkapunál ennek az embernek. Hogy neki volt műszere, vagy ő csinált magának, azt nem tudom. Foglalkozott az órákkal. Jön egy tiszt, mondja, hogy nem jár az órája. Megnézte, szétszedte, babrált vele. Mondta neki, hogyha fizet 5 rubelt, megcsinálja. Elmegy az illető, másnap megint jön. Már megint meg kell nézni, de most már csak 3 rubelt fizet. Végül kénytelen volt megmondani, hogy fel kell húzni az órát minden nap. Egyszer csak jön, hasát fogva, nevetve: „Képzeljétek el, jön egy magas rangú katonatiszt – őrnagy vagy ezredes, ki tudja, ki ismeri a rangjelzéseket –, és hoz a hóna alatt egy hatalmas faliórát. Mondja: Tovarisz, ebből az órából csinálj nekem három kisebbet, a többi pedig, ami marad, a tied” – volt azért humor is.

A lényeg az volt, hogy a hadifogoly dolgozzék meg legalább a kosztjáért, ha másért nem is. Eleinte téglákat pucoltunk, mert Lemberg többször cserélt gazdát, hogy hányszor, nem tudom, de borzalmas pusztítások voltak, az egész város romhalmaz volt. Aztán különböző munkákra vittek bennünket, vasútépítéstől kezdve árokásásig, kubikos munkáig építkezéshez. Volt, amikor télen, 20 fokos hidegben falat építettünk. Fel kellett forralni a vizet egy nagy üstben, abba beletenni a megfagyott meszet (ami már semmit sem ért), és a homokkal összekeverni. Mondtuk a nacsalnyiknak, a parancsnoknak, hogy ennek semmi értelme nincs, ez tavasszal össze fog omlani. „Nyicsevo!” Csinálni kellett. Mire odakente a maltert, odafagyott. Tavasszal az egész összeomlott. Úgy aztán volt nagy káromkodás – és el volt intézve. De számtalan

ilyen eset történt, kiderült, hogy értelmetlen dolog volt, amit csinálunk. Vagy kivittek bennünket, egy nagy alapot ásni, vagy három méter mély alapot, és vagy 100 méter hosszút. Egy óriási gyár épült volna oda. Ennek az alapját kellett kiásni. Nem mindig ugyanarra a munkára osztottak be bennünket. Télen, mikor 15-20 fokos hideg volt, akkor is kivittek bennünket kubikus munkát végezni. Mondtuk, hogy ennek nincs értelme. „De! Itt a csákány, tessék csinálni!” Hát elkezdtek csákányolni, hogy meg ne fagyjunk. Egy ökölnyi lyukat kivéstünk a csákánnyal egy nap. Azért beírták a 100%-ot mindig. Tudniillik ez volt a lényeg, hogyha valaki nem éri el a 100%-ot, mindig azzal fenyegetőztek, hogy akkor kevesebb kenyeret fog kapni az illető. De érdeke volt a munkavezetőnek, érdeke volt a parancsnoknak és még nem tudom, kinek, hogy legyen meg a 100%, és beírták a normát mindig – de a norma nem lett teljesítve... De arra sem voltak képesek, hogy például a szakembereket kiszedjék a többiek közül, és megfelelő munkát adjanak nekik.

Az félelmetes volt az orosz rendszerben, hogy semminek sem volt értéke. A legdöbbenetesebb élmény szerintem az volt, hogy 1946 augusztus végéig a megszállt német területről az oroszok mindent elhozhattak: gépeket, gépi felszereléseket, tán még a gyárakból a falból a szeget is, komplett gyárakat is. Német alapossággal mindez szépen bepakolva vagonokba, rögzítve drótokkal, befedve zsírpapírral, hogy az eső ne ártson stb. Az oroszok már előre számítottak erre, és építettek egy 3 méter magas töltést egy bekerített területen, és arra ráépítették a vasutat. Persze foglyok csinálták meg mindezt hosszú időn keresztül. Lényeg az, hogy bejön az első szerelvény, és mondja a nacsalnyik, a munkavezető, hogy ki kell pakolni. Mondom neki, hogy ide daru kell, ami megfogja és leteszi. Ezt nem lehet csak úgy kipakolni, több tonnás egy ilyen szerkezet. Például egy gyalupad, egy akkora gyalupad, mint ide a fal, fémgyalu, esztergapad. Elkezdett szitkozódni. Azt mondja, azonnal le kell dobni, különben csinálja azonnal a jelentést, hogy szabotálják a munkát. Le kellett dobni a vagonról. Az persze szépen legurult, tört-zúzott, és leért a töltés aljába. Jött a következő szerelvény, és a következőt is rágurítottuk. Úgyhogy a végén egy irtózatossá nagy ócskavas halmaz lett – a szívünk fájt érte, majdnem sírtunk, mikor láttuk ezeket a gyönyörű gépeket, vadonatúj gépeket összetörve, összezúzódva. Aztán amit lehetett, azt lopták. Villanymotorok: ököl nagyságú villanymotoroktól kezdve ház nagyságú villanymotorokig jöttek – a nagyobbakat oda kellett dobni a többi közé, a kicsiket meg ellopták az oroszok. Vésőt, reszelőt,

szerszámokat...

Egyszer malomban is kellett dolgozni, és magyarázta a malomnak a vezetője, hogy itt van egy 2 méter magas halom összerakva – rozs volt éppen vagy árpa –, és bele van szúrva egy óriási, másfél méteres hőmérő. Mondja nekem a vezető, hogy figyeljem a hőfokot. Amikor eléri a 80 fokot, akkor át kell lapátolni, hogy hűljön. 80 foknál? – akkor már befülledt az egész! Nem szárítottak ki semmit, hanem úgy, ahogy volt, be a raktárba. Ebből lett az a nyúlós kenyér, ha az ember falhoz csapta, ott maradt. Valóban, egy adag kenyér akkora sem volt, mint az öklöm. Mert annyit kaptunk, 60 deka kenyeret kaptunk. Mert 2,40 kiló volt egy kenyér hivatalosan, és azt kellett négyfele vágni, és abból 60 deka volt a napi fejadag. Ha valaki be akarta a kenyeret osztani, hogy legyen reggelre, délre, estére, akkor háromfele vágta, és betette két részét a kenyérzsákjába. Azt napközben esetleg ellopták tőle. Általában az volt a biztos, ha az ember reggel megette. Az már nem vész kárba.

De voltak kedves dolgok is. A 21 éves születésnapomon jöttünk az utcán egy kis csoporttal, és egyszer csak odalép hozzám egy lengyel asszony, és kérdezi, hogy: magyar, magyar, magyar? És kezembe nyom egy kilós húskonzervet. Az volt a vacsoránk akkor. Volt egy barátom, akivel nagyon jóban voltunk. Sajnos, ő a háború után visszament Pestre, és soha többet nem hallottam róla, hogy mi lett vele. Ővele megosztottuk a húskonzervet, vettünk még egy kenyeret, megettük a vacsorát, és jól aludtunk. Az ember mérhetetlenül sokat bírt enni akkor, mert annyira ki volt éhezve. Hihetetlen sokat meg bírt enni az ember úgy, hogy nem érezte, hogy evett, hogy jóllakott. Volt olyan, akivel csináltak ilyen rossz tréfákat a szakácsok, hogy azt mondták: „Ugye nem fogsz tudni megenni egy vödör levest?” Sűrű levest. Megette. Tíz liter levest. És nem lett tőle semmi baja.

Amikor '47-ben jöttünk haza, bennünket Debrecenben Rákosi fogadott. Ez a megtiszteltetés ért bennünket, de ezért másfél napig álltunk Tuzsér környékén, félretolva egy vasúti vágányra. Már akkor nem voltak örök velünk. Jöttek a falusiak, látták, hogy itt egy éhező társaság, és hoztak ennivalót. Volt olyan – emlékszem rá –, hogy egy jó kilós vagy másfél kilós szalonnát meg egy kenyeret nyújtottak fel. Valaki megfogta mind a kettőt, berohant a vagon sarkába, leült, és senkit sem engedett maga mellé. Megette az egy kiló szalonnát meg az egy kenyeret, és másnap ott temették el a temető árkába. Belehalt.

Külön dolog, hogy a munkaképességünket hogyan ellenőrizték. Először is ránk néztek, de úgy, hogy teljesen meztelenül kellett elvonulni orvosok, orvosnők között, és valamelyik belecsípett az oldalunkba és kihúzta a bőrt. Ha a bőr úgy maradt három vagy négy centire, akkor kiírtak bennünket, hogy ez disztrófiás. Volt ennek több fajtája, hogy milyen minőségben van az illető, hogy mennyire munkaképes vagy munkaképtelen. De akinek úgy maradt a bőre, az azt jelentette, hogy már nem volt ereje szinte járni se. Akkor azt félreállították esetleg, vagy a táborban maradhatott pár napig vagy egy hétig, vagy berakták egy külön javítólágerbe. Én egyszer voltam egy ilyen javítólágerben, annyira leromlottam, hogy nem volt jártányi erőm se. Az első emeleten laktunk, és én úgy tudtam fölmenni az első emeletre, hogy minden harmadik lépcsőfoknál le kellett ülni, pihenni, aztán újra három lépcsőfok, újra lepihenni. Így mentem fel az első emeletre... Nem adtak jobb kosztot ott se, csak talán valamivel többet, de nem kellett dolgozni. Volt úgy, hogy kaptunk – hol rendszeresen, hol rendszertelenül – cukrot. Egy kávéskanál cukrot naponta, és az tartotta sokszor bennünk a lelket. Annak azért tömény kalóriaértéke volt.

A legborzalmasabb az volt, amikor valaki szenvedélyes dohányos volt. A dohány és az enivaló valuta volt. Dohányért mindent megadtak. Volt, aki öt szál cigarettáért egész napi kosztját kész volt odaadni. Csak hogy dohányozzék, inkább nem evett. És így éhen haltak emberek emiatt, mert dohányosok voltak.

Ahogy mondtam is, én mindenhova jelentkeztem, és mivel németül is tanultunk a gimnáziumban, a németekkel megértettem magamat. Egyszer német szobafestők mondták, menjek már hozzájuk segíteni, mert szükség van a segítségre. Kiderült, hogy egy többemeletes GPU-székházat¹² kellett átfesteni, de úgy, hogy a tetőtől kezdve minden szobát, alul egész a földszintig, az alagsort is beleértve. Egyszer valamiért leküldtek engem az alagsorba, hogy ott valamit javítani kell, csináljam már meg. Lemegyek az alagsorba, és a legnagyobb megrökönyödésemre látom, hogy az tulajdonképpen egy fogda, de úgy, hogy rácsos ketrecekben voltak az emberek, halálsápadtan, láthatóan már hónapok óta csontvázak szinte, alig tudtak mozogni, sűrűn egymás mellett tudtak lefeküdni. Teljes döbbenet volt látni őket. Ott állt egy kis orosz katona, aki felvigyázott rájuk géppisztollyal. Szóba elegyedtünk egymással, elkezdünk beszélgetni, és elkezdi szidni a rendszerét, Sztálint, hogy: „Ez a piszok, aljas Sztálin! Én szibériai vagyok, nem láttam a családomat három éve, ez itt tart engem ilyen galádságban”. – „Fogd be a szádat – mondom –, én is Szibériába

megyek veled, de te sem fogsz visszakerülni a szülőházadba, hanem máshova visznek el". Döbbenetes volt, hogy ott Oroszországban a katonákat ennyire tudták csak rávenni Sztálin tiszteletére meg imádatára. Sokakkal találkoztunk, akik látták azért, hogy mik vannak. Irtózatos pocséklás meg hitvány munka, amit ott végeztek. De hát ez ment... És nem volt kiút.

Három évig hitegettek bennünket a szabadulásról. Az elején rögtön azt mondták, hogy nemsokára hazamentek. Aztán csoportokat válogattak ki közülünk, nem tudom, hogy miért. Tudniillik Lembergben volt öt vagy hat tábor, kisebb-nagyobb táborok, és egyikből a másikba vitték az embereket. Valószínű, ennek is volt valami oka, hogy ne barátkozzanak túlságosan össze, nehogy valamilyen fogolylábadást vagy szökést csináljanak, vagy ehhez hasonlót. Mi azt hittük, hogy ők mennek haza, és irigykedtünk rájuk, aztán kiderült, hogy vagy ők kerültek vissza, vagy mi kerültünk utána abba a táborba, ahol ők voltak. Szóval ez egy hitegetés volt. Akkor sejtettük, hogy talán már jövünk haza, amikor a táborban egy óriási takarítást rendeztek, és már alig volt őr a táborban. Mondták, hogy ki kell hordani a táboron kívül levő szemétdombra a szemetet, és oda már kimehettünk magunktól, nem volt kísérő. Máskor mindig csak kísérővel mehettünk bárhova. Három év fogság után 1947-ben jöttem haza.

A Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma

Amikor 1947 nyarán a fogságból hazajöttem, azonnal megpróbáltam munkát keresni, hogy ne éljek édesanyámék nyakán, de hát nem volt sehol munka. Akkor jelentkeztem a gimnáziumba, hogy le tudjak érettségizni – nem vettek fel. Újra jelentkeztem, újra visszamondták, hogy nem lehet, nem vehetnek fel. Magyar Kálmán¹³ volt az igazgató, aki ismert engem, nagyon jó barátságban voltunk. A híres, cigány származású Magyar Kálmánnak volt a leszármazottja ő. Nagy matematikus volt, és nagyon jó kapcsolatunk volt. Jártunk a lakására, mert nekifogtunk – még '44 nyarán – angolul tanulni vele, hogy majd jönnek az angolok... de hát nem jöttek. Lényeg az, hogy nagyon jó kapcsolatban voltunk egymással, és ennek ellenére én nem mentem panaszra Magyar Kálmánhoz, de ő nem is tudta volna elintézni a felvételemet. Gondolom, ki volt adva nekik, hogy túlkoros vagyok, és esetleg valami

kommunista mótelyt hoztam haza a hadifogságból; ez a félmondatokból azért érthető volt. Mi ott komoly ateista átnevelést kaptunk: rendszeresen előadásokat tartottak nekünk hadifoglyoknak, hogy értsük meg a szocialista életmód meg a kommunizmus lényegét. Hazajövet lehetett volna boldogulni, mert rögtön felkínálták, hogy lépjek be a nem tudom, milyen szövetségbe, de én nem mentem sehova, nem léptem be.

1947. június 17-én jöttem haza, és eltelt a nyár úgy, hogy semmi de semmi kilátásom nem volt az életre, jövőre, boldogulásra. Érettségizni nem lehet, akkor mi lesz velem? Akkor valahova el kell menni napszámos munkába – de oda se vettek fel.

Október 12-én volt Hajdúböszörményben egy bethánista konferencia, ahol én hitre jutottam, eldőlt a szívemben, hogy az életemet az Úr Jézus Krisztushoz fogom kötni, illetve Ő kötötte magához az életemet. Szombaton-vasárnap volt a konferencia, és ahogy onnan hazajövök, azt mondja nekem édesanyám: „Te, elhatároztam magamban, hogy elmegyek a kultuszminisztériumba, és panaszt teszek, hogy téged nem vesznek fel”. S felment – talán szerdán – a kultuszminisztériumba. Kellett vernie az asztalt meg erősködni, de ezt mind végigcsinálta édesanyám – nagyon határozott asszony volt, legyen áldott a neve meg az emléke is –, és kapott egy papírt, amit a Révész Imre¹⁴ püspöknek írtak, hogy az ő felelősségére engem felvehetnek a gimnáziumba, hogy leérettségizhessek, de ő abban a pillanatban, amikor ennek idejét látja, visszavonhatja a felvételemet.

Így kerültem be október vége felé az osztályba. Egyetlen pad volt üres, ez Sepsi Károly¹⁵ mellett volt éppen. Bent kellett volna lakni a kollégiumban, de én kértem, hogy ne rakjanak be a kollégiumba, mert nekem tömegiszonyom van. A szülői házban nekem volt egy külön szobám, azt rendbe hoztam, berendeztem, és tudtam tanulni benne, és a csendet is megtaláltam. Együtt tanultunk Sepsi Károllyal, aztán összebarátkoztunk, és ő jött hozzám, mert a húgával lakott együtt, aki hangosan tanult, ő meg csak csendben tudott tanulni. Aztán szépen megváltunk, együtt készültünk az érettségire; minden tételt átvettünk, és az érettségim színjelesre sikerült.

Itthon az egész hadifogságról hallgatni kellett mélyen. Amikor a teológiára jelentkeztem, megírtam a felvételi kérelmemben, hogy én hadifogságban voltam, súlyos lelki válságba kerültem, nagyon sokat szenvedtem, és ezért is Isten felé hajtott engem a lelkem. Nagyon rendes, nagyon komoly titkára volt a Teológiának. Ő

visszaadta nekem a felvételi kérelmet azzal, hogy írjam át, és ne említsem én a hadifogságot – meg hogy az milyen lelki teher volt, milyen lelki problémákat jelentett ott lenni –, mert az nem jól hangzik most. Egyszerűen hallgatni kellett róla, és csak baráti körben lehetett erről beszélni.

Bethánia

Ahogy én megismerkedtem az ébredéssel¹⁶, az tulajdonképpen úgy kezdődött, hogy amikor kisdiák koromban a Debrecen, Ispotály téri iskolába jártam, akkor már a misszionáriusokról beszéltek a tanítóim. Én tízéves koromban, 1936-ban személyesen hallottam Molnár Máriának¹⁷ az előadását Debrecenben, és ez rám óriási hatással volt. Attól kezdve én kutató ember lettem: Bibliát kerítettem, olvastam a Bibliát.

Mikor gimnazista lettem, akkor alakult az SDG – a Soli Deo Gloria ifjúsági diákmozgalom¹⁸ –, abba is beléptem, és részt vettem a munkában, ahogy csak lehetett. Nagyon érdekes módon a gimnáziumi vallástanárok nem akartak beengedni a református gimnáziumba. A vallástanárommal, Farkas Ignác¹⁹ bácsival nagyon jó kapcsolatba kerültünk, de én soha nem kérdeztem meg tőle utólag se, hogy miért volt ez a keménység benne, mert főleg Náci bácsi volt a matadora ennek, hogy nem szabad beengedni az SDG-t. A Péterfia utca elején volt a gimnázium, mellette az SDG-központ. És mi ide jártunk az SDG-központba – dacolva igazgatói megrovással – vasárnap délutánonként, és magunkat szabadcsapatosoknak neveztük. Kovács Tibor²⁰ volt a csoportvezetőnk, ő akkor már teológus volt. Berényi József²¹ és Fekete Péter²² is ott volt. Volt egy bibliaóra, és utána népdalokat tanultunk, meg előadásokat is tartottunk; én szavaltam is többször az előadásokon.

És volt még egy óriási dolog az életemben: 1938-ban itt járt egy egykori skót futballistából lett evangelizátor²³, és annak a szolgálatát minden este a Kistemplomban hallgattuk a szüleimmel együtt; ez is egy óriási élmény volt. „Ó, jöjj szívembe áldott Jézus, így száll imám most feléd” – ő hozta Magyarországra ezt az éneket. Óriási tömeg hallgatta minden este a Kistemplomban. Ungár Aladár tolmácsolta egyébként, arra is emlékszem.

Mire hadifogságba kerültem, akkor én már rendszeres Biblia-olvasó voltam. Mikor a nyilasok elrendelték az általános mozgósítást, és nekem is be kellett vonulni, magammal vittem a Bibliámat. Orosz hadifogságba kerültünk Sziléziában, és akkor vették el a Bibliát tőlem, mikor az első nagy motozás volt – odadobták a szemébe, és három évig nem láttam Bibliát. És nagyon érdekes volt, hogy amikor az utolsó nap volt a táborban – a hazajövetelünk előtti napon az egész tábort rendbe kellett tenni s kihordani a szemetet a szemétdombra –, a szemétdombon találtam egy teljesen új, magyar nyelvű Újszövetséget. Az olyan csoda volt számomra, hogy elmondhatatlan.

Amikor hazaértem, a régi barátaim fogadtak, akik régen SDG-sek voltak, s utána beléptek és már szolgáltak is a Bethániában²⁴, és teológusok lettek közben. A régi barátaim hívogattak evangelizációkra. Az a konferencia Hajdúböszörményben, ahol én élő hitre jutottam tulajdonképpen egy kétnapos alkalom volt, amikor a gyülekezet fogadta a vendégeket; házaknál voltunk elszállásolva. Az ország legkülönb igehirdetőit hívták meg: Kálmán Sándor volt akkor a lekipásztor a hajdúböszörményi Kálvin téri templomban – aki maga is rendkívül komoly igehirdető volt –, és ott volt Szikszai Béni²⁵, Szabó Mihály²⁶ Debrecenből és sokan mások is. Két napon keresztül igehirdetések folytak délelőtt és az ebédidő után – amikor mindenki hazament, ahol lakott, és ott kapott ebédet – délután megint, este pedig evangelizáció volt. A kétnapos csendes nap végén pedig azt mondták: aki most átadta a szívét az Úr Jézusnak, az jöjjön ki ide, az Úrasztala elé, és akkor értük imádkoztak... értünk imádkoztak, így mondom. Én akkor rögtön jelentkeztem a CE Szövetségbe, a Bethániába. Egy év próbaidő volt, de engem korábban fölvettek, és rögtön szolgálatba állítottak, úgyhogy már elsőéves teológus koromban rendszeres ifjúsági szolgálatokat végeztem.

A hadifogságban én teljesen tönkrementem: csont-bőr voltam, mire hazaérkeztünk, édesanyám alig ismert rám, mikor megérkeztem az állomásra a fogolyszállítmánnyal. Súlyos gyomorsav hiányom, másfél ujjnyi szívnagyobbodásom volt, és idegileg is teljesen tönkrementem, úgyhogy literszámra rendelték a brómot az orvosok, és havonta kellett menni szívvizsgálatra.

A megtérésem után az volt az érdekes dolog, hogy... nehéz ezt elmondani, de meggyógyultam, tehát elmúlt a bajom egy hónapon belül. Mondták, hogy a szívnagyobbodás egy életre szóló nyomorúság, ez nem gyógyul meg – és meggyógyult. És nem ismertek meg! Azt mondja nekem az orvos, amikor megvizsgált: „Hát maga még nem volt itt!” – „Hogyne lettem volna, hát voltam, itt a papír”. – „Ne beszéljen már...!” – nem akarta elhinni, hogy én vagyok. Egy csoda volt ez tényleg. Annyira normális lett az életem, hogy teljes mértékben tudtam a magam munkáját is végezni meg a tanulást is, pedig három év alatt sok minden kihullik az emberből. A gimnáziumban mi tanultunk: latint, németet, algebrát meg egyebeket, de ezek szinte kiradírozódtak az emlékeimből. Mindent újra kellett tanulni. Én éjjel-nappal tanultam, és ezt bírtam már akkor, a megtérésem után.

Alcsút

Alcsúton József főhercegnek volt a birtoka. Ehhez tartozott a Mária-völgy, ahol volt egy klasszikus építésű istálló, tehát egy óriási terem. Ezt a Mária-völgyi épületet a negyvenes évek eleje táján egy komoly összegért a Bethánia megvette, és hozzá egy jó darab területet. A Mária-völgyben egy gyönyörű szép platánsor volt. Úgy mondták, Mária Dorottya, aki nagyon komolyan hívő asszony volt, ott imádkozott, és ő telepíttette ezt a platánsort; megmaradtak óriási platánfák mind a mai napig is. Ezt a hatalmas területet tehát megvette a Bethánia, és onnantól kezdve ott rendeztek különböző alkalmakat. Az alcsúti lelkész, József László²⁷ szervezte ezeket, és persze Szikszai Béni is, a Bethánia főtitkára. Rendszeresen, sorozatosan voltak alkalmak. Aztán jött a háború, a háború utáni idő, és '47-'48-ban már fiatalok ezrei mentek el ezekre a konferenciákra, melyek óriási jelentőségűek voltak az ébredés idején. Azon a bizonyos egyhetes ifjúsági konferencián, amin én is részt vettem 1948 nyarán, háromezer fiatal volt együtt.

Én már akkor a Bethánia tagja voltam. Harminc-negyvenen mentünk Debrecenből meg Debrecen környékéről. A Keleti pályaudvarról Alcsút felé egy különvonat indult, ami kizárólag fiatalokból állt. Zászlókat kiteve, énekelve mentünk végig, Bicske környékéig, ahonnan még egy jó pár kilométert kellett Alcsútig gyalogolni. Szabályos katonai rendben mentünk, és Halleluja-énekeket énekeltünk közben – ezt '48 nyarán még meg lehetett tenni. Máig megőriztem a jelvényemet, amit mindenkinek hordani

kellett akkor a konferencián. Reggel korán volt egy áhítat, utána elhangzott egy előadás, azután az óriási platánfák alatt összegyűlt egy-egy csoport – 40-50 fiatal –, és megbeszélték a gondolatokat, amik elhangzottak az előadásban. Utána közös imádság volt, azután jött az ebéd. Délután egy kis pihenőidő volt, amikor sétálhattunk vagy pihenhattunk, és utána megint előadás volt, este pedig evangelizáció.

A lányok a hatalmas istállóépületben voltak elszállásolva, a fiúknak barakksor épült, ott laktunk, egy-egy szobában tizenvalahányan fértünk el. Szalmazsákok voltak a földön vagy esetleg csak szalma, és azon feküdtünk. És volt a környezetben még több hatalmas istálló, amiket szintén megkaptak erre a célra, vagyis az istállóban is lehetett lakni a fiataloknak. Megvolt a reggeli, ebéd, vacsora, az ellátásunk, de valamennyivel hozzá kellett járulnunk a konferenciához természetben, mert tíz vagy tizenöt deka zsírt meg ehhez hasonló dolgokat kellett vinni.

Később meghatározták, hogyan működhet a Bethánia, és végül feloszlatták. Az alcsúti telepet államosították: '51-ben átvette az egyház, és az egyház pedig felajánlotta az államnak. Amikor mi a feleségemmel összekerültünk 1954-ben, elmentünk Kovács Dezső²⁸ sógorunkat meglátogatni, aki Alcsútdobozon volt lelkész. Kimentünk a Mária-völgybe, és megnéztük azt az épületet, az egykori istállót, ami a konferenciatelep központja volt. Már újra tehenek voltak benne, de a falon arasznyi betűkkel ott volt fölírva, hogy „Krisztusért és Egyházáért” – ez volt a Bethánia jelmondata²⁹. Egyszer átmeszelték, de nem merték többet meszelni azután, csak később tüntették el. Úgyhogy ott voltak a tehenek meg a felirat, és én lefényképeztem ezt. Még megvan. Mutattam Czegléd Sándornak, aki azt mondta: „Kérem, ez fotomontázs, ilyet nem lehet...” – „Hát – mondom –, márpedig lehet”.

Evangelizációs alkalmak

Tulajdonképpen a háború utáni, tehát a front utáni időben kezdődött el az igazi ébredés Magyarországon a sok nyomorúság meg az emberek vágyakozása miatt. Nekem csodálatos élményeim voltak, amikor '48-ban bekapcsolódhattam ezekbe a szolgálatokba. Egy-egy nagyon megrendítő tapasztalatom volt arról, hogy mennyire vágyakoznak az emberek.

Tariska Zoltán³⁰ édesapjával nagyon jó kapcsolatban voltam, és ő maga mellé vett engem, mint fiatal, szolgáló atyafit, hogy segítsek neki a szolgálásban. Egyszer Szabolcsban szolgáltunk, Vámosorosziban, ez egy hetes evangelizáció volt. Régen az evangelizáció után volt egy utó-összejövetel, és azt vagy más tartotta, vagy ugyanaz tartotta, de az evangelizáció más volt. Az utó-összejövetel egy hitmélyítő alkalom volt rögtön az evangelizáció után, még aznap este. Úgyhogy az utó-összejövettel a két alkalom jó másfél órás alkalommá nőtte ki magát akkoriban. És emlékszem rá, hogy nemegyszer olyan zsúfoltság volt egy-egy templomban, hogy szinte alig tudott az ember bemenni, mert annyira tele volt a templom, hogy álltak az emberek a padok között. Volt, amikor kinyitották az ablakot, mert kívülről is hallgatták – persze nem volt még hangerősítő.

Emlékszem egy ilyen megrendítő és megható eseményre. Tariska Zoltán barátommal szolgáltunk Vámosorosziban, és vasárnap délután mondja nekem Zoli: „Te, menjünk át a szülőfalumba! Nem messze van innen, és ott a fiatal lelkésszel tudunk beszélgetni, most biztos ráér”. Valahonnan kerített egy egylovas bricskát, azzal átmentünk a szomszéd vagy a második faluba, és mikor beérünk, látjuk, hogy az emberek mennek haza a templomból. No, mondtuk egymás között, most akkor nyugodtan tudunk a fiatal lelkésszel beszélgetni. Ő ismerte, én nem ismertem a lelkészt. Amikor megérkeztünk a parókiára, azt mondja a lelkész: „Jaj, de jó, hogy itt vagytok! Akkor fogtok evangelizációt tartani”. – „Hát – mondom – ne vacakolj már, most mennek haza az emberek. Hogy tudnánk?” – „Ne törődjetelek vele!” Szólt a harangozónak, az harangozott, az emberek visszafordultak, és fél órán belül tele volt a templom! Evangelizációt tartottunk, és megtérések történtek abban a templomban.

Az egy olyan korszak volt, amire pontosan ráillett a mondás, hogy ha valaki kiáll az Úrasztalához és elkezd dadogni, Isten akkor is ad áldást. Szóval nem kellett nagy prédikációkat tartani. Ez 1950 körül történt, én akkor másodéves teológus voltam. Nem volt nekem gyakorlatom se, így szereztem meg a gyakorlatot az igehirdetésben. Ez a bátorság – hogy ki mertem állni a gyülekezet elé – nem tudom, miből adódott. Lehet, abból is, hogy a fogság nagyon megpróbált bennünket tapasztalatban, bátorságban, és talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy az embernek volt mersze több száz főnyi ember előtt megszólalni.

Emlékszem, az első bizonyágtételem Nyíregyházán volt. Az evangélikus templomban volt egy óriási konferencia. Óriási evangélikus templom van Nyíregyházán, az zsúfolásig volt. Béla bácsiék ott szólaltattak meg, hogy beszéljek a megtérésemről. Arról kellett nekem beszélni egy pár percben. Nagyon-nagyon emlékezetes maradt nekem az is.

1951-ben a Bethániát feloszlatták, de attól még éltek az emberek és működtették is – ha szervezetileg nem is, de lényegében igen. A Bethániának volt egy szervezete, voltak taggyűlések meg központi vezetőség, meg voltak az úgynevezett CE Bethánia közösségek. A feloszlattással lényegében a szervezet megszűnt, de a szolgálatok nem szűntek meg, mert igyekeztünk látogatni atyafiakat sokfelé az országban, és ha lehetett, akkor összejönni velük valamilyen formában.

Nagyon érdekes jelenség volt például Vaján – de több helyen is volt így –, hogy a gyülekezet hivatalos programjába belekerült egy bizonyos imaóra, amit hétköznap tartottak; mikor az ottani hívők jöttek össze meg a környékbelié. Vajára például rendszeresen hívogattak máshonnan, én is minden évben legalább egyszer vagy kétszer megfordultam Vaján, ahol óriási ébredés volt azelőtt, az egy ébredési központ volt³¹.

Úgyhogy sok ilyen hely volt, ahol lehetett szolgálni, és mi szívesen mentünk. Volt, amikor sok száz kilométert tettünk meg egy éjszaka, csak hogy egy családnál tartsunk egy bibliaórát – ahol összejöttek tízen vagy tizenketten –, hogy ébren tartsuk az emberekben a hitet, meg az egyházhoz való hűséget, és egyáltalában, hogy a hívő keresztyénséget próbálják gyakorolni. Tulajdonképpen a gyülekezetek majdnem mind a mai napig ebből az ébredésből élnek, ami akkor volt a negyven-ötvenes években. Mert ezekből lettek presbiterek, a gyülekezetek munkatársaiból, a gyermekeinkből lettek presbiterek... szóval nagyon nagy hatása volt az ébredésnek Magyarországon.

Szikszaí Béni

1948-ban kezdődött el az a folyamat, hogy hogyan lehet a Bethániát fölszámolni. Persze ez már megkezdődött korábban. Látták, hogy milyen hatással van a fiatalságra a Bethánia, ez rögtön szemet szúrt a pártnak, mert ők tartották szemmel a

Bethániát. A főtitkár, Szikszai Béni bácsi a mellett volt, hogy engedményeket kell tenni az állam akaratának, Szabó Miska bácsi meg azt mondta, hogy nem, maradjunk és vállaljuk ennek a következményeit.

'48 őszén az állami támadás suba alatt ment még. Béni bácsival beszéltek a Zsinaton, és elhúzták a mézesmadzagot az orra előtt, hogy itt feljebb lehet jutni az egyházi rangsorban, lehet belőle egyházkerületi vezető vagy főgondnok meg ez, meg az. És végül úgy húzták be a csőbe Béni bácsit, hogy zsinati taggá avatták és meghívták egy-két zsinati tárgyalásra. Viszont közben aláírták vele, hogy a Bethánia megszűnik, és felajánlják a Bethánia két telkét az egyháznak – mert a Bethániának volt egy épülete Budapesten a Gyulai Pál utcában, és volt még az alcsúti birtok –, vagyis az alcsúti konferenciatelepet is följánlja a Bethánia az egyháznak, és legyen egyházi tulajdon mind a kettő. Ezt ő aláírta. Utána mind a kettőt államosították, az egyháztól is elvették, és Béni bácsit egyszer csak elkezdtek nem meghívni a zsinati ülésekre, szóval megfélemedtek róla, és ez nagyon rosszul esett Béni bácsinak. Azon kívül megszűnt mindenféle törvényes igehirdetési lehetősége, úgyhogy neki el kellett menni egy erdőgazdaságba dolgozni, ahol facsemetét ültettek meg ehhez hasonló munkák voltak. Nem volt más lehetősége, mert a Bethánia megszűnt, egyszerűen betiltották. Azt nem tudom, hogy a zsinati állás létezett-e, vagy csak elhúzták a mézesmadzagot az orra előtt – bizonyos értelemben talán tetszett is Béni bácsinak, hogy most már zsinati tag lehet –, és ebbe a csőbe ő nagyon csúnyán besétált. Persze ez könnyen ment akkor, mert tucat számra voltak ilyen dolgok, hogy valakinek megígértek valamit, aztán erről megfélemedtek.

Szikszai Béni írta meg hitelesen – legalábbis némileg hitelesen – a magyarországi ébredés történetét a kezdetektől, az 1800-as évek végétől fogva, Szabó Aladártól kezdve. Béni bácsival mi nagyon jó kapcsolatban voltunk. Amikor elmentünk Dezső sógoromékhöz látogatóba, akkor Béni bácsi ezt mindig valahogyan megtudta, és átgyalogolt, vagy biciklivel átjött Dezső sógoromékhöz, és akkor tudtunk beszélgetni egymással órákon át. Úgyhogy mi a kapcsolatot tartottuk Béni bácsival a Bethánia megszüntetése után is..

Sajnos ő vehemens természetű volt, és sokszor csinált galibát. Nem tartotta jónak például, hogy Borbély Béla³² bácsi látogassa a hívő atyafiakat Szabolcsban, vagy

Lizának a biatorbágyi szolgálatát³³ se tartotta jónak, és ezt leírta. De közben – és ez már nincs benne a könyvében – mind a két ügyet rendezte Béni bácsi. Borbély Béla bácsit meglátogatta, és teljesen egyhangúlag rendezték a dolgaikat, és szeretettel váltak el egymástól, és attól kezdve hordozták egymást imádságban.

Ugyanakkor Trausch Lizával is rendezte a dolgait Béni bácsi. Liza adta a kezembe Béni bácsinak azt a levelét, amiben bocsánatot kért, amiért olyan elítélően nyilatkozott róla. Érdekes történet ez. Volt egy idegileg sérült ember, aki Torbágyra került, és nem jött magához. Télen volt ott valami csendes hét, amire kiment, és... hát meghalt. És ezt Béni bácsi mind rázúdítja Lizára, hogy ezért Liza a felelős, mert ilyen állapotok vannak Torbágyon. De közben olyasvalaki is került Torbágyra, akiről Béni bácsinak semmi reménysége nem volt, hogy ez valaha is helyre fog jönni, és ez az ember teljesen rendbejött. Ez annyira megdöbbenette Béni bácsit, hogy írt egy bocsánatkérő levelet Lizának, hogy szeretné a dolgaikat rendbe hozni, szeretné, ha találkoznának, és együtt lennének az Úr előtt. De közben Béni bácsi meghalt. Tehát a negatívum benne van Béni bácsi könyvében, de a kifejtés nincs benne, és ez a szomorú ezzel a könyvvel.

Béni bácsi a nyolcvanas években meghalt, de a rendszerváltás után, amikor újra megalakult a Bethánia, én egyszer találkoztam a feleségével, aki azt mondta, hogy Béni bácsi kéziratát 2005-ig zárolják, addig nem szabad senkinek olvasni, terjeszteni. Csak hát az volt a probléma, hogy ezt a kéziratot Béni bácsi eladta Dezső sógoromnak kétszáz forintért, amennyibe a gépelés került. Én akkorra már ezt lemásoltam, úgyhogy mondtam Béni bácsi feleségének, hogy ezt az írást már ismerjük.

Erdélyben ki akarták nyomtatni. Ott a CE Szövetség elevenebb, nagyobb méretű, mint Magyarországon, és ők ki akarták adni. Amikor valaki megkérdezte tőlem, én azt mondtam, hogy ne adják ki, mert ebben a könyvben van sok olyan – Béni bácsi stílusú – kemény megjegyzés emberekről, aminek nem lenne szabad egy könyvben megjelenni. Lehet, hogy nem én döntöttem el, de nem jelent meg ez a könyv. Nem is tudom, hogy most a Bethánia gondol-e egyáltalán arra, hogy kiadja valaha is ezt a könyvet.

Egy óriási könyv ez, 300 oldalas talán. Benne van az ő élete és a Bethániának az egész története meg munkája: hogy Alcsút hogy keletkezett, meg hogy működtek

egyáltalában. Csak mondom, hogy Béni bácsinak van az a rossz szokása, hogy mindig egy-egy csípős megjegyzést megeresztett, hogyha neki valakinek nem tetszett a viselkedése, és ezt a könyvben is nyomon lehet követni. De azt tudom mondani, hogy ha ezeket a megjegyzéseket az ember nem veszi figyelembe, akkor ez teljes mértékben autentikus, mert Béni bácsi arra nagyon vigyázott, hogy mindig pontos adatokat szolgáltatson.

Én is írtam az ébredés történetéről, az ébredéstörténet árnyoldalairól.³⁴ Nehéz megírni a magyar ébredéstörténetet, és pont emiatt, mert ilyen ellenkezések, feszültségek is voltak benne.

Teológusévek Debrecenben

Érettségi után mentem a teológiára. 21-22 éves koromtól 27 éves koromig kellett volna járjam a teológiát, de én már '53-ban végeztem, mert másfél év korengedményt adtak a hadifogságra való tekintettel, ami azt jelenti, hogy nekem minden vizsgámat le kellett tenni – mégpedig nem is akárhogy –, de nem kellett az órákat hallgatni. Így tudtam exmisszióba³⁵ menni: közben tanultam éjjel-nappal, és mentem vizsgázni, amikor kellett. Úgy mondtam tréfásan, hogy én a teológia „ötéves tervét” három és fél év alatt teljesítettem.

Másodéves teológuskoromtól kezdtem kijárni Hajdúhadházra, szolgálatokra. Volt ott egy kis közösség, akik összejártak Bibliát olvasni, elcsendesedni, és annak lettem a vezetője. Vasárnap esténként evangelizációs órák voltak. A hajdúhadházi templom a háborúban leégett. Az iskolában volt három tanterem egybenyitva, ott hallgatták az evangelizációt; volt, amikor 500-600-an, 800-an voltak együtt egy-egy ilyen alkalommal.

Nagyon jó kapcsolatom volt Czeglédi Sándor professzorom apósával, aki ott volt esperes, de aztán hirtelen meghalt, és megindult a lelkészválasztás. Meghívtak 10 vagy 12 lelkészt, és minden vasárnap másik lelkész prédikált. Jött az egyik, akkor ennek megvolt egy csapata, jött a következő, annak volt néhány embere... a gyülekezet teljesen összezavarodott, és egymással veszekedtek az emberek. Akkor Péter János püspök³⁶ azt mondta egy volt katonalelkésznek, dr. Dezső Lászlónak, aki esperesi rangban volt, hogy „te mégy ki Hadházra”. Ő kiment, szétnézett, és azt

mondta, hogy rendben van, de csak akkor tudja vállalni a lelkészséget, ha én leszek a segédlelkésze, mert én már ismerem a gyülekezetet, hiszen éveken át ott munkálkodtam. Így lettem én harmadéves koromban úgynevezett exmittált segédlelkész Hajdúhadházon. De ez azt jelentette, hogy nekem be kellett pótolni a fél éveket, tehát két féléből kellett egyszerre kollokválni, arra készülni. Hajdúhadházon volt heti 27 vallásórám, a tanyákra kellett járni, szervezni az alkalmakat, ott bent szolgálni, áhítatokat tartani. Akkor már kint laktam, Dezső Lászlóék adtak egy kis szobát számomra. Nagyon jó barátok lettünk Dezső Lászlóval, és nagyon sokat köszönhetek neki olyan értelemben, hogy sokat is tanultam tőle, mint segédlelkész a főnökétől.

Tanárok a debreceni Teológián

Én a Teológiához nem kötődtem annyira, de a teológiai irodalmat átolvastam azért alaposan. A professzorok közül Ceglédy Sándor³⁷ volt a legkedvesebb... majdnem azt mondom, hogy barátom, de hát nagy volt a korkülönbség köztünk. Ráadásul Ceglédy Sándor a hajdúhadházi esperes lányát vette el feleségül, tehát ilyen értelemben én voltam az összekötő Hajdúhadház és a Ceglédy család között. Úgyhogy nagyon jó kapcsolatunk volt, mindent meg tudtunk beszélni Ceglédy Sándor professzorommal.

Persze akkor még neves professzorok voltak a Teológián: Tóth Endre³⁸, Pákozdy³⁹, Török István⁴⁰... Ezekkel szinte baráti kapcsolatunk volt, bármiről lehetett velük beszélgetni. Ceglédy Sándor és Török István volt a két legszínvonalasabb professzor Debrecenben. A többiek is jók voltak, nagyon jók, de ők ketten voltak azok, akik tudtak igét hirdetni. Élmény volt meghallgatni Ceglédy Sándornak egy-egy szolgálatát; fantasztikusan hirdette az igét, Isten beszédét. Utána aztán nagyon szívesen olvastam olyan könyveket, ahol arra vezették rá a lelkészeket, hogy hogyan kell igét hirdetni. Többek között nagyon szerettem a Spurgeon⁴¹ könyveket; ő a világ egyik legnagyobb igehirdetője volt, és csodálatos dolgokat írt le a könyveiben, hogy hogyan lehet a lelkésznek lelket megnyerni Krisztusnak, hogyan kell igét hirdetni, hogyan a Bibliát központban tartani, és így tovább. Spurgeon művei német és magyar nyelven is megjelentek. Teológuskoromban hozzájuthattam a könyveihez,

mert a teológián megtalálhatók voltak ezek és különböző nagy igehirdetőknek a munkái is. A német nyelvű műveket is tudtam olvasni, mert mi a gimnáziumban másodikos korunktól kezdve tanultunk németet. Aztán a hadifogságban nagyon sokszor németekkel voltam együtt, volt, amikor együtt dolgoztunk heteken-hónapokon keresztül, úgyhogy az ebből a szempontból jó gyakorlat volt.

Pákozdyval viszont rengeteget tudtunk vitatkozni órán is meg órán kívül is. Pákozdy László liberálisan gondolkodó teológus volt, és mi is belekóstoltunk ebbe a liberális teológiába. Például meg kellett tanulni egyháztörténet órára egy könyvet, amelyben egy neves egyháztörténész azt fejtegette, hogy a keresztyénség, az nem az Isten kijelentése a Bibliában, hanem az ősi vallásokból a lelki evolúció alapján fejlődött ki. Ebből kellett vizsgázni, Pákozdy adta föl, hogy ezt kell megtanulni; ha nem is értett egyet mindenben ezzel a könyvvel, de ez volt a tananyag. És például ő is mondott olyat, hogy „Hát kérem szépen, azért az Ézsaiás 53-ban, amikor arról beszél az ige, hogy 'Felnőtt, mint egy virágszál Ő előtte, mint gyökér a száraz földből, nem volt neki alakja és ékessége, néztük, és nem volt alakja kívánatos, de Ő hogy szenvedett bűneinkért'⁴² –, ez nem Jézusra vonatkozik az Ótestamentumban, hanem Círus perzsa királyra”. Ezt aztán mondtuk, hogy „De professzor úr, milyen alapon tetszik ezt gondolni, és akkor milyen alapon van benne a Cselekedetek 8-ban, hogy az etióp kincstartó ezt az igét olvassa, és Fülöp hozzá járul, és ennek az igének az alapján hirdette neki a Krisztust?⁴³ Hát akkor hogy van ez?” És ebből lett megint egy óriási vita. És megjelent egy kis füzetkéje is, hogy az „isten szolgája” kifejezés az Ószövetségben nem Jézusra vonatkozik, hanem valaki másra – erről elmélkedett.

Volt olyan kollokviuma Pákozdynak, amikor meghívott bennünket, három vagy négy, vagy öt embert: „Na, kérem szépen, tessenek eljönni!” És a kollokviumon azt mondja: „Na most, kérem szépen, beszéljünk erről a témáról – hogy megtérés vagy újjászületés, vagy megszentelődés vagy evangelizáció... –, beszéljünk arról, hogy mi az önök véleménye erről”. Vitatkoztunk órákon át, s akkor azt mondja: „Kérem az indexeket” – és mindenkinek beírta a kitűnőt. „De hát professzor úr, nem is kollokváltunk!” – „Ó, kérem, én tudom, hogy önök megtanulták az anyagot”. Úgyhogy nagyon nagy élmény volt a mi számunkra ez a korszak. Akkor még oda való professzorok voltak. Később aztán jöttek olyanok, akik nem odavalók voltak, mint Békefi meg a többiek.

*Békefi Benő*⁴⁴

Békefi Benővel én nem teológusként, hanem már lelkészként ismerkedtem meg, van egy érdekes históriám is vele kapcsolatosan. 1955-ben már kezdett oldódni a légkör Magyarországon, és mi újrameztük az evangelizációt, amit betiltottak '50-ben. Az egyházvezetőség tombolt, de kénytelen volt tudomásul venni, hogy a gyülekezetekben evangelizáció van. Sőt olyan is volt, amikor én beírtam az úgynevezett missziói munkatervbe, hogy evangelizáció ekkor meg ekkor, és az esperes visszaküldte a munkatervet, hogy azt a szót, hogy evangelizáció nem szabad beleírni, ezt ki kell húzni. Erre a presbitérium hozott egy döntést, hogy akkor az esperestől jóvá nem hagyott missziói munkarend szerint csináljuk a missziókat.

'56-ban már egészen szabad légkör volt; sokfelé szolgáltak a barátaink és mi magunk is. Abban az évben – mint minden esztendőben – volt egy lelkészkonferencia Berekfürdőn, ahova nekünk el kellett menni, mert a két egyházkerület, a Tiszáninneri meg a Tiszántúli össze volt kapcsolva⁴⁵ egyfajta „vadházasságban”. '56 augusztusában volt ez. Békefi kezdte az első áhítatot, s egyszer csak elkezdett ordítani, hogy „így szolgálnak, evangelizálnak, és tönkreteszik a gyülekezeteket, kirabolják a gyülekezeteket, elviszik a perselypénzt...” – hát mi csak néztünk: mit akar ez a Békefi? Egy órán keresztül tombolt az evangelizációk ellen meg minden ellen, ami megindult az országban. Én odamentem hozzá utána, és mondom: „Professzor úr – mert professzor volt már a teológián, így kellett nevezni –, legyen szíves nekem megmondani a neveket is, mert ezek a barátaim, és ha így van, én ezt megbeszélem velük, és rendezzük a dolgokat”. Erre dühösen rám nézett: „Semmi közöd nincs hozzá” – bevágta az ajtót, és engem meg kihajított. Ő nem mondott neveket, csak utalt emberekre, akik az evangelizációjukkal veszélyes dolgokat művelnek, és hogy ez micsoda kárt jelent az egyháznak. Én meg a neveket kértem volna, már csak azért is, hogy most akkor leplezze le magát, legyen őszinte.

Na, lényeg az, hogy elmúlt a hét, közben ő gyorsan elutazott Budapestre, ahol valami konferencia volt a Konventen, és visszajött a záró áhítatot megtartani. Közben engem felügyelet alá helyezett Békefi, mert egy lelkésztársát rám állította, aki reggeltől estig mindig mellettem volt, és állandóan duruzsolt, hogy „nézd, az

egyházkormányzat milyen jó dolgot csinál...” Ott a konferencián végig. Én meg aztán kiosztottam, úgyhogy nem sokra ment velem, de azért kitartott egész héten keresztül.

Visszajön Békefi péntek estére a záró áhítatot megtartani, és elkezd beszélni: „Testvéreim, lelkész evangelizáció kell, meg kell térni a lelkészeknek is!” – hát mindenki megérint a vér, hogy most mi történt, Békefivel mi van. És végigmondta, de a legmegdöbbentőbb módon, amit eddig mi mondtunk, hogy „testvéreim, bajban vannak a gyülekezetek, bajban vannak a lelkészek, meg kell térniük, evangelizálni kell, föl kell rázni ezt az országot” – és mondta, mondta... A végén odajön hozzám az a bizonyos lelkész, aki engem kíséretett, és azt mondja: „Remélem, meg vagy elégedve a professzor úrnak a beszédével”. Mondom: „Teljes mértékben, csak egy mondatot hiányoltam”. – „Mi volt az?” – „Az, hogy hétfőn pont az ellenkezőjéről beszélt”. Hát szóhoz sem jutott az én kísérem, aztán eltűnt a ködben. Jöttünk is haza nemsokára.

Valamit megtudott Pesten Békefi Benő, amit addig nem tudott. Egészen biztos, hogy addigra már megalakult a megújulási mozgalom, és egyházon belül is akkor már komolyan gondolkodtak azon, hogy valamit kellene csinálni.

A háború előtt Békefi eredetileg a CE Szövetségben volt benne, és amikor a Bethániában főtitkárválasztás volt, akkor azt gondolta, hogy ő lesz a főtitkár. Szikszai Bénit választották főtitkárnak, és ezért ő kilépett a Bethániából, és alapított egy külön csoportot az Evangelizáció Baráti Társasága vagy valami hasonló címen⁴⁶. Pest környékén volt egy üdülő, ott tartotta a maga összejöveteleit, illetve a csendes napjait Békefi. Azután Nyíregyházán lett lelkész, és ott a diakonissza intézetet fejlesztette, úgyhogy ő roppant ügyes ember volt ilyen értelemben – egyébként a származására tekintettel is kimutatható, hogy ügyesnek született, mert zsidó származású volt⁴⁷.

Volt úgy '45 előtt, hogy Békefi evangelizált valamelyik szabolcsi faluban, és csendőrök kísérték a Tisza-parton, mert valamelyik lelkész följelentette, hogy micsoda dolog, hogy itt evangelizáció van. Tudniillik ezt úgy csinálták akkoriban, hogy az iskolát kérték el, és ott volt az evangelizáció. A lelkész nem tudott róla, vagy nem akart tudni róla, vagy tiltotta volna mondván, elég, ha én szolgállok itt, nem kell még evangelizáció is. De megtértek az emberek! Olyan ébredés volt Szabolcsban a

háború előtti időkben is, hogy faluról falura jártak parasztemberek, csizmás parasztemberek, és hirdették az evangéliumot.

Amikor '44-ben az oroszok bejöttek, akkor Békefi megismerkedett egy orosz tábornokkal, és attól kezdve ő karriert csinált. Úgy lett belőle püspök aztán, s még előtte, az ötvenes években lopta be magát valahogy a Teológiára. Akkor már Bartha Tibor volt a püspök⁴⁸ meg Péter János, és a Békefihez hasonló embereknek könnyű volt érvényesülniük. Még nem volt a Teológián, mikor én végeztem, hanem az utána való esztendőben, '54-'55 körül került ő oda tanárnak⁴⁹. De hát azt mondták a diákok, hogy nem sokat lehetett tőle tanulni, mert ugye, ő állandóan jött-ment, úgyhogy nem sokat volt a Teológián, csak mutatóban.

'56 őszén a nyíregyházi rádióban Bán Pista – aki fiatal lelkész volt, segédlelkésze Békefinek Nyíregyházán – tartott egy prédikációt, és Békefiről is beszélt egy-két dolgot. És ezért, bosszúból Békefi őt, ha jól emlékszem, hat vagy hétévi börtönre íteltette⁵⁰. Úgyhogy Bán István lelkészi karrierje derékba tört; mikor kikerült a börtönből, építészmérnöknek képezte ki magát, Miskolcra került, és úgy tudott valahogy boldogulni.

Békefi nyíregyházi esperes volt. A saját sógorának volt az esperese, Borbély Bélának, aki Vencsellőn volt lelkész. Nem volt képes segíteni a saját sógorán – Borbély Béla nem kapta a gyermek utáni járulékot, a családi pótlékot, és Békefi nem tett egy lépést se –, és majdnem éhen halt a család. A saját sógora.

Házasság

Az egy különös és csodálatos történet, ahogy mi megismerkedtünk. Ahogy mondtam, én már másodéves koromtól kezdve rendszeresen jártam ki szolgálni Hajdúhadházra. De mire én megkaptam ezt a szolgálati helyet, már annyira fölszaporodtak a munkák, hogy nem tudtam egyedül ellátni. Tudniillik odatartozott akkor Bocskaikert is, és én voltam a tanyai segédlelkész, jártunk a tanyákra. 12 kilométerre volt egy tanya, ahol összejöttek húszan-harmincan sokszor egy-egy ilyen alkalomra a környékbeli tanyákról. Vagy két lány ment ki, vagy két fiú ment ki a bethánista csoportból egy-egy tanyára, Bibliát olvastak, elmondták a maguk mondanivalóját a Biblia alapján, és így épült a tanyasiakkal való kapcsolat, de ezt

meg is kellett szervezni. Bocskaikertben pedig szinte egy új gyülekezet alakult, vagy háromszáz reformátust tudtunk összeszedni. Annyi lett a munkám, hogy képtelen voltam ellátni; hiszen akkor nekem még tanulnom is kellett, készülni a kollokviumokra, vizsgázni... Kértem a közösségvezetőtől, hogy küldjön valahonnan segítséget, vagy legalább a Bocskaikertet vegyék át tőlem. Erre a közösségvezető kiküldte Ildikót segítségül, „segédlelkészemül”. Attól kezdve találkoztunk, és egy idő után rájöttem, hogy tulajdonképpen Isten rendelte őt mellém, nemcsak egy közösségvezető, így aztán eldőlt közöttünk 1950-ben, hogy összetartozunk.

'51-ben megvolt az eljegyzés, de az esküvőnk csak '54-ben lehetett. Hát ennek is van egy érdekes története. '52-ben pedig minden testvér megházasodott; mi voltunk az első jegyesek a családban, és mi voltunk az utolsó házasulandók. És közben három testvér ebben az esztendőben elkerült a háztól, családot alapított.

'53-ban meghalt Sztálin. Ildikó akkoriban sokszor éjfélig dolgozott: varrogatott lepedőket, mindent... nagyon sok munkát végzett. Abban az évben megfázott, és egy mellhártyagyulladás kihordott lábon, ami miatt annyira legyengült, hogy mire Sztálin halálát meg kellett ünnepelni öt perces felállással, már alig tudott talpon maradni, úgyhogy kapaszkodott görcsösen az asztal szélébe. Gyorsan elzavarták a munkatársai orvoshoz, és akkor ott összeesett, és a tüdőszanatóriumba került, mert beszűrődést véltek felfedezni a tüdején. Utána meg én lettem sárgaságos azon a nyáron. Tehát az esküvő már meg lehetett volna abban az esztendőben, de a következő esztendőre kellett elhalasztani. A sárgaságom miatt megszűnt a hajdúhadházi segédlelkészességem. Dezső Lászlót behozták a Nagytemplomba lelkésznek, a következő lelkész meg engem már nem is nagyon akart visszafogadni.

Már harmadik éve voltunk jegyesek. Akkoriban addig nem adták meg az engedélyt a lelkésznek a házasságkötésre, míg nincs egy gyülekezet, ahova megválasztják. A mi esetünkben az volt a helyzet, hogy jön haza Dezső László, a főnököm mosolyogva, és mondja: „Kaptál egy jó ajánlatot.” – „Na – mondom –, mi az a jó ajánlat, mondd már el, légy szíves.” Nagyon jóban voltunk, baráti kapcsolatban voltam a főnökömmel. „Nézd, azt mondta nekem Bartha Tibor, hogyha a menyasszonyodat otthagysz, akkor Debrecen környékén kapsz egy nagy gyülekezetet.” Azért, mert „deklasszált társadalmi osztályból” való a menyasszonyom. Ez volt az akkori szöveg. Ezt az ajánlatot valójában Péter János tette Bartha Tiboron keresztül, de nekem ezt

nem merték személyesen megmondani, úgyhogy Dezső Lászlón keresztül üzenték. Hát aztán én megfelelő módon válaszoltam.

De mielőtt ez történt, nekem volt egy összetűzésem Péter Jánossal. Amikor megindultak a kitelepítések⁵¹, akkor Hajdúhadházra is valami nyolcszáz budapestit telepítettek. Hajdúhadháznak 14 ezer lakosa volt – ez egy nagy település –, és a kitelepített családokat kulákoknál helyezték el, módosabb családoknál. Megérkezik a vonat este, zuhogó esőben. Kiraknak mindenkit, a vagonokból kirakatják a bútorokat, mindent, és ezek a szerencsétlenek estétől reggelig ott állnak a zuhogó esőben, mindenük összeázik. Utána reggel, hajnalban odarendelték a kulákokat szekerekkel, lovakkal, és mindegyik vitte a maga családját. Nagyon sokat kínlódtak ezek a szerencsétlen kitelepítettek. A gyülekezeti tagok sajnálták és próbálták segíteni őket. Olyan is volt, hogy a kitelepített, aki pont egy grófi származású valaki volt, a kulákokkal a legjobb barátságba keveredett az együttélés során, és utána éveken át leveleztek egymással, és tisztelték, becsülték egymást. Mert az a szerencsétlen kulák, akit már kifosztottak mindenéből, az is legalább hajlékot, fedelet tudott adni a kitelepítettnek.

De voltak komikus esetek. Volt egy család, akinek a fia már Amerikában volt, és ő rendszeresen küldött – havonta vagy kéthavonta – száz dollárt a szüleinek. És mikor kitelepítették őket, akkor oda is küldte a segítséget. Egyszer csak ezt megtudta a helyi rendőrparancsnok, és elment ehhez a családhoz, és azt mondta: „Maguknak van egy fiuk Amerikában”. – „Igen”. – „Szokott küldeni...?” – „Igen”. – „Hát akkor azonnal üljenek le, és írják meg a fiuknak, hogy többet ne küldjön egy fillért se!” Hát ezek leültek és megírták a levelet Amerikába. Nem jött a dollár. Egyszer a Nemzeti Bankból lejöttek és kérdezték, hogy miért nem jön a segítség Amerikából, mikor pedig az nagyon fontos lenne az ország számára. „Hát – azt mondja – a rendőrparancsnokot kérdezzék meg!” Ezek elhelyeztették a rendőrparancsnokot, és mondták, hogy írják meg nyugodtan, hogy csak küldjék továbbra is a segítséget. Szóval tényleg elképesztő helyzetek voltak akkor ilyen szempontból is.

Dezső László – aki tábori lelkész volt sokáig – a kitelepítetteket rendszeresen kezdte látogatni. Amikor ezt megtudta Péter János, behívatta őt, és azt mondta: „Dezső, ezeket csak annyit kell látogatnod, amennyi időt tudsz szánni a gyülekezet többi tagjára.” – nyolcezer református volt Hajdúhadházon akkor. Azt felelte Dezső László,

hogy „Nem, ezeknek szükségük van a lelki segítségre, azért látogatom őket”. Úgyhogy karakánul viselkedett, és ennek ellenére Péter János tisztelte őt. Aztán behozták őt Debrecenbe, és '53-ban lelkész lett a Nagytemplomban.

Ezek borzalmas idők voltak. Én akkor voltam ott segédlelkész, és láttam azt az embertelen bánásmódot, ahogy ezekkel a szerencsétlen kitelepítettekkel bántak. Előbb Budapesten, aztán Miskolcon volt kitelepítés, és tudtuk, hogy a következő Debrecen lesz, és a Debrecenből kitelepítéskor legelső lesz Ildikó családja; az édesapjára való tekintettel⁵² biztos, hogy őket kitelepítik. Elmentem Péter Jánoshoz. Énnekem nem volt sok vesztenivalóm, mert én megjártam a hadifogságot, és onnan nézve másként láttam az életet már, meg a szenvedéseket is. Hogy mi vár ránk, azt nem tudtam, de ezt meg kellett mondani.

Elmentem Péter Jánoshoz, engedélyt kértem a nősülésre, és elmondtam neki, hogy ha összekerülünk, és Ildikó szüleit kitelepítik, akkor lehet, hogy a feleségem révén lesz lehetőségem arra, hogy valahogy tartsam velük a kapcsolatot a kitelepítés után is. Ettől persze elzárkózott Péter János: „Szó se lehet róla! Vedd tudomásul, hogy ez a társadalmi rend könnyben és vérben születik!” Ebből megértettem, hogy szenvedés vár a családra és kitelepítés. Tudniillik én elmondtam neki, hogyan bántak a kitelepítettekkel Hajdúhadházon, és hogy biztosan másutt is így megy. És megkérdeztem, hogy az egyháznak volt-e szava, tiltakozása ez ellen. Majdnem szétrobbant Péter János, hogy hogyan merek ilyet gondolni: „Vegyed tudomásul, hogy ez nem tartozik rád”. Szóval kiosztott alaposan, egy nagyon drámai beszélgetés volt, ami köztünk lezajlott.

Ez után jött a felkínálás, hogy ha otthagynom a menyasszonyomat... Én meg aztán megadtam a válaszomat Dezső Lászlónak. Mondtam, hogy „Először is: az egyház a fiatal lelkészeket házasságszédelgésre akarja tanítani? A második pedig az, hogy ha én Istentől kaptam egy társat egy életre ígéretképpen, én nem fogom az emberek kedvéért az isteni ígéretet feláldozni”. Hogy aztán ebből mit mondott vissza Dezső László, én soha nem kérdeztem, és nem is beszélgettünk erről többet utána.

A történet vége nagyon érdekes. Mi összekerültünk Ildikóval, eltelt vagy húsz esztendő, és már Alsóvadászon voltunk. Gépkocsim is volt, és az esperesem megkért, hogy vigyem el valahova – egy csendes este vagy megemlékezés volt, valami lelkészi évforduló. Út közben beszélgettünk, és elmeséltem neki ezt a

történetet, hogy gondolja el, ilyen is volt az életünkben, hogy el akartak minket jegyes korunkban választani egymástól. „Hát én ezt nem hiszem el – mondja az esperes –, hogy ilyen volt! Én meg fogom kérdezni”. És megkérdezte. Azt mondta Bartha Tibor, hogy „Igen, úgy volt, de sajnáljuk már, hogy akkor ezt az ajánlatot tettük Asztalos Zoltánnak”. Persze akkor már benne voltunk az iszákosmentő misszióban meg sok mindenben, úgyhogy az egyháznak hasznot jelentettünk, és akkor már elismerés is jött a nyolcvanas években.

„Száműzetésnek szánták” – Selyeb

Többé nem engedtek vissza Hadháza segédlelkésznek. Tudniillik azt találták ki, hogy Debrecentől minél messzebb kell mennünk lakni, lehetőleg 150 kilométeren túl. Először Makó környékét emlegették, mivel összecsatolták a két egyházkerületet – a Tiszáninnenit, a Sárospatak környékét meg a debrecenit Péter János püspöksége alatt –, és oda helyeztek el bennünket egy egészen kicsi gyülekezetbe. 180 lélek volt a gyülekezet létszáma mindössze. Ott kell nekünk lenni. Ez volt Selyeb, Szikszó közelében. Néztük a térképen, és nem találtuk meg, csak nagy nehezen. Különböző térképeket vizsgáltunk át. Száműzetésnek szánták, de mi nagyon jól éreztük magunkat ott.

A megválasztásom körülményei azonban nagyon kellemetlenek voltak. Akkoriban az iskolák államosítása miatt nagyon sok vallásánárnak, aki egész életében hitoktatást végzett, mennie kellett gyülekezetekbe, mert megszűnt a hivatalos egyházi vallásoktatás. Az egyház meg az állam kötött egy olyan egyezséget, hogy amennyiben egy hatvan éven felüli lelkész nyugdíjba megy, az állam ad valami pótlást a nyugdíjához. Így aztán elég sok lelkész hatvan éves kora után kénytelen volt nyugdíjba menni, és ez borzasztó kellemetlen volt, hiszen hatvan éves korában még ereje teljében érzi magát az ember. Így történt szegény elődőmmel is: ő is betöltötte a hatvan évet, és tudtára adták, hogy neki menni kell, és jön egy utód. Borzasztó dühös volt, amikor megérkeztünk a bemutatkozó szolgálatra a feleségemmel – délelőtt a bemutatkozás volt, délután meg a választás –, és azzal fogadott engem, hogy „Miért akarsz te engem kitúrni, mikor én 45 éve itt vagyok már, semmi bajom nincs a gyülekezettel?” „Na, de hát – mondom – ne tessék haragudni,

engem ideküldtek, nem tudok mit csinálni, nekem jönni kell”. Aztán nagy nehezen belenyugodott és elfogadta, hogy neki mennie kell.

Délelőtt volt a bemutatkozó prédikáció és délután a választás. Megválasztottak minden további nélkül, csak az érdekesség az volt, hogy az esperesnek kellett volna a beiktatást végezni, de ő nem jött el. Idősebb ember volt már az esperesünk, és elküldött maga helyett egy fiatalabb tanácsbíró, aki aztán elvégezte a beiktatást.

Elvittük apósomékat is Selyebre. Szárnyra kelt a többi gyerek, és csak a menyasszonyom maradt ott az édesanyjáékkal. Mit lehet csinálni? Kiderült, hogy lesz egy kis szobájuk abban a régi, 150 éves vályogépületben, és ott meg tudnak lenni, így elvittük magunkkal őket.

Nem volt esély nagyobb helyre kerülni. Mert akkor az volt a módszer, hogy lelkészeket is próbáltak beszervezni besúgóknak. És nekem vannak dokumentumaim arról, hogy voltak III/III-as besúgók, esperesek, püspökök, lelkészek, akik rendszeresen jelentgettek rólunk, jelentéseket írtak – itt vannak a másolatok nálam. A lényeg az, hogy akit lehetett, akiben láttak egy kis értelmességet, azt be akarták szervezni, olyan formában, hogy addig-addig beszéltek vele, míg aztán el nem fogadta az egyházkormányzatnak az ideológiáját, mert ez nem teológia volt, hanem ideológia, és elkezdte hirdetni azt, hogy az egyház milyen nagyszerű, micsoda ragyogó úton jár, most jön el az Isten országa. Jó dolog a békeharc, meg a szovjet–magyar barátság, meg a Szovjetunió valóban a felszabadulást hozta... Én ezt nem csináltam, emiatt elég sok konfliktusom volt az egyházhatósággal. Érdekes volt, egyszer, amikor azt mondta nekem az egyházügyi hivatal egyik előadója, aki mindenkivel letegeződött, mert ő maga is pataki diák volt, és református kántortanító is: „Én nem értem, én nem értelek téged, akárkitől kérdezem a faluban, mindenki meg van veled elégedve, csak az egyházkormányzat nem.” – „Hát ez azért van – mondom –, mert nem értünk egyet teológiailag.”

1956

1956-ban született az első gyermekünk Selyeben abba a nagy nyomorúságba, abba a kicsi kis lakásba, ahol feleségem szüleinek a két ágya fért el, egy szekrény, aminek

a háta mögött egy kis mosdóalkalmatosság volt betéve. Ennyi volt a szobabútor. Nem is volt bútorunk se, nem is tudtunk volna nagy lakást berendezni. És ilyen szűk körülmények közt megszületett Ildikó '56-ban, '57-ben Anikó. Zoltán fiunk is ott született, 1960-ban.

Nem volt nekünk semmi bajunk, de '56-ban volt egy érdekes dolog. Mert '56-ban ott is volt felvonulás, meg zászló, de én nem vettem részt a felvonulásban apósomra való tekintettel, nehogy valaki belekössön. Ennek ellenére mégis csak belekötöttek. Mert volt egy függetlenített párttitkár, ez gyötörte ott a népet. Ahogy szokták mondani: lesöpörte még a padlásokat is, börtönbe zárta az embereket, elvitte a bútorokat. Szóval szörnyű volt a beadás korszaka. Akkor még ott nem volt téesz. És eljött '56, és az emberek nagy lelkesedéssel ünnepelték a szabadságot. Nem akarom ennek minden részletét elmondani, de lényeg az, hogy ezt a függetlenített párttitkárt el akarták fogni. De én tudtam, hogy ez a tanácsháznál rejtőzik, amelyik a falu szélén lévő kis kastélyban volt. Hallottam, hogy azt emlegetik, hogy hol a függetlenített párttitkár, vegyük elő és akasszuk fel stb., akkor gyorsan odarohantam a tanácsházára. Ott volt a rendőr is, akinek volt motorkerékpárja. Mondtam, tudom, hogy itt rejtőzködik ez az ember, azonnal ültesse a motorkerékpárra, és tüntesse el, menjenek el, mert én nem akarok vért látni a faluban. Úgy is volt, hogy elvitte a faluból földutakon valamerre.

Volt egy nagygyűlés ott, és elmondtuk a görög katolikus lelkésszel együtt, hogy nem kell bántani senkit, mert utána lesz úgyis mindenkinek a bírósági tárgyalása, aki valami bűnt tett. A bíróság eldönti, hogy mi legyen sorsa, de mi ne szennyezzük be a kezünket. Elkezdtek követelni, hogy osszuk ki a búzát. Erre meg én mondtam, hogy szó se lehet erről, mert Budapesten akkor már harcok voltak, a budapestieknek szükségük lesz majd kenyérre, és mi meg tudunk adni. Az első éjszakát én fogom örködéssel tölteni a magtár előtt, hogy senki ne jöjjön. Az akkori párttitkárral együtt örködtünk a magtárnál. Aztán megalakult a munkástanács, engem beválasztottak, és most tudtam meg, jó néhány évtized múlva, hogy erről külön rendőrségi jelentés is készült, hogy én a munkástanácsban benne vagyok Selyeben.

1957 márciusában két bőrkabátos fiatalember jelent meg a parókián, és mondták, hogy azért jönnek, mert azt hallották, hogy az én apósom szervezte a felvonulást. Mert október 24-én volt egy felvonulás kora reggel. Minden reggel istentisztelet volt a

templomban 8 órakor, a felvonulás meg valamikor reggel 7 óra előtt kezdődött el, és ott jöttek-mentek az emberek, végül követelték a zászlót, amit ki is kellett adni. Egy hatalmas zászlója volt a gyülekezetnek, amit az előző lelkésztől kaptak, és ennek a közepébe egy csodálatosan szép régi magyar címer volt behímezve. És ezzel a zászlóval vonultak fel aztán. Mondja ez a két fiatalember, hogy azt az információt kapták, hogy apósom szervezte a felvonulást. Leültünk, beszélgettünk, aránylag jó idő volt. Gondoltam, kifaggatom őket, hogy mit tudnak ezek egyáltalán a dolgokról. És elkezdtem őket faggatni, hogy ismerik-e apósomnak a viselkedését a faluban. Hát hogyne, hát tudják, hogy minden vasárnap istentisztelet után leül az öregekkel, és beszélget a templom előtt velük. Mondom, miről beszélget velük, politizálnak? Nem, nem politizáltak, soha nem politizált apósom, hanem a földművelésről, meg erről-arról, különböző családi dolgokról beszélgettek, aztán mindenki hazament az ebédje mellé. És kérdezem, tudják-e, hogy apósom mikor szokott lefeküdni? Mondják, azt is tudják, mert látszik a faluban, hogy a szobájukban ég a lámpa egész későig, több mint 11 óráig, talán mikor apósom szalagokat festett, mert megfosztották a nyugdíjától, és abból tartotta el önmagát. Bibliai könyvjelzőszalagokat festett, templomokat, csodálatosan szépen tudta ezeket a dolgokat csinálni, anyósom meg ráírta a szöveget.

Ezt a két fiatalembert tovább faggattam, hogy mikor szokott felkelni apósom? Azt is tudják, hogy 9 órakor jön ki a házból, megy a bizonyos helyre stb. Erre én rákérdézek: „És mondják meg, ha valaki 9 órakor kel fel, és jön ki, akkor hogy tudja megszervezni a fél 7-kor kezdődő felvonulást?” Nem tudtak erre mit válaszolni. De jellemző, naiv fiatalok voltak, szinte gyerekek, de beálltak a kommunista pártba... Közben apu pedig éppen jött be az árnyékszékről borotvátlanul, a hátán egy nagy körgallér, a hideg ellen, és hát tényleg olyan elesett állapotú volt, egyébként szellemileg jól bírta magát. Mondtam, hát itt az apósom. Ők sem beszéltek vele, én meg nem mutattam be, csak így messziről. Így néz ki egy ember, aki felvonulást szervez? Úgyhogy el is mentek, elmúlt teljesen ez a veszély.

Fekete Péter

Apósom élete végéig Fekete Pétert tartotta a lelki atyjának, mivel ő volt a hitre segítője.

Fekete Péterrel, aki hajdúböszörményi volt, és Debrecenbe járt teológiára, az én kapcsolatom még háború előtt kezdődött. Háború után nagyon mély kapcsolatba kerültünk egymással, sokat szolgáltunk is együtt. Amikor Hajdúszoboszlón jártam, a szülei úgy fogadtak engem, mint a saját gyereküket: édesanyja főzte nekem az ebédet, az édesapjával együtt mentünk fürdeni... egyszerűen nagyon-nagyon mély barátságban voltunk.

Péter komoly teológus volt, aki nem dőlt be a hamis tanításoknak. Egyszer, még az ötvenes évek elején kiadtak egy körlevelet, hogy minden lelkésznek prédikálni kell a mezőgazdaság fejlesztés mellett. Meg is adták, hogy egy bizonyos textusról mit kell mondani. Például, hogy „Én vagyok a jó pásztor” – ennek alapján a juhtenyésztésről kell beszélni, a juhtenyésztés fontosságáról. Aztán: „Vesd a magot a víz színére!” – van egy ilyen igé a Prédikátorok Könyvében –, ennek alapján a rizstermesztésről kellett beszélni, és egyéb hasonló badarságokat írtak le. És volt egy konferencia, amin történetesen én is ott voltam, mint szolgálaton kívüli segédlelkész. Összehívta Péter János püspök a lelkészeket az egész egyházkerületből, és be kellett számolni, hogy ki hogy prédikált erről, és hogyan fogadta a gyülekezet a prédikációt. Hát persze mondtak ilyet is, olyat is: hogy a gyülekezet el volt ájulva, rajongtak érte... És egyszer csak megszólalt Fekete Péter meg Kovács Tibor, és elmondták, hogy ők ezt az igét nem tudják ilyen értelemben értelmezni, sem ezt a magyarázatot elfogadni. Azért ez nem teológiai magyarázat, hogy az „Én vagyok a jó pásztor” alapján a juhtenyésztésről kell beszélni, ennek a két dolognak egymáshoz semmi köze nincs. Iszonyú botrány volt, azonnal felfüggesztették őket a segédlelkészi állásukból, és Fekete Pétert behívatta külön Péter János. Az ő kinevezése már akkor készen volt, hogy Pákozdy professzor mellé tanársegédnek kinevezik. És Péter János – miután kivallatta Fekete Pétert, s az nem vont vissza semmit – a füle hallatára megüzente a Teológiának, hogy ő visszavonja Fekete Péter kinevezését, aki megszűnt ilyen értelemben jelölt lenni Pákozdy mellett. Különben rendkívül nagy koponya volt, rendkívül jól tanult és rengeteget tudott is, nagyon jól ismerte a teológiát.

Utána az egyház intenciójára sokáig mellőzték. Tiszavárkonyba került, és ott folytatta a maga működését. Oda jártunk évente egyszer, és egy egész héten keresztül kifejezetten teológiai problémákkal foglalkoztunk baráti körben. 15-16-an voltunk együtt, és békességesen egész héten keresztül teológiával foglalkoztunk.

Fekete Péter később Jászberénybe került. Egyébként neki teológuskorában súlyos tüdőbaja volt, a fél tüdejét lekapcsolták, úgyhogy fél tüdővel élte az életét; eléggé nehéz volt neki sokszor. Aztán cukorbeteg lett. És Jászberényben úgy haltak meg egymás után, hogy egyik évben a felesége, és a következő évben meghalt utána Fekete Péter is. A halála előtt egy pár nappal látogattuk őt egyik este feleségemmel.

Nagyon értékes ember volt. Talán másodéves teológus volt, amikor írt egy dolgozatot a szektákról – a szektakérdés volt a szakterülete –, amiről azt mondta Török professzor, hogy minden további nélkül megfelelné egy doktori disszertációnak is, olyan pontosan kielemezte a különböző szektákat. És végül, amikor a posztumusz doktorrá avatása történt, ilyen címmel adták ki a könyvét, hogy Az egyház kérdezi a szektát, és a szekta kérdezi az egyházat.⁵³ Én is gyűjtöttem neki a szektás könyveket Hajdúhadházon, mert Hajdúhadházon óriási pünkösdisták meg jehovista szektásság volt. Velük teli volt az egész település, és mikor mentem látogatóba és láttam egy ilyen könyvet, mondtam: „Adják már ide, hadd olvassam el, adok helyette egy másik könyvet!” – és vittem Fekete Péternek tíz kilószámra a könyveket, hogy tudjon belőle dolgozni. Ilyen kapcsolatunk volt Fekete Péterrel, igazi testvéri közösségünk volt vele.

1945-ben Vaján volt egy óriási országos konferencia, ahol 1500-2000 ember volt együtt, úgyhogy be se fértek a templomba, hanem a vajai kastély parkjában ültek mindenütt. A feleségem és a két lánytestvére már akkor hitben voltak, és azért imádkoztak, hogy a szüleik is jussanak hitre. Erre ők mindig azt mondták, hogy az a sok Biblia olvasás meg imádság nem sok jóra vezet, így nem fognak férjhez menni. De a lányok rábeszéltek valahogy az öregeket, hogy menjenek el erre a konferenciára. És megmondták előre, hogy a kastélypark különböző pontjain lesznek a bibliaórák, az elkésőknek pedig a bejáratnál lesz egy külön bibliaóra Fekete Péter vezetésével.

Az én apósom későn fekvő, későn kelő ember volt. Mire odaért, már megkezdődött a bibliaóra. Leült kíváncsian és kezdte hallgatni, hogy Fekete Péter olvassa a bibliai

történetet a kapernaumi századosról, vagyis arról, hogy egy katonatiszt hogyan jut hitre. És apósom a végén odamegy Fekete Péterhez: „Nézd, én is katonatiszt voltam. Hát most velem mi lesz? Én soha életemben nem csináltam semmi rosszat, hát hogy jövök én ehhez?” És elindult köztük egy komoly beszélgetés, ami napokon át tartott – mert egyhetes konferencia volt –, és a vége az lett, hogy Szikszai Béni bácsi a hatalmas platánfa alá odahívta azokat, akik most jutottak hitre, és apósom meg anyósom – egymástól függetlenül – felálltak, kimentek oda és megvallották a hitüket. Ettől kezdve nagyon komoly hitben éltek, minden reggel Bibliát olvastak és imádkoztak, énekelgettek.

Asztalos Zoltánné, Toókos Ildikó: Édesapám vallásos ember volt alapjában véve, sőt idősebb korában a Tiszántúli Katonai Egyházkerület főgondnoka volt mint református lelkész gyermeke. És ennek ellenére nem járt élő hitben, vagyis az élő Jézus Krisztus neki csak azt jelentette, hogy az Isten fia, és karácsonykor ünnepeljük, de semmit sem mozdított meg benne belsőleg. És ezen a vajai konferencián érintette meg igazán Isten igéje. Elöttem van a kép, ahogy ülünk a fűben, és én pontosan rájuk látok. Egyszer csak látom, hogy édesapám mozgolódik, feszeng – térdlövést kapott az első háborúban, úgyhogy nehezen mozgott a térde – és a szomszédjával sutyorog. A szomszédja lett később a násza, az öreg Bojtor Pista bácsi, és ő is ugyanígy elindult Isten igéjének az útján. Azt mondja: „Menjen tábornok uram, úgyis az lesz a vége!” – és a két öreg baktatott. Édesapám alig tudott fölállni, a botjára támaszkodva tápászkodott fel, és úgy ment arra a megadott helyre.

Asztalos Zoltán: Az volt apósomnak az utolsó kívánsága, hogy Fekete Péter temesse, ő szolgáljon a temetésén. Bojtor István sógorommal mi naivan bementünk Debrecenbe a Püspöki Hivatalba az espereshez. Nekem nagyon kedves régi, gyerekkori lelkészem volt Farkas Pál, aki esperes volt akkor Debrecenben, a Kistemplomban. Elmondtuk neki a kívánságunkat, hogy Fekete Péter végezze a temetést. Erre ő elsápadt. Telefonáltak Bartha Tibornak Prágába, ahol valami Keresztyén Békekonferencia⁵⁴ volt, hogy engedélyezze, hogy Fekete Péter szolgáljon. Az volt a válasz, hogy szó se lehet róla, nem. Erre azt mondtam: „Pali bácsi, akkor el van intézve, én mint a gyülekezet lelkésze gondoskodom az apósom eltemetéséről, viszontlátásra” – és otthagytam őket. Kértem egy palástot Dezső Lászlótól, és én szolgáltam a temetésen, a sírnál pedig Fekete Péter szolgált, de az nem palástos szolgálat volt. Az égvilágon senki de senki nem szólt egy szót sem

utána. Én leírtam az egészet szóról szóra, elküldtem az esperesemnek azzal, hogy ő küldje tovább Darányi Lajos püspöknek, akivel rendkívül jó kapcsolatban voltunk családiról, apósom is meg én is. És Lajos bácsi teljesen el volt képedve. Mondta nekem, amikor találkoztunk: „Te Zoli, hát legalább ne írtad volna le!” Mondom: „Lajos bácsi, azért írtam le, hogy legyen írásbeli dokumentum, hogy ilyen is volt a Magyar Református Egyházban”.

'58-ban halt meg apósom. És attól kezdve, amikor temetés volt a családban – mert utána meghalt anyósom '61-ben, aztán édesanyám is meghalt –, soha nem kértünk semmiféle engedélyt. Egyszerűen azt mondtuk, hogy kérem szépen, a Debreceni Köztemető nem egyházi temető, ott mindenki úgy temet, ahogy akar. Senki nem mert szólni egy szót se.

Hernádbüd

A fiunk születése után kerültünk át Hernádbüdre, itt öt évig voltunk. Mind a három gyerek a szikszói kórházban született. A nyolc általánost otthon végezték, azután a Debreceni Református Kollégiumban taníttattuk őket.

Selyeben roppant kevés volt a lelkészi fizetés, talán 250 forint. Úgy tudtunk venni egy motorkerékpárt, hogy még a segédlelkészi időkben Hajdúhadházon volt egy darab illetményföldem, ott termelt krumplics meg kukorica, azt eladtuk, és abból vettünk egy motort, hogy tudjak közlekedni egyáltalán. Az utolsó, a hetedik esztendőben kijött egy esperesi körlevél, hogy a lelkészek fizetése nem lehet kevesebb, mint havi 500 forint. Az enyém alig volt több a felénél, de én ezt nem voltam hajlandó a presbitériummal letárgyalni, mert ismertem a presbitereket; eléggé szűkmarkúak voltak, nem nagyon rajongtak a gyülekezetért. Persze nyomorúság is volt, mert akkor volt a beszolgáltatás meg mindenféle padlássöprés, nekik se volt könnyű helyzetük.

Egyszer volt egy egyházmegyei gyűlés, ahol elém áll egy bácsi, és azt mondja: „Tiszteletes úr, tessék hozzánk eljönni lelkésznek, mert mi egy hívő lelkészt keresünk!” Mondom: „Hova keresik?” – „Hát – azt mondja – Hernádbüdre”. A gyülekezet gondnoka volt, Ambrus Kálmán bácsi. Azt mondja: „Tessék csak ránk bízni mindent, mi elintézzük, csak tessék mondani, hogy el tetszik jönni!” Mondom: „Jól van, ha úgy akarja, akkor elmegyek”.

Így kerültünk Hernádbüdre, vagyis egy hármás gyülekezetbe Hernádbüd központtal, ahol állandóan motorozni kellett, télen-nyáron három falu között. Ez a három falu sem volt több mint 250 lélek összesen. Az egyikben csak 12 református volt.

Az ottani elődöm olyan részeges volt, hogy a gyülekezet csak a temetést végeztette a lelkésszel. Elmentek úrvacsorázni, elvitték a gyereket megkeresztelni, elmentek esküdni valamelyik szomszéd gyülekezetbe, mert itt őt ki nem állhatták. A presbitérium két tagból állt, azok együtt ittak a lelkésszel meg a feleségével. Az illendőség határát nem akarom túllépni, de mégis ki kell mondanom, hogy szinte bordélyház volt a parókia, és ezt mindenki tudta. megtörtént, hogy a harmadik faluban leitatták a lelkészt, és amikor hazajött gyalog, húzta végig a sárban a palástját!

Jellemző volt a körülményekre, hogy a lelkész, akit oda akartak odaeröltetni, nem is akart odamenni, mert volt három iskoláskorú gyermeke, közlekedés viszont semmi sem volt a faluban, a legközelebbi vasútállomás öt kilométerre volt, és csak gyalog lehetett odáig megtenni az utat. Jött a választás. Azt mondja a bizottság: „Atyámfiái, ezt a lelkészt meg kell önöknek választani. Ki szavaz rá?” – senki meg se mozdult. Azt mondja: „Hát akkor még egyszer mondom, erre a lelkészre kell önöknek szavazni” – senki meg se mozdult. „Hát – azt mondja – akkor mit akarnak, kit akarnak lelkésznek?” Azt mondják: „Asztalos Zoltánt”. Így teljesen tiszta volt a helyzet, mert az a lelkész nem akart menni, én senkit sem bántottam meg, és engem egyhangúlag megválasztottak.

Ebből a gyülekezetből öt év alatt egy olyan meleg, barátságos gyülekezet lett, hogy valami elmondhatatlan. Ez egy csoda volt az életünkben, az én életemben is, hogy ezt elérhettük, hogy Isten így munkálkodott rajtunk keresztül. Amikor bejelentettem, hogy megyünk Alsóvadászra, mert hívnak lelkésznek, a gyülekezet nyugodtan fogadta, nem hisztiztek, nem siránkoztak. Mikor összepakoltunk és elköltöztünk, másnap hozzáfogtak a parókia renoválásához. Nem tudták még, hogy kapnak-e lelkészt, de már készültek az új lelkész fogadására. Nekem olyan megrendítő volt ez, hogy egy gyülekezet ilyen szeretettel és ilyen hűséggel ragaszkodik a megkezdett munka folytatásához! Istentől kaptak egy nagyon komoly hívő lelkészt ide a faluba.

Huszonöt év Alsóvadászon

Akkoriban az volt az egyházi rend vagy szokás, hogy az egyházkormányzat jelölte ki az utódot mindig. Ha valahol egy lelkészállás megürült, a lelkészt elküldték valahova, akkor olyan lelkészt lehetett csak választani, akit az egyházkormányzat ajánlott. Igen ám, csak hogy az alsóvadászi lelkész, Koncz Sándor⁵⁵ egy szenzációs koponya volt. Ha a püspök tartott egy három órás előadást valamiről, egy témáról, akkor ő fölállt, és 5 perc alatt ripityára zúzta az egész három órát. Azért rettegetek tőle mindenütt. Az esperesem tréfásan Koncoló Sándornak mondta, felkoncolt mindenkit teológiailag a tudásával. Koncz Sándor azt mondta az egyházügyi hivatalnak, a püspöknek meg az esperesnek, hogy: „Nézzétek, Alsóvadászon csak az lesz a lelkész, akit én fogok ajánlani a gyülekezetnek. Tehát senkivel ne próbálkozzatok, nincs semmi értelme, a gyülekezet nem fogja megválasztani, csak akit én ajánlok.”

Még '54-ben, amikor Selyebre kerültem, akkor ismertük meg és szerettük meg egymást Koncz Sándorral, aki előző évben került Alsóvadászra, szinte deportálták oda, amikor megszűnt a sárospataki Kollégium. Többször voltam nála Alsóvadászon, sokszor egész napos szolgálatokat is végeztem, és volt, amikor ő jött el hozzánk szolgálni. Kölcsönösen hívtuk egymást, füttyültünk arra, hogy szabad vagy nem szabad, pedig akkor minden szolgálathoz, amit valaki nem a saját gyülekezetében végzett külön engedély kellett. És ha másik egyházkerületből hívtak, akkor mind a két püspöktől, mind a két esperestől, mind a két lelkésztől engedély kellett, és mindenki mindenkinek írt; „egyházi levélládának” hívtuk ezt. Tiszta kabaré volt, ami akkor ment, úgyhogy mi ezt egyszerűen felrúgtuk, és egyszerűen szolgáltunk.

Nagyon megszeretett engem Koncz Sándor, és amikor arról volt szó, hogy neki vissza kell menni Patakra, akkor meghívott minket Bojtor István sógorommal, és felajánlotta, hogy gondoljuk meg, kettőnk közül melyikünk vállalja el Alsóvadászt. Mondtam, hogy én nem, mert Bojtor István odavaló, ráadásul ott egy férfikar van, és Bojtor István felesége játszik az orgonán. Azt mondta a sógorom, hogy viszont neki van egy egyéves amerikai ösztöndíja, és a budapesti Kálvin téri lelkészséget sem mulasztaná el. „Hát akkor – mutat rám Koncz Sándor – te leszel az alsóvadászi lelkész”. Így kerültem Alsóvadászra 1965-ben.

Az 1200 lelkes Alsóvadász az abaúji egyházmegye egyik legnagyobb gyülekezete

volt. Itt töltöttünk 25 évet. Ez egy hosszabb lélegzetű szolgálat volt, de nagyon jól éreztük magunkat, nagyon szerettük a gyülekezetet, és a gyülekezet is szeretett bennünket. Összetartó gazdaréteg volt ott, és a szegényebb emberek sem voltak kizárva a gyülekezeti életből. A gyülekezet híres kórusa – mikor mi ott voltunk, akkor volt 130 éves – egy régi, még a 19. századból fennmaradt, 1859-ben alakult tekintélyes férfikórus volt, versenyeket nyertek a környéken. A kórus volt az összetartó erő, a gyülekezet bázisa. Aztán én lettem a kórus vezetője, mert a kántortanító elköltözött a faluból.

Jellemző a falura, hogy a tanácselnök mondta egyszer: „Tetszik tudni, én minden temetésen ott vagyok. Templomba nem szabad nekem menni, mert benne vagyok a pártban, de a temetés, az nincs megtiltva.” Ezt a tanácselnök mondta, akivel nagyon jó kapcsolatunk volt, a felesége minden vasárnap járt a templomba, fel is rótták neki. „Mit csináljak az asszonnyal – mondja – váljak el tőle?” Úgyhogy aztán intettek, hogy bolond ez az ember. És azt mondja nekem egyszer ez a kedves ember: „Tetszik tudni, nekem minden hónapban kell a tiszteletes úrról egy jelentést írni. Én olyan jelentést írok, hogy azt aztán tehetik, ahova akarják, abból aztán nem tudnak semmit kiolvasni.” Ez egy apróság a falu közéletéről. Sikerült olyan közéletet kialakítani, annyira becsülték az emberek egymást, párttagok és nem párttagok egyaránt, hogy egyszerűen senki nem vett tudomást arról, hogy ki a párttag, ki a nem párttag.

Amikor Alsóvadászra kerültünk, két éven belül nekifogtunk a templomrenováláshoz. Mikor odakerültünk, a templom falán át lehetett látni – ki voltak esve a téglák a vastag falból, és át lehetett látni –, úgyhogy óriási probléma volt. Nekifogtunk a templomrenoválásnak – óriási munka volt az –, és ez azért jó pontnak számított, még társadalmi munkáért kitüntetést is kaptam érte, egy ezüst plakettet.

A templom belső világítását is fel kellett teljesen újítani. Hatalmas, csodálatosan szép csillárokat tervezett Füle Lajos⁵⁶ barátunk, aki városépítész-mérnök volt. Műemléktemplom volt, hát a műemlékesekkel egyeztetni kellett. Mondják a műemlékesek: ki fogja ezt megcsinálni? – itt milliméter pontossággal kell beállítani a vasanyagot, és így tovább, a terv, az nagyon fontos. Mondom nekik nevetve: „Tudjátok, ki fogja megcsinálni? – a párttitkár és annak a sógora a téeszelnök engedélyével. A téesz adja hozzá az oxigént, a vasat megvesszük mi, ők pedig megcsinálják társadalmi munkában.” És tényleg, munkaidő után nekifogtak, és

órákon át, sokszor éjfélig csinálták. És amikor készen lett, a műemlékeseknek elállt a lélegzetük, hogy ilyen szép lett. Ilyen szépet! Úgyhogy azt mondták, rakd el a dossziét, a tervrajzot, mert ezt tovább fogjuk ajánlani, és tovább is ajánlották, más középkori templomokban világítótestnek.

Új gyülekezeti terem is kellett létesíteni, illetve a régit megnagyobbítani, hogy beférjen a gyülekezet egy terembe, mert nagy gyülekezet volt Alsóvadász. Az első úrvacsora osztáskor, húsvétkor, mikor odakerültünk, ötszáznál többen úrvacsoráztak.

Holland kapcsolatok

'68-ban, mikor ért véget a templomrenoválás, kaptunk Hollandiából egy levelet, hogy egy lelkész meghív bennünket két hétre; útiköltséget fizetik, mindennel ellátnak bennünket, csak menjünk. Nem tudtuk, honnan vették a címünket, de gondoltuk, ez egy óriási lehetőség, mégiscsak megpróbáljuk. Beadtuk az útlevélkérő lapot. Visszajön a válasz, hogy nemzetbiztonsági okokból nem engedélyezik a kiutazást. El van intézve, gondoltuk, nem megyünk.

Ehhez hozzáteszem, hogy előzőleg volt egy rendőrtiszt nálunk. Amikor a gyülekezeti terem elkészült és a templomrenoválásra kezdtünk el gyűjteni, műsoros alkalmakat csináltunk – gyerekek szavaltak, énekeltek, voltak bibliai jelenetek –, és én kihirdettem a templomban, hogy remélem, tíz forintot senki se sajnál a templom javára perselypénz címen ezeken az alkalmakon. Egyszer csak jön egy rendőrtiszt, és azt mondja: „Ön ellen van egy feljelentés, hogy ön belépti díjas alkalmakat rendez”. Mondom: „Ne haragudjon, de engem borzasztóan bánt ez a kérdés, mert annyira ostoba nem vagyok, hogy ne tudnám, hogy ilyet nem szabad rendezni. Azt még a hatéves gyerek is tudja, én ne tudnám? Le is írtam szóról szóra a hirdetések, amiket a szószéken felolvastam, olvassa el!” – „Hát – azt mondja – bocsánat, akkor ez tévedés”.

Lényeg az, hogy volt egy érdekes beszélgetésem ezzel a rendőrtiszttal, és amikor visszajött az elutasítás útlevél ügyben, egyszer csak megjelenik egy rendőrségi gépkocsi a ház előtt, kiszáll belőle ez a tiszt, és azt mondja: „Uram, csak azt akarom mondani, hogy azonnal adja be a fellebbezését”. Nem értettem, mi akar ez lenni:

megint valami szervezési művelet vagy mi a csuda? Aztán beszélgettünk a feleségemmel, elcsöndesedtünk, és végül beadtam a fellebbezést, és megkaptam az útlevelet.

Voltunk Hollandiában, visszajöttünk, és utána beszélni kellett ezzel a rendőrtiszttel újra. Kérdezi tőlem: „Tudja, hogy jutottak ki Hollandiába? Az nem volt olyan egyszerű eset! Amikor önök beadták a kérelmet, akkor az esperes is meg a püspök is nagyon jó ajánló sorokat írt, de utána odatelefonáltak, hogy ennek ellenére ne adjuk ki az útlevelet. De amikor Ön beadta a fellebbezést – folytatta –, a püspöke már kiment Amerikába. És mi újra elolvastuk a püspök ajánló sorait, és ennek alapján úgy értékeltük, hogy ön megkaphatja az útlevelet”.

Aztán még sok mindenről beszélgettünk, és még azt is megkérdezte tőlem, hogy „És mondja csak, miért jöttek vissza?” Elnevettem magam. Mondom: „Hát miért ne jöttünk volna vissza? Itthon van három gyermekünk, itthon van a munkahelyem, ez az én szolgálatom, és engem ezért az országért, ezért a népért hívott el Isten, meg ezért a gyülekezetért!” Egyszóval érdekes dolgokról beszélgettünk, de aztán soha nem láttam többet ezt az embert.

A hollandiai út '68 nyarán volt, akkor volt a csehszlovákiai magyar bevonulás. Hollandiában két református egyház van, a Hervormde meg a Gereformeerde, és ezek jóban voltak egymással. Az egyiknek a templomát éppen renoválták, tehát mind a két istentisztelet egy templomban volt. Mi végighallgattuk mind a két prédikációt. Annyit értettünk belőle, hogy mind a kettő Ágcsernyőről⁵⁷ beszélt meg arról, hogy milyen nagy változások következnek. Mondom a lelkésznek, aki meghívott minket, hogy „Nyugi-nyugi, várjatok egy kicsit! Nem kell annyira izgulni, majd meglátjátok, mi lesz ennek a vége. Nálunk is volt '56”. És aztán láttuk a holland televízión keresztül az orosz tankokat bevonulni Prágába. Persze rettentő izgalom volt, hogy hogyan jövünk haza, de nem volt semmi probléma, hál' Istennek hazajöhettünk minden gond nélkül.

Korábban még hozzácsatoltak két falut Alsóvadászhoz, mert túl kicsi volt a falu egyik helyen, ahol meghalt a lelkész, a másik helyen elment. Volt, hogy egy vasárnap négy-öt szolgálatom volt, és körülbelül 12 kilométereket kellett autózni egyik faluból a másik faluba télen is. Autózni! Azért mosolygok most ezen, mert nekünk nem lett volna pénzünk autót venni. Viszont tudták azt külföldi atyafiak, akiknek itt volt jó

kapcsolatuk egy régi, idősebb evangélistával, hogy hogyan tudnának segíteni itt a szolgálatokban. Ennek az idősebb lelkésznek, aki országosan ismert nevű ember volt, azt mondták, ők adnak autót, hogy könnyebben mozogjon. Azt válaszolta, ő cukorbeteg, már nem vállalkozik arra, hogy autót vezessen. Viszont van egy fiatalabb kolléga, őt ajánlaná, ő tud is vezetni. Így kaptunk autót Hollandiából, ott egy baráti kör csinált gyűjtést, összedobták a pénzt. Nekik az nem volt olyan megerőltető, mint nálunk lett volna. Viszont az államnak meg nagyon jól jött, hogyha valutát küldtek.

Egy idősebb ember volt, aki ezt szervezte, elmondtam, hogy küldjék a feleségem nevére, mert ő nincs állásban, csak háztartásbeli. Viszont én, mint egyházi ember, nem kapnék, mert nem *grata persona* [kedvelt személy – a szerk.] vagyok az egyházi vezetőség előtt. Ő elment, és Asztalos Zoltán református lelkipásztor számára a pénzt a zsinaton keresztül küldte. Már a zsinatnál felkapták a fejüket, elvágták a szálat, úgyhogy hozzánk az autó soha nem érkezett meg. Viszont jött az érdeklődő levél Hollandiából, hogy megvan-e az autó, örülünk-e neki. Mondtuk, hogy itt nincs semmi, híre-hamva sincs, még értesítés sincs róla, pedig akkor úgy volt, hogy egy hónapon belül a valutával kifizetett autót megkapta az illető. Erre fel utánanézték, hogy mi van, ekkor meg ekkor adták fel, és nem érkezett meg. Kiderült a végén, hogy azt már a zsinatnál elirányították egy dunántúli espereshez, aki egy vonalas ember volt, aki nagyon jól tudott bólogatni, és ő kapta meg azt a járművet. Wartburg volt. Akkor csináltak egy második gyűjtést, de megfogadták azt, amit már előre megmondtunk nekik, hogy csak ne az én nevemre, hanem a feleségemére küldjék. Az ő nevére jött, a tanácselnök aláírta, semmi kifogása nincs ellene, rendes állampolgár, jöhet az autó, küldhetik.

Ez volt 1970-ben. 1978-ban parókiaépítés volt. Mert a parókiánk egy 150 éves vályogépület volt, de műemlék lévén nem volt szabad hozzányúlni, szóval bonyolult lett volna ezt bármennyire modernizálni, többbe került volna, mint egy új épület. Végül kiderült, hogy egy új épületet kell építeni, de ezt maga a presbitérium mondta. Én kérdeztem tőlük, hogy körülbelül mennyibe kerül egy ház, mert akkor még falun aránylag sokan építkeztek, Alsóvadászson is sok új ház épült. Azt mondták, körülbelül 300 ezer forint, hogyha van hozzá elég munkaerő. A rokonságból összeadódik, csak a szakmunkát meg az anyagot kell megfizetni. Azt mondták erre a presbiterek, hogy egy parókia meg kétszer olyan nagy kell, hogy legyen, mint egy családi ház, tehát 600 ezer forint. De viszont kell hozzá központi fűtés, modernizálás, az 200 ezer,

tehát 800 ezer forintból meg tudjuk építeni. Azt mondták, szégyellhetné magát az alsóvadászi gyülekezet, hogyha ennyi pénzt nem tudna összerakni két év alatt.

Megindult az építkezés, és a feleségemnek volt egy nagyon kedves, így mondom, anyai barátnője, idősebb hölgy Hollandiában, akivel leveleztek, és nagyon jó barátságban voltak, meg is látogattuk őket, amikor kint jártunk Hollandiában. Tavasszal egyszer csak ír egy levelet, hogy úgy hallotta, szükség van központi fűtésre, ő elintézte, hogy a holland egyházi segély tanács kiutal nekünk 5000 gulden erre a célra. Ez óriási ajándék volt. Én rögtön írtam, hogy arra kérjük, minden ügyiratról küldjenek másolatot. Akkor már volt tapasztalatunk... Eltelnek a hónapok, és jönnek a levelek, hogy megkaptuk-e már a pénzt. Semmi tudomásunk nincs róla. Végül aztán nyár közepén kiderült, hogy van egy barátunk, akinek a kislánya a Nemzeti Banknak azon az osztályán dolgozik, ahová a külföldi pénzek bejönnek, és megnézte, hogy május másodikán megjött az 5000 gulden ilyen címen, hogy református parókiaépítés, Alsóvadász, Asztalos Zoltán lelkész címére. A pénz, az sehol, a bankból a pénzt átutalták a Zsinatnak. Megint írtunk egy levelet, hogy most már igazán küldjék meg az iratmásolatokat. Mindet megküldték, én azt beterjesztettem, és októberben kaptuk meg a pénzt... Ha ezt nem csinálom, akkor ma sem kaptuk volna meg.

Egy vagy két év múlva mindkettőnket újra meghívtak Hollandiába a barátaink. Persze nem kaptuk meg az útlevelet, csak a feleségem kapta meg, de feltűnően hosszú idő után. Erre azt mondtam, akkor most már a püspökkel kell beszélni, mert ha én most beadom az útlevelet, annak az okmánybélyege az is csak pénz, minden fillér érték. Bementem a püspökhöz, aki azt mondja nekem: „Tudod, a feleséged háztartásbeli, azt nem tudtuk megakadályozni, hogy az útlevelét megadják, de te nem mehatsz.”

Karizmatikus mozgalmak Magyarországon

Az úgynevezett karizmatikus mozgalom⁵⁸ – idézőjelbe kell ezt tenni, mert nem volt igazi karizmatikus mozgalom – több hullámban érkezett el Magyarországra. 1906-ban kezdődött Amerikában, és ebből, az első hullámból alakult a Pünkösdisták Egyháza⁵⁹, amelyik tulajdonképpen elhatárolódott az egyházaktól; ki kellett lépni az egyházból ahhoz, hogy valaki pünkösdisták legyen.

Amikor én Hajdúhadházra kerültem segédlelkésznek, akkor az volt a legnagyobb probléma, hogy Hadházon egy nagy pünkösdista ébredés volt⁶⁰, mielőtt a teológusok kezdtek volna kijárni. Annak, aki belépett a pünkösdista gyülekezetbe, el kellett mennie a lelkészéhez, és hozni tőle egy papírt, hogy őt törölték a református egyház tagjainak sorából, illetve megszűnt az egyháztagsága. Sokan voltak, volt, hogy ötven-hatan jelentkeztek naponta. Ez annyira bosszantotta az ottani esperest, hogy azt mondta: „Akármit csináljatok, borítsátok fel az egész gyülekezetet, de legyen már vége ennek a cirkusznak!” És tényleg, amikor megkezdődött ott a komoly ébredés, akkor megszűnt a pünkösdzizmus, egyszerűen fagyasztószekrénybe került, nem tudott tovább működni, mert egy egészséges irányzat kezdődött el a gyülekezetben.

Az ötvenes évek elejétől kezdve jelent meg a karizmatikus mozgalom második hulláma Magyarországon. Egy Cséke Lajosné nevű asszony – akit csak Matild néni néven emlegettek – nagy szerepet játszott benne. Most előre megyek, mert körülbelül a nyolcvanas években történt, hogy egy holland csoport jött Magyarországra, és előzőleg megkértek engem, hogy kísérjem el őket, mert elmennek nyugdíjas lelkészekhez, ahol nem tudnak németül. Úgyhogy én tolmácsoltam őket, és az egyik helyen elmentünk egy nyugdíjas lelkészhez, aki valamikor abban a gyülekezetben volt lelkész, ahol ez a Matild néni lakott. Mondja nekem a lelkész – miután letárgyaltuk a dolgokat a hollandokkal, és ők elmentek sétálni –, hogy „Te, ide figyelj, légy szíves, mondd meg mindenkinek Magyarországon, hogy Csékéné hazudik. Mert azt híreszteli, hogy ő egy pünkösdi istentiszteleten a templomban kapta a nyelvekenszólás ajándékát – hát nem igaz. Mert ő végigjárta a környékbéli pünkösdista gyülekezeteket, és mindenhol áldást kapott és kézrátételt, és egyszerre elkezdett nyelveken szólni – és az ő nyelvekenszólását meg nem fogadták el sehol se. Mert a pünkösdista gyülekezetekbe be akart épülni, és nem fogadták el sehol sem”.

Matild néni visszatért a református egyházba, és megismerkedett az ötvenes évek elején Horváth Zoltánnal. Ez egy debreceni teológustársunk volt, egy extrém ember, aki szerintem nem volt teljesen komplett idegrendszerű. Matild nénival ez a Horváth Zoltán kapcsolatba került valahogy, és annyira kapcsolatba került, hogy őt a lelkészi állásából kirakta az egyház, és ő aztán magán-evangélista lett, aki járta az országot Matild nénival együtt.

Horváth Zoltán építkezett Vaján, és az udvarában épített egy külön házat Matild néninek. Hogy honnan volt pénze? – hát onnan, hogy ő a hívőket nagyon ügyesen meg tudta fejni. Horváth Zoltán is, Matild néni is remekül értettek ahhoz, hogy kell a hívőket megfejni. És onnantól Vaja lett Matild néni központja. Sajnos a hívő emberekben – teljesen értetlenül néztem ezt – az a gondolat volt, hogy csak Matild néninél lehet igazán megbánni a bűnt, és bűnbocsánatot kapni, és útmutatást, tehát vezetést kapni. Volt olyan korszak, hogy a lelkészek elmentek Matild nénihez hétfőn, hogy a vasárnapi prédikációjuknak az igéjét megkapják tőle. Fogtam a fejem: Hát nincs nektek Bibliátok, ember? – hát hol vagytok, hol éltek ti, hát nem olvastok Bibliát? De ők halálos komolyan vették Matild nénit. Volt, aki rendszeresen száz kilométereket utazott, hogy megkapja a következő vasárnapi prédikációnak az alapigéjét. Szóval olyan elképesztő folyamat volt ez, normális ésszel érthetetlen és fölfoghatatlan, hogy nem értettük meg, hogyan lehet, hogy ebbe józanul gondolkodó emberek is belezuhantak. És hiába mondtuk, hogy „Atyámfiai, vigyázzatok, ilyet azért nem szabad csinálni!”

Mi persze nem hagytuk szó nélkül a dolgokat, és emiatt aztán elég nagy feszültségbe kerültünk emberekkel, többek között Horváth Zoltánnal, akivel nemrégiben még együtt tanultunk, együtt végeztük a teológiát, jöllehet ő feljebb járt valamivel. Amikor ő elkezdett nyelveken szólni, akkor Debrecenben az utcán nem köszönt nekünk – ez már a teológusévek után egy kicsivel történt –, mert meg van írva a Bibliában: „Az ilyeneket ne is köszöntsétek”. Jöttünk szemben, én köszöntem, ő meg nem köszönt. Nagyon kellemetlen és keserves volt ezt tudomásul venni, viszont engem Isten Hajdúhadházon a pünkösdisták között – a pünkösdista életet látván – felkészített arra, hogy mennyire tele van ez az egész úgynevezett karizmatikus mozgalom hazugsággal. Sokszor elmondták a pünkösdisták, hogy „Hát tetszik tudni, én beléptem a gyülekezetbe, de hát nem tudok én nyelveken szólni, csak valamit mondani kell, blablázni, és akkor el van intézve, akkor azt mondják, hogy na, ez is nyelveken szól”. Szóval ilyen dolgok és bizonyos erkölcsi problémák is akadtak bőségesen a pünkösdistáknál. És azt mondtam, hogy én ebből nem kérek, ebből nem fogok semmit sem magamra venni, és én nem vagyok hajlandó tudomásul venni, hogy csak Matild néninél lehet eligazítást kapni az élet dolgaiban – ott a Biblia, Isten tanácsol minket sokféle módon.

Még az elején járt Horváth Zoltán a Matild néni-féle kapcsolatnak, amikor volt egy gondolat atyafiakban – Borbély Béla bácsiban, Vajda Mariska néniben meg másokban is –, hogy meg kéne próbálni Horváth Zolit visszatéríteni erről a Matild néni-féle útról. Ez a hatvanas évek elején lehetett. Egyvalakinek volt köztünk gépkocsija, az elvitt bennünket Vajára, és hát régi barátok, ismerősök, teológustársak voltunk, és örvendeztünk egymásnak. Azzal kezdi Horváth Zoltán, hogy hát üljünk le és imádkozzunk, és az után kezdjük a beszélgetést. És elkezdett nyelveken szólni imádság formájában Horváth Zoltán, és én rákiabáltam, hogy „Zoli, hagyd abba, mert mi ezt nem értjük!” Tudniillik ő fordította közben: egy mondatot mondott „nyelveken”, utána magyarul, és így tovább. Mondom: „Én nem tudom, mit fordítasz, mert fogalmunk sincs róla, úgyhogy légy szíves, magyarul imádkozzál!” Döbbenetes volt látni, mert valami tíz percig nem tudott magához jönni ez a fiú, annyira a hatása alatt volt. „Hát jól van – mondta –, öljetek meg akkor, szúrjátok belém a kést!” Mondtam, „Ne hülyéskedjél már, nem azért jöttünk, hanem beszélni akarunk veled”. És aztán meg is kérdeztem tőle a beszélgetésben, és hát a többiek is, hogy „Mondd meg, neked melyik a fontosabb: a Biblia, a kijelentés vagy a prófétai szó?” Nem adott rá választ.

Ismertem olyan lelkészeket, akik Matild nénit nagyra tartották, volt úgy, hogy találkoztam velük, mert volt valami közös alkalom, ahol ők is ott voltak vagy megszólaltak, vagy meglátogattuk őket. Megdöbbenő volt, hogy Horváth Zoltán meg Matild néni együtt járták az országot, és ismert hívő atyafiaknál összejöveteleket tartottak. És ha valaki – mondjuk egy házaspár közül az egyik – nem fogadta el, vagy esetleg másképp látta, mint ahogy Matild néni mondta, akkor azt kiátkozta Matild néni. Megtiltotta, hogy beszélgessenek egymással a házastársak, mert ugye, az egyik engedetlen az Úr iránt, a másik pedig nem. Szóval valami észbontó... És a házastársak komolyan vették. Volt, hogy külön szobába költöztek, mert ugye, nekik semmi közük sincs egymáshoz, mivel csak az egyik engedelmes az Úrnak. Mikor kérdeztem valakitől: „Te Matild néninél voltál?” – azt felelte: „Nem, én az Úrnál voltam” – mintha Matild néni Isten lett volna, mintha Isten szavát mondta volna közvetlenül.

A legfantasztikusabb történetek fordultak elő, például olyan bagatell dolgokkal mentek Matild nénihez tanácsot kérni: hogy szabad-e macskát tartani, lehet-e cserépkályhát építeni, és akkor ő mondott egy ígét, és akkor ennek alapján, ahogy

azt az ígét magyarázták, a legképtelenebb dolgokra képesek voltak emberek. Valaki például elmondta nekem, hogy nekik az volt a problémájuk, hogy eladták a tehenüket, és a tehennek az árát két dologra kellett volna fordítani, de hát mind a kettőre nem megy, csak az egyiket kell választani. Nem tudtak választani, elmentek Matild nénihez tanácsot kérni. Azt mondta Matild néni, hogy „Nem, egyik sem, hanem neked haza kell menni, és idehozni az Úr számára a tehennek az árát”. Az illető hazament, elhozta a tehennek az árát, és letette Matild néni asztalára – így jutottak pénzhez.

Újra mondom: az országnak a legkomolyabb igehirdetői is beleestek ebbe a csapdába. És itt sajnós a lelkészek nagyon sokat vétettek. Sokan kiábrándultak belőle persze, vagy rövidesen kiábrándultak belőle a normálisabbak, de nagyon sokan benne maradtak Matild néni bűvkörében. Nem tudták megmagyarázni, miért, csak azt mondták, hogy hát ők az Úrral akarják a kapcsolatot tartani. Mondtam: „Az Úrral úgy tartod a kapcsolatot, hogy Bibliát olvasol, imádkozol, és az Isten tanácsol téged”. – „De nem, az mégiscsak más, hogyha Matild néni mondja meg, hogy mi az Úr akarata”.

Ez valami elképesztő volt az én számomra, aki nem ezen nőttem fel. A Bethánia közösségben olyan komoly vezetőnk volt – aki táblabíró volt, tehát nem akárki –, mint dr. Szabó Mihály, aki egy rendkívül bölcs, okos ember volt. Ő azt mondta: „Nézzétek, hát az Isten tanácsol titeket, nem kell nektek emberi tanács. Beszéljétek meg egymás közt, vagy akivel jónak látjátok, a problémáitokat, de nem kell nektek semmiféle emberi tanácsot adni ilyen értelemben”. Mondjuk, ez még a Matild néni korszak előtt volt jóval, tehát ő nem tudta még, hogy mi következik.

Ennek a Horváth Zoltánnak volt már nyolc gyermeke. Vaján laktak, és a feleségemnek Horváth Zoltán felesége a bibliaköröse volt; Ildikó tartotta a bibliakört ezeknek a fiatal lányoknak, és az egyiküket vette feleségül Horváth Zoltán. És már nyolc gyerek volt a háznál, amikor egyszer, egy motoros körúton bementem hozzájuk, és csak a feleség volt otthon. És mondja, hogy borzalom, ami itt van a családban, mert mióta Matild néni ideköltözött, mindent csak prófétai szóval lehet eldönteni, mert neki ez volt a mániája, hogy prófétai szót kell kérni az Úrtól. Ez azt jelentette, hogy Matild néni elkezdett nyelveken szólni, utána mondott valamit, ami vagy egy ige volt vagy valamilyen tanács, és azt végre kellett hajtani – ez volt a

prófétai szó. És azt mondja Zoltán felesége, hogy képzeljem el, Matild néni mindenre profétai szót követel, még arra is, hogy a gázt meg lehet-e gyújtani vagy se. Képzeljem el, hogy éjszaka fölsír a gyermek, kéne neki adni valami langyos teát. Hát föl kell kelteni a férjét, az fölkelte Matild nénit, kezdenek imádkozni, profétai nyelvekenszólás, satöbbi, és akkor vagy szabad a gázt meggyújtani, vagy nem – a gyerek kékre-zöldre sírhatja magát addig.

Ilonka – Horváth Zoltán felesége – egyre jobban idegenkedett ettől az egész históriától, mert közben a férje átköltözött Matild néni házába. Otthagyta a feleségét és odaköltözött. Hogy mi volt köztük, én nem tudom, de a lényeg az, hogy annyira összeveszett a feleségével Horváth Zoltán, hogy ez a komoly, hívő ember egyszer az utcán verte az asszonyt – rendőrök választották el őket egymástól. .

Utána Horváth Zoltán a nagyobb gyermekeit berakta egy vasúti gyermeknevelő intézetbe, a kisebbeket – talán hármat – a felesége magával vitt Tuzsérra, mert onnan származott az asszonyka. Horváth Zoltán pedig Matild nénival együtt gépkocsival eljött Debrecenbe. A Szvetits-palotában volt lakása egy magányos orvosnőnek, és azt mondták neki, hogy „Most ide fogunk költözni, ebbe a lakásba, mert erre kapott profétai szót Matild néni”. És Horváth Zoltán a nyolc gyereket meg a feleséget otthagya, összeköltözött egy szobába Matild nénival. Az orvosnő beleegyezett, ő a feje búbjáig el volt ragadtatva Matild nénitől. Éveken keresztül Matild néni meg Horváth Zoltán együtt élt Debrecenben, és végül megmondták ennek az orvosnőnek, hogy az egész lakást ki kell üríteni, menjen el hazulról. És ő elment, és néhány napig kapualjakban aludt, amíg tudott magának egy albérleti szobát keríteni. A saját lakásából kiűzték, mert ez volt a „prófétai szó”.

Hajdúhadházon voltunk egyszer bibliaórát tartani, és az egyik háznál volt egy férfi, akit én nagyon jól ismertem régtől fogva. Debrecenben lakott, és tudtam róla, hogy Matild néni bűvköréhez tartozik. Mondtam neki: „Te, ide figyelj, hogyan tudjátok ti azt értékelni, hogy Horváth Zoltán és Matild néni most együtt él Debrecenben egy lakásban? És hol vannak a gyerekei meg a családja?” – „Hát – azt mondja – ez roppant egyszerű, ők erre profétai szót kaptak”. – „Te – mondom –, milyen profétai szót?” Azt mondja: „Azt kapta Horváth Zoltán, hogy 'Végy magadnak parázna feleséget!’” – „De – mondom – akkor ez azt jelenti, hogy Matild néni hivatásos parázna volt?” – Ó, nem, hát ők ezt másképpen értelmezték, mert ezt nem úgy kell

értenem. Mondom: „Ne haragudj, de én ezt nem tudom megérteni, ez nekem magas, amit mondasz”. – „És egyébként is – azt mondja – nézd, ők a Szentlélektől kasztráltak, tehát ők már nem tudnak semmiféle gonosz kívánsággal egymásra tekinteni”. – „Hát – mondom – ezt se értem. Ne haragudj, de ilyet én a Bibliából se ismerek, de máshonnan se”. – „De hát minden rendben van, ezt mindenki tudomásul veszi”. – Mondom: „Ne haragudj, de én nem tudom tudomásul venni”.

Végül ennek a dolognak úgy lett vége, hogy Horváth Zoltán épített vagy vett magának egy házat Debrecenben, és akkor a családját visszafogadta. És kiderült, hogy – már bocsánat, hogy ezt mondom – mégse kasztrálta őt a Szentlélek, mert még egy gyereke született a feleségétől.

Mikor még együtt voltak Matild nénivel, akkor Debrecenben őt vissza akarták hozni, mert Horváth Zoltán elszakadt a hívők közösségétől, külön utat járt, és vissza akarták csempészni őt a hívő atyafiak a közösség, a régi emberek közé. És azt mondta akkor Szabó Mihály, akit szintén meghívtak – az a bizonyos táblabíró, aki már Szegeden lakott akkor –, hogy „Zoli, ha te a Matild néni күszőbén aludnál, és nem vele egy szobában, akkor is Isten ellen való véték lenne, és bűn lenne az a gyalázat, amit csinálsz”. De Horváth Zoltánnal nem lehetett beszélni, mert elmondta, hogy az ő lelke nem ismer ilyet... egyszerűen badarságokat beszélt összevissza.

Fekete Péter írt. egy nagyon komoly tanulmányt Matild nénivel és a nyelvekenszólással kapcsolatosan, amiben megmondta világosan, hogy ez nem az Isten útja, amit Matild néni csinál, meg amit Matild nénivel csinálnak⁶¹. És ezt elküldte nekik. Azt hiszem, '73-ban írhatta ezt a tanulmányt, és valamikor '75 körül küldte el Matild néninek. Nekem is van egy példányom, mert nagyon jó kapcsolatban voltam Fekete Péterrel, és én is kaptam belőle. És Fekete Péter egyszer csak kap egy táviratot, hogy ekkor meg ekkor „szeretettel várunk Vajára”. Valaki az állomáson fogadta, egy régi barátja, aki szintén ebbe a körbe tartozott, és azt mondta neki: „Néhányan vagyunk itt együtt, de mindannyian kaptunk táviratot, hogy erre a napra nekünk el kell jönni”. Bemennek Matild néni házába, a fogadószobába, és ott kiderül, hogy körbe vannak rakva a székek, és középen van egy szék. S mondják Fekete Péternek, hogy neki oda kell ülni. Ő megfogta a széket, nem akart senkinek háttal lenni, és szépen kihúzta a körbe. „Nem – azt mondja Matild néni –, neked ott kell ülni, te csak ülj oda”. És azt mondja Matild néni, hogy „Vond vissza, amit leírtál, és átkozd

meg, amit leírtál!” Hát persze erre Péter megkérdezte: „Mi az, amit leírtam? Mi abból, ami elfogadhatatlan?” De csak mondta Matild néni a magáét, míg végül Fekete Péter felállt és otthagya őket.

És sajnos az ország legkiválóbb igehirdetői is ott ültek a körben, Matild nénivel egyetértve, és könyörögtek, hogy „Péter, hát vond vissza, mert különben átok alá kerülsz!” Mert Matild néni azt mondta, hogy „Ha pedig innen kimész, akkor a béled ott a küszöbön fog kiomlani”. És a végén nem tudott mit csinálni szegény Fekete Péter, fogta magát, kiment az ajtón – és nem omlott ki a béle a küszöbön. És aztán valakinél megpihent, hazament, és azt olvasták a Bibliában a feleségével akkor este, hogy „Onnan ismered meg a hamis prófétát, hogy nem teljesül be az, amit mondott”. Ez egy döbbenetes dolog volt, amit később elmondott nekünk Fekete Péter, mert nagyon sokszor találkoztunk.

Jó tíz évvel ez után Horváth Zoltán békülni akart Fekete Péterrel meg másokkal, talán velem is. Elment hozzá, és azt mondta neki, hogy „Péter, megmondom neked őszintén, hogy akkor, amikor te ezt elküldted, és amikor volt ez a bizonyos jelenet Matild néninél, senki se olvasta el a tanulmányodat. Én elolvastam tíz év után, és sokban igazat adtam neked”.

Én soha nem tudtam megérteni, de nagyon hálás voltam Istennek azért, hogy engem Hajdúhadházon erre fölkészített, amikor ott láttam a pünkösdisták kisdéd játékait. Három pünkösdista gyülekezet volt Hajdúhadházon. Volt egy aránylag normálisnak tetsző, ahol egyszer még én is szolgáltam. Ennek a prédikátora nagyon jól tudta az igét hirdetni, és egyszer meghívta a főnököm őt egy ökumenikus imaheti szolgálatra. És tényleg megdöbbenette a gyülekezetet, hogy a pünkösdista lelkész ott térdelt a szószék előtt, és amikor összegyűlt a gyülekezet, akkor ment fel – és nagyon jó prédikációt tartott. Ilyenkor mit csinál egy okos lelkész? – elküldi a segédlelkészét maga helyett, hogy az visszaadja a szolgálatot. Alaposan fölkészültem a szolgálatra, hogy legyen annak mondanivalója, és Krisztus legyen a központban, de az volt az érzésem prédikáció közben, hogy egy méteres üvegfal választ el a gyülekezettől; mindenki üveges szemmel meredt rám, és semmiféle visszahatás nem volt. Az ember érzi, hogy na, most ül, amit mondok, értik-e, nem értik-e... De amikor vége volt, amikor kimondtam az áment és kezdtem imádkozni, abban a pillanatban mintha

kihúzták volna az üvegből a dugót... „Halleluja, Úr Jézus!” – elkezdtek kiabálni. Na, mondom, nekem itt befejeződött a szolgálatom, és gyorsan eltűntem a porondról.

Azért mondom, hogy ezek a tapasztalatok engem felkészítettek, mert én az első pillanattól kezdve, amikor elkezdtek nekem mondani barátaim, hogy Matild néni milyen csodálatos ajándékot hoz, azt mondtam: „Ne mondjátok tovább, mert ez nem az Isten Szentlelkétől való, ez nem Istentől való ajándék, hanem valami egészen más”. Nem mertem mondani, hogy mi, de most már ki merem mondani, hogy ez egy démoni „ajándék” volt Matild néni keresztül.

'56 augusztusában egyszer találkoztam vele. Szabó Dani bácsi Ónodon volt lelkész, és szervezett egy csendesnapot. És erre a csendesnapra meghívta a szomszéd lelkész barátomat meg engem, hogy ketten menjünk el szolgálni, de nem adta tudtunkra, hogy kik lesznek még ott. Egy ilyen egész napos csendesnapon több szolgáló szokott lenni akkoriban, három-négy, sokszor öt is. És legnagyobb megrökönyödésünkre kiderült, hogy Matild néni is ott van. Ehhez képest az már apróság volt, hogy az esperesem letiltott, és ennek ellenére elmentünk.

Matild néni elkezdett felolvasni egy ígét az Úrasztalánál, és előbb magyarul szólt néhány szót, néhány mondatot, utána elkezdett nyelveken szólani – hát én azt hittem, hogy megnyílik alattunk a föld, vagy ránk szakad a mennyezet. És a gyülekezet is megrémült, hogy mi ez – senki sem hallott még ilyen nyelvekenszólást. Én Hadházon hallottam egyszer-kétszer ilyet, de ez valami rettenetes volt.

Mikor Matild néni meghalt – talán a hetvenes évek végén vagy a nyolcvanas évek elején lehetett ez –, akkor visszavitték a falujába, és ott temették el, de nem akadt a faluban egyetlen sírásó se, aki kiásta volna Matild néni sírját, a szomszéd faluból kellett hozni embereket, hogy kiássák a sírt Matild néninek. Annyira utált volt ott, a saját falujában is.

Szóval nagyon döbbenetes dolog ez, de ezt nem lehet kihagyni az ébredés-történetből, mert ezt a borzalmas korszakot átszenvedtük, átkínlódtuk, és nem tudtunk vele mit csinálni, mert szerintem megoldhatatlan és érthetetlen, ami történt, és amit csináltak emberek. Mire volt ez jó? Mert se a gyülekezeteknek nem használt, se a hívő embereknek nem használt. És az volt a megdöbbentő, hogy amikor valaki megszabadult ebből az úgynevezett ígétből, akkor utána is valami lelki deformitás

maradt nála, amit szintén csak úgy lehet érteni, hogy ez valami varázslásszerűség volt, amivel Matild néni hatott emberekre. Ugye, ismerős ez, mert az okkultizmusban számtalan ilyen jelenség van; és szinte okkult képességekkel rendelkező valaki volt ez a Matild néni – a szomorú az volt, hogy nem vették észre. Az a szomorú, hogy erről a témáról nem lehet beszélni azokkal, akik belekeveredtek annak idején. Lehet, hogy kijöttek belőle, de nem lehet beszélni velük erről.

1975-ben volt egy országos teológiai konferencia Debrecenben, és ott a lelki ajándékokról volt szó. Egyhetes konferencia volt, és énnekem volt egy hozzászólásom ezzel kapcsolatosan. Elmondtam azt a történetet többek között: hogy Hajdúsámsonban volt egy család, akiknek a lánya egy 28 éves tanítónő volt, és övsömöre volt, ami egy kellemetlen betegség, de gyógyítható. Ez a lány valahogy belekerült a Kopasz Jenő-féle karizmatikus csoportba⁶² – amelyik a régi unitárius templomban tartotta az összejövetelét a Hatvan utcán –, és ott megkapta a nyelvekenszólás ajándékát. Azt mondták neki, hogy olyan csodálatosan tud nyelveken szólni – jóllehet a magyaron kívül semmilyen nyelvet nem ismert –, hogy el fogják vinni Pestre és megmutatják külföldieknek is. Ilyesmikkel áltatták, ilyen mesékkel, és végül ez a lány teljesen összeroppant idegileg, úgyhogy egy éjszaka arra ébredtek a szülei, hogy a szomszéd szobában a lányuk rakosgat, és azt mondja, hogy Debrecenbe kell mennie, mert neki azt ígérték, hogy megkenik olajjal, mert akkor meg fog gyógyulni. Úgyhogy végül nem tudtak mit csinálni a szülei, elvitték az orvoshoz. Még az orvostól is megszökött, és úgy kapták el, hogy Debrecen felé ment gyalog, egyszerű hálóingben télvíz idején. Aztán begyömöszölték egy autóba, és elvitték az orvos tanácsára egy idegklinikára. És ott elmondták a döbönt orvosok, hogy ez a lány szinte állandóan magánkívül volt a kórházban, tehát öntudatlan volt, de öntudatlanul is hol az Istent dicsőítette, hol az Istent káromolta. És így halt meg két hét múlva. Ez a lány a sok áldozat közül az egyik áldozata ennek a nyelveken szóló, illetve karizmatikus irányzatnak.

Kopasz Jenő sok mindent csinált. Vannak cigány gyülekezetek Szabolcs-Szatmár megyében, és Kopasz Jenő elment ezek közé bemutatni az ő nyelvekenszólási ajándékát. És amikor ő nyelveken szólt, megkérdezte a cigányokat: „Értettétek?” – „Persze, hogy értjük – mondták –, az Istent káromoltad a legcsúnyább módon”.

Erről a témáról egyébként nagyon sok külföldi tanulmány is megjelent, és ezeket a jelenségeket már a karizmatikus mozgalmak első felbukkanásakor az okkultizmus címszó alá sorolták a tanulmányok. 1909-ben jelent meg az a nyilatkozat, amit az akkori egyházi atyák állítottak össze, és azt állapították meg, hogy ez a mozgalom nem felülről való, hanem alulról. Döbbenetes az a berlini nyilatkozat⁶³. Akkoriban volt egy lelkész, aki szintén nyelveken szólt, és amikor haldoklott, a halálos ágyán bevallotta, hogy ez csak egy nagy áttatás volt, amit ő csinált, mert ő soha nem szólt igazán nyelveken, hanem kitalált egy bizonyos nyelvi fordulatot, és azt variálta, és azt mondta, hogy ez a nyelvekenszólás ajándéka.

Volt egy másik hír, amit szintén olvastam valahol: hogy Németországban valakinek a nyelvekenszólását fölvtették magnószalagra – olyan jellegzetes nyelvjárás volt, hogy úgy tűnt, ez valamilyen létező nyelv –, és beküldték a berlini nyelvtudományi intézetbe. És ott megállapították, hogy egy közép-afrikai törzsnek a nyelve ez, amikor a bálványt imádják. És az volt a döbbenetes, hogy mindezt úgy adták elő, hogy ez Istennek az ajándéka, Istent dicsőítő ajándéka, amit kapott az illető nyelvekenszólás formájában.

Kapcsolat az egyházi vezetéssel

Én elkértem 2007-ben a rólam szóló III/III-as iratokat, és az volt a megdöbbentő tapasztalásom, hogy lelkész, esperes, püspök jelentett engem föl, illetve írt rólam jelentést; és azt is kiadták, hogy kik voltak, szóval nemcsak a fedőnevüket, hanem a valódi nevüket is kiadták. És ezek egyházi emberek voltak.

Tulajdonképpen nekünk kétfrontos harcot kellett vívni, hogy a gyülekezettel normális kapcsolatban legyünk, ugyanakkor viszont éles ellentétben voltunk az egyházi előljárókkal... Az egyház lett ellenségévé saját magának, az ébredésnek és az ébredés embereinek. Mi az egyházon belül szabadon tudtuk elmondani a teológiai véleményünket, de csak azt mondtuk el, amiben nem egyeztünk a hivatalos teológiával. Később megalakult az egyházon belül egy mozgalom, teológiai szakkonferenciákat tartottak, hol Budapesten, hol Debrecenben.

Éppen Debrecenben volt egy ilyen teológiai szakkonferencia, én magam is rendszeres tagja voltam ennek a konferenciának, egyik szektorában. Jó néhányan

voltunk barátok meg debreceni ismerősök, atyafiak. Megbeszéltük, hogy egy este összejövünk egy barátunknak a debreceni lakásán, és ott beszélgetünk. Erről a találkozásról hozott nekem egy komplett jegyzőkönyvet a rendőrnnyomozó. Minden le volt benne írva... Kiderült később, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei rendőrkapitányság egyházi osztályának a vezető embere volt. Pontosan leírta, akik együtt voltak, volt köztük atomkutató, kutatóorvos, mérnök, meg néhány lelkész. Tizenketten lehettünk. Lényeg az, hogy pontosan le volt írva, hogy miről beszélgettünk, ki miről nyilatkozott. Nem volt aláírás. Én tényleg szorongva olvastam végig, hogy erre mit lehet válaszolni. A Bibliában meg van írva, az Úr Jézus azt mondja, hogy „abban az órában, mikor hatalmasságok elé visznek, akkor megmondom néktek, hogy mit válaszoljatok”. Tényleg megkaptam ezt a választ, mert azt mondtam visszaadva szinte rezzenés nélküli arccal a papírt, hogy „Mi ebben a probléma?” Erre ő jött zavarba, és mondja nekem, hogy ez egy illegális összejövetel volt. Mondom: „Nem, uram, ön téved, ez nem egy illegális összejövetel volt. Ez egy baráti találkozó volt. Ezek az emberek évtizedek óta, diákkoruk óta barátságban vannak egymással, és összejárnak, és össze is fognak ezután is járni természetesen. Van ebben a jegyzőkönyvben olyan mondat, ami zavarja az államot, vagy ami államellenes lenne? Beszélgettünk államellenes dolgokról?” Mondja: „Nem, de van benne egy mondat, hogy az ifjúságról beszélgették.” – „Na – mondom –, nézze, önöknek nem fáj az ifjúság sorsa? Nekünk is fáj, meg mindenkinek az országban. Hogy mi lesz a jövő generációval, jövő ifjúságával?” Végül nem tudott mit mondani. Mondtam: „Nézzé, hadd mondjam el önnek azt, hogy mi ezt a baráti kört meg fogjuk a jövőben is tartani. Amikor alkalom adódik, összejövünk, és ebbe senkinek beleszólást nem engedünk, mert nincs olyan állami törvény, ami betiltaná a barátok találkozását. Önnek is vannak barátai, másoknak is, mit csinálnak, isznak vagy kártyáznak, vagy Bibliát olvasnak, teljesen mindegy. Lényeg az, hogy a barátok összejöhetnek.” Hát erre nem tudott aztán semmit sem szólni. Aztán kicsit szemtelenül mondtam neki: „Nézzé, hogyha ön kíváncsi arra, hogy ezeken a baráti találkozókon milyen beszélgetés folyik, akkor ne ilyen aljas módszerekkel dolgozzanak, hanem ha ön bejelenti, a legközelebbi baráti találkozóra önt is meg fogjuk hívni.”

Aztán a '70-es, '80-as években már enyhültek a viszonyok. Én tulajdonképpen az evangelizációt, az evangélium hirdetésének kegyelmi ajándékát kaptam. Azt, hogy

embereknek elmondani, hogy ki volt Jézus Krisztus, mi a megváltás, mi a bűnbocsánat, hogy kaphatunk békességet, és hogyan békített meg Isten magával bennünket Jézus Krisztus keresztye által. Én ezt kaptam, hogy ezt mondjam el. Én így jutottam el ide, és ezt akartam, és ezt hirdettem egész életemen keresztül. Persze ez nem illett bele abba a sablonba, amiben gondolkodtak az akkori egyházkormányzók. Vagy esetleg azok a lelkészek is, akiket esetleg „békepapoknak” vagy „vonalas papoknak” neveztek, akik hirdették a szocializmusnak a nagyszerűségét, a Szovjetunióval való nagy barátságunkat stb. Én inkább hallgattam, csak az evangéliumot mondtam, és ebbe nem tudtak belekötni. Mondom, én erre tettem esküt. Az evangéliumot fogom hirdetni, én nem tudok, és nem is akarok mást!

Hát ilyen időket éltünk... de a szolgálatainkat végeztünk, nemcsak a gyülekezetben, hanem a gyülekezeten kívül is, és rengeteg olyan kapcsolatunk volt az országban szerte, ahol hívő emberekkel kapcsolatban voltunk. Elmentünk őket meglátogatni, akkor összejöttek többen, sokszor egész sereg jött össze, volt olyan, hogy keresztelők, temetések, esketések alkalmával egy óriási csűr megtelt vendégekkel, és ott formális istentisztelet volt. Ilyen alkalmak voltak, de ezt mindig az egyházi vezetőség fújta fel, és próbálta megkérdőjelezni, hogy szabad-e ilyet csinálni. Mert voltak olyan egyházi törvények, amik teljesen ellenkeztek a mi lelkészi eskünkkel. Ezeket nagyon nehéz volt végigélni meg átszenvedni. De ettől függetlenül mi mindig szívesen csináltuk a magunk munkáját. Sokszor nem törődtünk azzal, hogy mit csinál az egyházi vezetőség.

Biblia Szövetség⁶⁴

A Biblia Szövetség tulajdonképpen egy baráti körből épült ki. Amikor '50-ben betiltották az alkalmakat, és nem lehetett még evangélizációkat se tartani, akkor mi megmaradtunk, összejöttünk, különböző ürüggyel, okokkal találkoztunk, például Fekete Péteréknél. Minden évben egy hetet töltöttünk együtt tizenöten-huszan – aztán volt, akinek sikerült eljutni, volt, akinek nem, de ez általában tudatosult, hogy minden évben egy hetet együtt tölt a baráti kör, akik már teológusként ismertük egymást, és később lelkészként is szoros kapcsolatban maradtunk. Közben bebeszolgáltunk Biatorbágyon, és volt például, amikor Torbágyon jöttünk össze, egy

hetet ott töltöttünk. Volt, amikor parókiákon jöttünk össze. Persze ez a 15-20 fő, ez egyszeri alkalom. A baráti kör – akik ismertük egymást, szerettük egymást, és megbízhatónak tartottuk egymást – a valóságban ennek többszöröse lehetett. És mindegyikünknek megvolt ezen felül a maga baráti köre ott, ahol lakott: környező hívő lelkészek, gyülekezetek, hívő emberek... Tehát ilyen értelemben, mint a pókháló, úgy hálózta be az egész országot ez a bizonyos baráti kör, és amikor a nyolcvanas évek végén eljött az alkalom, hogy most lehet szervezkedni, akkor könnyű dolgunk volt.

Számtalan tanácskozás előzte meg '89. május elsejét, a Biblia Szövetség hivatalos megalakulását, mikor hol Cseri Kálmánnál⁶⁵, hol itt, hol ott, pesti gyülekezetekben összejöttünk és beszélgettünk arról, hogy mi legyen, mit tudunk csinálni, mit fogunk csinálni, hogyan fogjuk csinálni, milyen formában. Az alapszabályt meg kellett szövegezni, mert azt be kellett adni hivatalosan az állami szerveknek meg az egyházi szerveknek is. Kocsis Elemérrel⁶⁶ is találkoztunk, és ő javasolta – vagy Arató Ferenc, nem tudom – a nevet, hogy legyünk Református Biblia Szövetség, ez egy beszélgetésen vetődött fel. Mondtuk, hogy mi nem akarunk a református egyháztól függőségben lenni, mert sajnos azt már láttuk negyven éven keresztül, hogy az egyháztól való függőség mit jelent. Úgyhogy mondtuk, mi az egyházban vagyunk, az egyházért munkálkodunk, de az egyháztól mégis bizonyos értelemben függetlenül szeretnénk élni és dolgozni. Ezért aztán csak Biblia Szövetség lett a nevünk.

Azt hiszem, végül én döntöttem el a nevet, mert én már ismertem a német Bibelbundot⁶⁷, és tudtam, hogy Svájcban is alakulóban van egy ilyen jellegű csoportosulás. Gondolom, az én javaslatom is beesett a latba, mikor ezt mérlegeltük, hogy mi legyen a neve ennek a csoportosulásnak, és ezért lett aztán Biblia Szövetség. Mondtam, hogy mindenképpen olyan nevet válasszunk, amiben benne van a Biblia: hogy mi a Bibliához ragaszkodunk, és a Biblia alapján akarjuk elképzelni az életünket meg a szolgálatunkat.

A Biblia Szövetség lényegében a liberális teológia ellenében jött létre. A liberális teológia – ahogy a nevében is benne van – azt jelenti, hogy szabadon gondolkodunk a Szentírásról⁶⁸. Mi azt mondtuk, hogy a Bibliának minden szava megáll, a Biblia tévedhetetlen, a Biblia, az Isten kijelentése, és másképpen nem is lehet a Bibliára gondolni, csak így.

A liberális teológia persze már régebben is létezett. Ahogy említettem, Pákozdy László, a debreceni vallástörténet professzorom is egy kicsit liberálisan gondolkodó teológus volt, és mi már akkor belekóstoltunk ebbe a gondolkodásmódba. A liberális teológia odáig jutott, hogy manapság például azt mondják, Krisztus feltámadását nem lehet igazolni, mert nem voltak szemtanúk. Azért ez egy nagyon merész állítás, mert a Bibliában benne van, hogy látták Krisztust feltámadva több százan. Egyszóval ezt nevezik liberális teológiának, amikor a Biblia kijelentéseit kritikailag próbálják értelmezni, és ennek sokféle ága-boga van. Nyugaton ez félelmetes módon elterjedt, ebből nőtt ki tulajdonképpen a feminizmus⁶⁹, ebből nőtt ki sok egyéb tévelygés, ami Nyugaton is megtalálható az egyházak életében.

Kapcsolat az újjáalakult Bethániával

A Biblia Szövetség és a Bethánia között – azon túl, hogy tudunk egymásról – nem sok kapcsolat van. Volt egy olyan megállapodásunk egy ízben, hogy kölcsönösen hívunk szolgálókat a másik csoportból, tehát a Biblia Szövetség a Bethániából, és viszont, de ez gyakorlatilag nem működött. Én ezt sajnálom tulajdonképpen, mert ennek a két szervezetnek azért össze kellett volna fogni. Persze ennek alapfeltétele lett volna, hogy kezdettől fogva megpróbáljuk az együttműködést. De hát ez nem ment, akkor most mit lehet erőltetni? Azon kívül, hogy tudunk egymásról, nem sok kapcsolat van. Én kapom az ő irataikat, valószínűleg ők is olvassák a Biblia Szövetség kiadványait, de ezen túl nincs együttműködés.

Amikor '91-ben újra megalakult a Bethánia, a legnagyobb botrányt az váltotta ki, hogy Borbély Béla bácsi – aki világéletében mindig bethánista volt, már gyermekkorától kezdve szinte – a Biblia Szövetségnek az elnöke lett. Azt mondták, hogy elárulta a Bethániát, pedig hát a Bethánia majdnem egy esztendővel később alakult meg, mint a Biblia Szövetség. Ráadásul mi úgy alapítottuk meg a Biblia Szövetséget, hogy összejött 150 ember, és titkos szavazással megválasztották az elnökséget, a vezetőséget. Meghatároztuk, hogy hányan legyenek a tanácsban, és a tanács megválasztotta a Biblia Szövetség titkárát és elnökét. És így lett Béla bácsi megválasztva, hivatalos formában. A Bethánia meg úgy csinálta, hogy előbb megalakult a vezetőség, utána elkezdtek a tagtoborzást, és válogatás nélkül mindenki tag lehetett, aki egykor bethánista volt. És nem is kérdezték meg, hogy ki

mit csinált az elmúlt évtizedekben. Ezzel az volt a baj, hogy olyanok is Bethánia tagok lettek – mivel régen is azok voltak –, akik már belekeveredtek a karizmatikus mozgalomba. Mi szeretnénk volna, hogyha leülünk beszélgetni, hogy hogyan tud a két szervezet együtt munkálkodni, de erre nem volt lehetőség.

A kilencvenes évek elején Farkas János volt a Bethánia vezetője. Szikszai Béni bácsinak élt még a felesége, és ő is benne volt a vezetőségben. Én Farkas Jánossal beszéltem, tudniillik Farkas János itt szolgált, meghívták Hajdúszoboszlóra evangelizációs szolgálatra. Itt, ebben a szobában beszélgettünk, és nagyon éles vita volt köztünk arról, hogy a Biblia Szövetség miért nem lett Bethánia. Mondtam: „Na, és ha Bethánia lett volna, akkor ti hova kerültetek volna?” Emlékszem, itt volt velünk egy fiatal, Nagy Péter barátunk, akit direkt meghívtunk, hogy ne mi ketten legyünk a feleséggel meg ők – ketten voltak –, hanem legyen még valaki. És Péter majdnem sírva mondta, hogy ő ezt nem gondolta volna, hogy hívő emberek között ilyen ellentét feszüljön, mint ami itt tapasztalható volt, ebben a beszélgetésben. Tudniillik egyszerűen érthetetlen volt számunkra, hogy lehet ilyen felelőtlenül szervezni egy hívőcsoportot, hogy azt se kérdik meg, hogy hol voltál, mit csináltál negyven éven keresztül, hanem egyszerűen: jó, negyven évvel ezelőtt ez voltál, akkor jöhetsz, kész. Lényegében erről folyt köztünk a beszélgetés és arról, hogyan tudnánk együtt munkálkodni ebben az országban Isten országának az építéséért. És nem voltak hajlandók semmiféle közös munkálkodásra – azt mondták, ők még szervezkednek.

Később volt még egy fordulata ennek, mert egyszer Borbély Béla bácsi magához hívott engem. Kiderült, hogy Farkas János meg a Szikszai Béni bácsi felesége – még tán kettő volt velük – látogatják Szabolcsban a hívő atyafiakat, és ígérték magukat Borbély Béla bácsihoz is. És ő kérte, hogy legyek én is ott a beszélgetésen. Az a beszélgetés döbbenetes volt, mert Farkas János azt javasolta, hogy hát ők arra gondolnak, hogy legyen kettős tagság. Tehát úgy próbálták feltölteni a tagságot, hogy a Biblia Szövetség tagjai lépjenek be a Bethániába. Mi összenéztünk Béla bácsival, és egyértelműen mondtuk – anélkül, hogy ezt megbeszéltük volna egymással –, hogy ennek nincs értelme. Ennek ellenére ők a legközelebbi helyen azt mondták, hogy mi hozzájárultunk a kettős tagsághoz.

A Biblia Szövetségen keresztül több olyan missziói szervezet alakult meg, mint például az Evangéliumot Minden Otthonba és még egy jó néhány. Az Evangéliumot

Minden Otthonba Alapítványnak volt egy csoportja, akik vezették, és akik megbeszéltek, hogy most mit fognak tenni. Egyszer ezek jelentkeznek nálunk, és mondják, hogy menjünk el feltétlenül. És elmentünk, a Biblia Szövetség részéről, én benne voltam ebben a társaságban.

Az Evangéliumot Minden Otthonba Alapítványt nem a Biblia Szövetség alapítványaként szerveztük, hanem úgy, hogy az legyen önálló, és legyenek emberek különböző hívőcsoportokból, így a Bethániából is – direkt kértük, hogy ők is delegáljanak egy embert. Igen ám, csak hogy ez egy karizmatikus atyafi volt, aki állandóan azzal kínlódott, hogy miért nem lehet a nyelvekenszólást előtérbe helyezni. És annyira gyötörte őket, hogy minden alkalommal ebben fulladt ki tulajdonképpen, nem tudták a rendes dolgukat csinálni, mert ez az ember mindig elterelte a beszélgetést a nyelvekenszólás felé. Azt mondták nekünk, hogy nézzék, intézzük ezt el, mert vagy ők mennek el, vagy pedig ez az ember menjen el. Úgyhogy mi kénytelenek voltunk ennek az embernek azt mondani, hogy „Nézd, vedd úgy, hogy nem vagy tagja ennek a csoportnak többé”.

Na most, ez az ember iratterjesztője volt, illetve iratkiadója volt a Bethániának előtte, úgyhogy könyveket adott ki. Többek között ő volt az, aki összehamisította a Zimányi József⁷⁰-féle könyvet – „Tűzoszlopoddal jéghegyek között”, valami ilyen fantasztikus címe van⁷¹ –, amiben leírja Zimányi József a rabsága történetét. Ez az ember adta ki, Zimányi József meg följelentette, mert hozzájárulása nélkül adta ki ezt a könyvet. Hanglemezek alapján, mert Zimányi József sokszor beszélt az életéről meg a fogságáról, ő meg ezt összeállította, és szépen kiadta egy könyv formájában.

Ilyen dolgok miatt támadt a két csoport között a feszültség, úgyhogy végül azt mondtuk, hogy mi egyszerűen nem foglalkozunk ezzel a témával, a Bethánia csináljon, amit akar, áldja meg az Úr őket, de hagyjanak ki bennünket a dolgaikból. Úgyhogy nem is tárgyaltunk többet erről a témáról velük semmilyen formában sem, mert nem láttuk értelmét.

A Biblia Szövetség működése

Elsősorban úgy működik a Biblia Szövetség, hogy hirdetjük az evangéliumot. Mindenki a saját gyülekezetében, de persze voltak – és vannak is – konferenciák, például Berekfürdön és másutt.

Érdekes történet az is, hogyan épült meg a berekfürdői otthon, a Megbékélés Háza. Ehhez vissza kell menni az időben, mert a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején indult el Magyarországon az iszákosmentő misszió⁷². És ennek is tulajdonképpen Borbély Béla volt az atyja, aki egyszer fölszólt egy debreceni konferencián, amikor Bartha Tibor püspök egy előadást tartott, hogy milyen nagy az iszákosság Magyarországon, és milyen nagy a bűn. Felszólt Borbély Béla: miért nem teszünk ellene? És akkor azt mondta Bartha Tibor: „Tudod mit, te leszel az iszákosmentő misszióknak a vezetője. Légy szíves, két hét múlva nálam jelentkezzél, és a munkatársaidat nevezd meg, hogy kikkel akarsz együtt munkálkodni!” Ez meg is történt, és meg is indult a munka. És azt mondta Borbély Béla, hogy „De püspök úr, nagyon kéne ám egy olyan hely, ahol a megszabadult iszákosokat lehetne megszoktatni vagy elcsendesíteni, hogy megszabaduljanak teljesen, és szabadon tudják élni az életüket, ital nélkül”. És akkor kezdték megépíteni a Megbékélés Házát, melyből aztán nem ez lett, hanem konferenciaközpont. Mert akkor azt mondta Bartha Tibor Borbély Bélának, hogy „Nézd, Bélám, ahány konferenciát, alkalmat, hetet akartok itt szervezni, annyit kaphattok”. És volt olyan év eleinte, amikor öt alkalom is volt, öt teljes hét, és ezek zsúfolt programok voltak.

Később aztán áttették a Duna mellé az iszákosmentő missziót, Balog Zoltán⁷³ vette át a munkát, de Berekfürdő azóta is rendelkezésünkre áll. Most is, a múlt héten is volt egy konferencia. Én már nem tudok sajnos elmenni, de ezeknek a konferenciáknak a szervezője én voltam hosszú éveken keresztül.

Már nem tudom, hogy kerültünk kapcsolatba egy svájci bankárral, aki Szépalmán – ez Zirc fölött van a hegytetőn – épített egy szállodát. Csodálatosan szép, komplett szálloda, és a mai napig is tarthatunk ott összejöveteleket, konferenciákat. Az nagyon jó volt, hogy ez a bankár támogatta ilyen értelemben a Biblia Szövetséget – eleinte teljesen ingyen. Persze most már meg kell fizetni, mert más kezébe került az egész intézmény, de azért ez óriási jelentőségű, hogy ilyen helyeken hallatja szavát a Biblia Szövetség.

Én 1990. augusztus 31-én mentem nyugdíjba. Akkor ősszel megkezdtük a kárpátaljai szolgálatot, Később rendszeresen, minden tavasszal volt egy evangelizációs hét – volt, amikor húszan mentünk át lelkészek és nem lelkészek. Minden szolgáló kapott három gyülekezetet, mert olyan kevés lelkész volt Kárpátalján. Nagyon jó kapcsolatba kerültünk Gulácsy Lajossal, a püspökkel meg a másik püspökkel is, és én magam is mindig mentem.

Kárpátalját, hogy úgy mondjam, Isten adta tálcán. Korábban Újvidéken megismerkedtem egy holland tanárnővel, akivel aztán jó kapcsolatban voltunk; többször jött látogatni, találkozókon vett részt, előadásokat tartott. És elmondta ez a holland tanárnő, hogy őneki vannak kapcsolatai Kárpátaljával, és szeretne egy körutat csinálni, vagy tíz napig ott szolgálni. Ez volt az első utam Kárpátaljára '90-ben; elmentem tolmácsolni ezt a hölgyet, és tíz napig jártuk a gyülekezeteket. Az volt a beosztás, hogy este volt egy evangelizáció, utána másnap délelőtt – annál a gyülekezetnél, ahol voltunk – egy bibliatanulmányt szerveztünk a lelkészcsaláddal, és akkor ezt nekem végig kellett tolmácsolni ide-oda. Ez azt jelenti, hogy egy-egy Biblia-szakaszt végigtanulmányoztunk családi körben, bár ha jött más is, akkor az is részt vett rajta. Ebéd után mentünk tovább, és a következő gyülekezetben megint volt esti szolgálat meg evangelizáció. A lényeg az, hogy ez volt az első kárpátaljai körutam, és annyira könyörögtek a kárpátaljai lelkészek, hogy jöjjetek, gyertek máskor is, hogy a következő évtől kezdve én szerveztem ezt a bizonyos kárpátaljai evangelizációs hetet.

Annak, ahogy csodálatosképpen megismerkedtem a németországi Liebenzelli Misszióval⁷⁴, szintén fantasztikus története van. A Misszió egyik vezetőjével itt Magyarországon találkoztam, miután '88-ban Sípos Álmossal együtt voltunk Svájcban egy lelkészkonferencián, és ott láttuk, hogy a következő évben szintén megrendezik ezt, és az előadója Ernst Vatter lesz, aki a Liebenzelli Misszió egyik vezető embere. Mondtam, hogy ezzel az emberrel nekem beszélni kell, mert mi szeretnénk volna fölvenni a kapcsolatot a Liebenzelli Misszióval, ahol a magyar Molnár Mária valamikor szolgált, és mártírhalált halt a második világháborúban. Magyarországon összeakadtam ezzel az emberrel, és ekkor megindult a Liebenzelli Misszióval való kapcsolat, és létrejött nemsokára, 1993-ban a Liebenzelli Misszió magyar Molnár Mária Külmissziói Alapítványa. És ettől kezdve ennek az alapítványnak szintén én voltam az elnöke. A Molnár Mária Külmissziói Alapítvány

minden esztendőben meghívott egy hétre vagy tíz napra egy misszionáriust a Liebenzelli Missziótól. Ezeket nekem kísérni és tolmácsolni kellett helyről-helyre, gyülekezetről-gyülekezetre egy héten keresztül. Sok német barátunk lett, és ha jöttek hozzánk, mindig németül folyt a társalgás, úgyhogy a gyermekeinkre is ráragadt a német nyelv.

A Biblia Szövetség kifejezetten a tagok adományaiból él, ezen kívül nincs más pénzforrása. Néha előfordul, hogy külföldi atyafiak fölfigyelnek a Biblia Szövetség munkájára, mert vannak angol meg német kapcsolataink, sőt amerikai kapcsolataink is. Különböző úton-módon keletkeztek ezek. Volt úgy, hogy angol, amerikai előadók voltak egy-egy egyhetes konferencián, akik fölfigyeltek a mi belső munkánkra, és valamilyen módon támogatták. Például úgy sikerült a székházat megvásárolni és átépíteni annak idején, hogy abban a Liebenzelli Misszió segített be nekünk. Amikor megalakult a Biblia Szövetség, akkor a Liebenzelli Misszió vezetősége, mind a három vezető ember eljött Pécelre szétnézni. Két napig beszélgettünk a Biblia Szövetségről – minden érdekelte őket: hogy mi a tervünk, elgondolásunk, helyzetünk –, és akkor óriási segítséget adtak, hogy megvásárolhassuk a székházunkat, ami tulajdonképpen egy gyülekezeti ház volt valamikor, színpaddal meg egyebekkel, de már nem tudták kihasználni. Azt át kellett építeni és megfelelő módon alkalmassá tenni a Biblia Szövetség központjának. Óriási dolog volt ez, de ezen túl a finanszírozás kilencven százaléka a tagok részéről történt.

Említettem, hogy Borbély Béla bácsi halála után én voltam a vezetője a berekfürdői konferenciáknak is. Nekem kellett megszervezni az embereket, szolgálókat, a programot összeállítani és mindent, ami szükséges. Tehát énnekem irodám van berendezve, és rengeteg munkát végeztem ez alatt az idő alatt, sokkal többet, mint a lelkészi korszakomban. De nagyon hálásan csináltam. Ezek a konferenciák elsősorban mindig léleképítők voltak olyan értelemben, hogy arról szóltak előadások, hogyan segít bennünket előre a keresztyén életben ez vagy az az ige vagy igeszakasz: mit mond, mi az, amihez hozzászabhatjuk az életünket, mi az, amit nekünk tovább kell vinni?

A Biblia Szövetség programjainak palettája nagyon színes. Minden esztendőben május elseje körül van egy biblia szövetségi nap, amikor a megalakulásunkra

emlékezünk, ugyanakkor tavasszal meg ősszel volt egy konferencia – egyik Budapesten, másik pedig Nyíregyházán –, aztán volt a berekfürdői konferencia, illetve Hajdúböszörményben is megindult egy sorozat, aminek szintén én voltam a vezetője és szervezője. Ez tavasszal és ősszel egy-egy csendesnap volt. Úgynevezett csendesnapokat tartottunk, amikor egy bizonyos témakörrel, például ilyenről, hogy megtérés, megszentelődés, Isten országának az építése vagy vezetés, türelem, békesség... szóval különböző témakörökről beszélgettünk. És a programokat nem csak én írtam, hanem volt segítségem is sokszor hozzá. Azért ezek elég sok elfoglaltságot jelentettek az én számomra, de nagyon hálás vagyok azért, hogy ezt csinálhattam. Most már fiatalabbak csinálják, akik alkalmasabbak erre.

A Biblia Szövetséget eleinte eléggé idegenkedve fogadták, és azt kell mondjam, hogy a lelkészek közül sokan a mai napig is idegenkednek. De ettől függetlenül színvonalas teológiai munka folyik, mivel a budapesti püspök, Szabó István és Bölcskei Gusztáv, a debreceni püspök is elismeri a munkánkat, és már ott tart a dolog, hogy Budapesten és Pécelen is szervez több olyan lelkészkonferenciát a Biblia Szövetség, amelyik kreditpontot ér a résztvevő lelkészek számára.

A fiatalok nagyon kiterjedt munkát végeznek. Többféle nyári alkalom van – a kajaktúrától kezdve állami gondozott lányok segítségéig, akiket egy-egy hétre a Biblia Szövetség lát vendégül –, különböző konferenciákat rendezünk az ország különböző részein, ahova szintén bárki jöhet, aki jelentkezik. Ezek óriási erőt jelentenek a Biblia Szövetség számára, mert a tagságunk ugyan 900-1000 fő körül mozog, de sok-sok ezer emberrel vagyunk kapcsolatban, akik szintén jönnek az alkalmainkra. Nem valóságos tagjai a Biblia Szövetségnek, de szimpatizánsok.

A Biblia Szövetség teológiai hatását nehéz lenne meghatározni, de például a múlt esztendőben doktorált le Sípos Álmos⁷⁵ barátunk, aki egy nagyszerű tanulmányt⁷⁶ írt Forgács Gyula egykori református lelkészről⁷⁷, aki Pécelen ezt a bizonyos házat építtette, és később Patakon lett teológiai professzor. Nagy hatású ember, nagy hatású teológus volt; emlékszem, mi a teológián tanultunk két könyvéből. A gyakorlati lelkigondozásról írt, ami megjelent a húszas-harmincas években a Teológiai Könyvtárban; minden parókián el kellett helyezni ezt a könyvet, és mi is tanultunk belőlük. Én azt hiszem, hogy azért a Biblia Szövetségnek az írásai is megtalálhatók

minden teológián, tehát amit a Biblia Szövetség kiad, az jó olvasnivaló a teológusok számára is – bárcsak a teológiát komolyan vennék!.

Amikor a Liebenzelli Misszióval fölöttük a kapcsolatot, akkor a feleségemmel kimentünk és tanácskoztunk az ottani vezetőséggel. Azt kérték tőlünk, hogy adjuk ki Spenernek a Pia Desideria⁷⁸ című írását, ami körülbelül háromszáz évvel ezelőtt jelent meg. És ezt mi megtettük – persze a Liebenzelli Misszió fizette a könyv kiadását –, több ezer példányban kinyomtattuk, szét is osztottuk az országban. Azt mondta Boross Géza barátom, amikor elküldtem neki egy példányt, hogy ez nemcsak akkor volt egyháztörténeti jelentőségű könyv, amikor megjelent, hanem most is az, mert ez a református egyházra ma is nagy hatással lesz majd. De szerintem még egyszer ki kéne adni, mert már itt alig van egypár példány. Több példányt odaadtam a Molnár Mária Alapítvány mostani elnökének, Sípos Szabolcsnak. Ő a Bibliaiskola igazgatója.

A Biblia Szövetség fenntart egy bibliaiskolai kurzust. Az ország gyülekezeteiben bibliaiskolai tanfolyamok indulnak önkéntes jelentkezés alapján, és a Biblia Szövetség gondoskodik előadókról. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy minden hónapban egyszer péntek estétől vasárnap estig tart a kurzus, ami először Bibliaismeretet tanít, tehát Ószövetség, Újszövetség ismeretet, aztán dogmatikát, egyháztörténetet, etikát, és egyéb bibliai tantárgyakat tanít a bibliaiskolásoknak. És ha ezt valaki elvégzi, akkor a Biblia Szövetségtől kap egy oklevelet, és ezzel ő a saját gyülekezetében is esetleg tud kezdeni egy bibliaismereti tanfolyamot, ha otthon olyan hatása van, vagy olyan fogadókészséget talál.

A Bibliaiskolának nagyon érdekes előzményei vannak. A történet azzal kezdődött, hogy Fekete Péterné megörökölte a szülei házát Pécelen. Ez a ház aztán összeomlott, mert eltört a vízvezeték, és aláfolyt a víz; le kellett bontani és újat építeni helyette. Ezt Péterék meg tudták csinálni, méghozzá azzal a céllal, hogy amikor majd Péter tényleg nyugdíjba megy, akkor ott bibliaiskolát fog kezdeni. És mivel Péter, mielőtt a ház fölépült volna, elment, befejezte a földi pályafutását, így a bibliaiskolát Pásztor Gyula kezdte meg Pécelen, vagyis éveken keresztül folyt már a bibliaoktatás Pécelen a Biblia Szövetség létrejötte előtt. Hat-nyolc évvel a Biblia Szövetség születése előtt már ott megkezdődött a munka, ami azt jelenti, hogy 15-20 ember összejött egy hétre – meg voltak határozva előre, hogy a következő hét mikor

lesz –, és különböző témakörök szerint haladtak, ahogy a bibliaiskolát föl lehet építeni. Ugyanennek a mintájára folyik most is az országban a bibliaiskolai tanítás. Sőt Pesten is van egy olyan bibliaiskolai tanfolyam, ahová nagyon sokan jelentkeznek.

Én reménységgel tekintek a Biblia Szövetség jövődjé felé, mert nagy szükség van rá az egyházunk életében. Ugyanakkor hála Istennek vannak olyan fiatalok, akik bekapcsolódnak ebbe a munkába, és teljes erővel és lendülettel végzik a munkájukat, szolgálatukat. Sok olyan fiatalot ismertem meg én is, akiket öröm látni, hogy milyen komoly munkát végeznek saját gyülekezetükben is meg a bibliaiskolai oktatásban is.

Persze problémák akadnak. Sajnos a lelkészek egy része – majdnem azt mondtam, hogy jó része – nem veszi komolyan a saját egyházát se. Úgy értem ezt, hogy a lelkészek nem gyakorolják úgy a hivatásukat, ahogy kellene. Erre akarja a Biblia Szövetség ránevelni a fiatalabb generációt, és ezért jó ez a bizonyos kredit-rendszer, mert ezzel ösztökélik a fiatalokat a továbbtanulásra. Mi azzal töltöttük a fiatal lelkész időnket, hogy képeztük magunkat teológiaiilag tovább.

Sajnos a teológiákon is erősen szakosodott oktatás folyik – pláne mostanában, és ez is a liberális hatás bizonyos értelemben –, nem is tudom felsorolni, hányféle tagozata van már a teológiai oktatásnak is. És ez szerintem nem jó, mert igehirdetőket kéne képezni. Ha nem arra tesszük a hangsúlyt, hogy az igehirdetés mindenekfelett – mint amire a reformátorok tették a hangsúlyt –, tehát az Isten igéjének a hirdetése, az evangélium továbbadása, ha nem ez a hangsúlyos, akkor mi? Mi más? Akkor lehet itt különböző színezeteket találni, meg különböző frakciókat kialakítani, de nem sok jelentősége van ennek. Sokfelé akarják a teológiát tagolni – és ez megint a liberalizmusnak a hatása –, pedig régen csak lelkészeket képeztek, és nem különböző módszereket alkalmazó csoportokat.

Jegyzetek

---

* Az interjú *A magyar társadalom a két világháború között* c. projekt keretében, a Történelemtanárok Egylete (mint projektgazda) megbízásából készült. Jelen szöveg a Történelemtanárok Egylete honlapján található (<http://www.tte.hu/toertenelem/csaladtoertenei-es-eletutinterjuk/7364-csaladtoertenei-eletutinterjuk-asztalos-zoltan>) eredeti, szerkesztett interjúszöveg átdolgozott, új interjúrészekkel bővített, jegyzetekkel ellátott változata.

¹ 1944. júniusában és szeptemberében az amerikai légierő három ízben bombázta Debrecent. Az első bombázás időpontja 1944. június 2. volt. Mivel Debrecen akkoriban nem rendelkezett légvédelemmel, a mintegy 200 ellenséges repülőgép nemcsak váratlanul, hanem felkészületlenül is érte a várost. Legfőbb célpontjuk a Nagyállomás környéke volt. Az ipartelepek közül a MÁV műhelytelepe és a Vagonygyár szenvedte el a legnagyobb károkat, a pályaudvarra 155 bomba esett. A bombák jelentős része célt tévesztve lakóövezetekre esett. A június 2-i bombázásban több mint 1200-an haltak meg. (Forrás: Józsi Lajos: Debrecen bombázása; *Deol*, 2009. 06. 05.)

² Magyarország összes szőlőterülete 1873-ban 385 ezer hold volt. Ennek körülbelül kétharmada esett áldozatul az 1875-ben végigsöprő filoxérajárványnak, melyet csak 1891-re sikerült megfékezni. (Forrás: <http://www.bortura.com/a-magyar-bor-tortenete>)

³ Debrecen román megszállása 1919. április 23-tól 1920. március 11-éig tartott.

⁴ Magyarországon a 18. század végén elfogadott törvény szerint (1791. XXVI. tc.) vegyes házasság esetében a katolikus apa gyermekei a nemre való különbség nélkül a törvény erejénél fogva katolikusok, ha ellenben az anya katolikus, a törvény erejénél fogva csak a leánygyermek katolikusok, a fiúgyermek ellenben apjuk vallását követhetik, de katolikusok is lehetnek. Az 1868. LIII. tc. ezt a szabályozást a keresztény vallásfelekezetek viszonyosságával ellentétben állónak találta, s azért a vallásfelekezetek egyenjogúságának törvény útján való szabályozásáig, tehát kifejezetten ideiglenes érvénnyel elrendelte, hogy vegyes házasságból származó gyermekek a nemük szerint követik a szülők vallását. A kérdést a vallásszabadság értelmében szabályozta újra az 1894. XXXII. tc. (Forrás: Pallas Nagylexikon)

⁵ **Svetits Leánygimnázium, Magyarok Nagyasszonya Leánygimnázium, Debrecen, 1926-1948.** Az 1896-ban alapított római katolikus Svetits Leánynevelő Intézet tagozata, amelyik a Svetits Alapítványból kibontakozott leányiskoláknak a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek által vezetett iskola-együttese volt. A gimnáziumi tagozaton kívül elemi iskola, négyosztályos polgári leányiskola, három évfolyamos nőipariskola és tanítónőképző is működött a katolikus leánynevelő intézetben. Az öt iskolatípusban az 1948-i államosításkor több mint 1000 leány tanult. (Forrás: Magyar Katolikus Lexikon)

⁶ Az **Ispotály téri református templom** a debreceni Nagyállomáshoz közeli egykori Ispotály téren állt. 1529-ben ezen a helyen egy ispotály épült, ahol betegeket, elesetteket, árvákat és özvegyeket gondoztak. Az épület 1681-ben leégett, 1704-re sikerült újjáépíteni de ekkor már református templomként. 1811-ben a templom a parókiával együtt leégett, de a város vállalta az újjáépítést és a két nagyobb harang újraöntését. Toronyóráját Pápai Ferenc óramester 1815-ben, a szószéket Dohányossy József asztalosmester 1844-ben készítette. 1899-ben életveszélyessé vált, és egy év múlva bezárták, majd egy újabb év elteltével leégett, 1901-re viszont a régi formájában építették újra. 1944. június 2-án az amerikai légitámadás során telitalálat érte az templomépületet, aminek következtében nemcsak a tornya szakadt ketté függőlegesen, hanem az alatta levő óvóhely is beomlott. Az elpusztult templomot nem építették újjá. (Forrás: <http://kryszta.hupont.hu/6/debrecen-egyhazi-elete-es-a-temetok>)

⁷ **Dr. Frühwald (Ettre) István** (1893-1978) kezdeményezésére a **Magyar Iskolaszánatórium Egyesület** a szentgotthárdi reál-gimnázium szervezeti keretén belül 1930-ban iskolaszánatórium alapított a tüdőbeteg gyerekek számára, akik közül a gimnazisták a gimnáziumba beírt magántanulók lettek. „A szánatórium 130 tanuló befogadására képes; a nagy parkban fekvő modern épületeket a világháború után emelték. Felvétetnek elemi, polgári, közép- és középfokú iskolák mindkét nembeli tanulói, akiket külön-külön pavilonokban helyeznek el. A felvett tanulók tanulmányaikat a szánatóriumba beosztott tanárok és tanítók ellenőrzése mellett folytatják s év végén magánvizsgát tehetnek”. (Révai Lexikon)

⁸ A tiszántúli hadműveletek részét képező debreceni csata a második világháború egyik legnagyobb páncélos ütközete a szovjet hadsereg bekerítésre irányuló offenzívájából fejlődött ki Nagyvárad–Debrecen–Nyíregyháza

térségében 1944. október 6–31. között. (Forrás: Magyarország a XX. században (főszerk. Kollega Tarsoly István), Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000)

⁹ A „**Hunyadi**” magyar fegyveres SS-gránátos hadosztály az 1944. október 23-án megkötött magyar–német egyezmény alapján jött létre. Miután 1942-től a Waffen-SS létszám-kiegészítése folyamatos volt a német ajkú magyarok köréből, a német fél további nyolc hadosztály felállítását vállalta, melyeknek tagjai már nemcsak a népi németek soraiból kerülhetnek ki. A nyolc hadosztályból négy felállítását, kiképzését és felszerelését a német szárazföldi haderő vállalta, míg a másik négyet a Waffen-SS. Az utóbbiak közül ténylegesen csak két magyar hadosztály szervezését – a Hunyadiét és a Hungáriáét – kezdték meg. Bár a háború folyamán egyik hadosztály személyi állományának kiképzése sem fejeződött be, és így a seregestek nem érték el a hadrafoghatósági szintet, kisebb – a szovjet előretörés hatására elkülönített – részei 1945. január–márciusban több esetben is harcba keveredtek a Vörös Hadsereg csapataival, és néhány száz főre tehető veszteséget szenvedtek. (Forrás: Kovács Zoltán András - Számvéber Norbert: A Waffen-SS Magyarországon; Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Budapest, 2001.)

¹⁰ Az SS Vezetési Főhivatalának felállítási utasítását követően (1944. november 2.) Grassy József, az SS 25. fegyveres-gránátoshadosztályának parancsnoka törzsével Zalaszentgróton rendezkedett be. Az SS Vezetési Főhivatala november 20-án utasította a hadosztályt, hogy kiképzését és felszerelését a sziléziai Neuhammer kiképzőtáborában fejezze be. A neuhammeri tábor komplexum nagyjából 160 négyzetkilométeres alapterületével Németország egyik legnagyobb kiképzőközpontja volt, mely két falut is magába foglalt, keleten Stranst, nyugaton Neuhammert. A neuhammeri kiképzőközpont a német szárazföldi haderő, és nem a Waffen-SS kezelésében volt. Kezdetben meg tudták oldani az állomány elhelyezését a kiképzőközpont Strans felé eső részében. Az elhelyezési problémák akkor kezdődtek, amikor a rajkai gyűjtőtáborból is beérkeztek az első önkéntesek. December 10-re a „Hunyadi” hadosztály összlétszáma elérte a 20 567 főt, s ekkora embertömeg elszállásolására a német szárazföldi haderő illetékes tisztjei nem készültek föl. A későbbiek folyamán a hadosztály egyenruhával és fegyverrel való felszerelése is lelassult. 1945. január 1-én az SS 26. (2. magyar) fegyveres-gránátoshadosztálya parancsot kapott a lengyelországi Sieradzba való áttelepülésre. A későbbiekben a „Hunyadi” hadosztály szétagolása felgyorsult: számos kisebb kötelékét további ki-, illetve átképzések céljából Németország különböző kiképzőközpontjaiba irányították. A hadosztály csapattestei közül néhány sohasem tért vissza a hadosztályhoz. (Forrás: Kovács Zoltán András - Számvéber Norbert: A Waffen-SS Magyarországon; Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Budapest, 2001.)

¹¹ Trachenberg egykori német város Alsó-Sziléziában. 1945. január 23-án foglalták el a szovjet csapatok. 1945 óta Lengyelországhoz tartozik, mai neve Zmigrod.

¹² **GPU** (Állami Politikai Igazgatóság (rövidítve GPU, később OGPU: Egyesített Állami Politikai Igazgatóság): Szovjet-Oroszország hírszerzéssel és elhárítással foglalkozó politikai rendőrsége 1922-1934 között. 1934-ben NKVD néven szervezték újjá, ezzel különleges rendőri alakulatból népbiztossággá alakult át. Az NKVD a második világháború után KGB néven működött tovább csaknem a kommunista rendszer bukásáig. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%81llami_Politikai_Igazgat%C3%B3s%C3%A1g)

¹³ **Magyar Kálmán:** 1936/37-1951/1952 között a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának matematika–fizika szakos tanára, 1946-tól 1951-ig igazgatója. Egykori tanítványa, a tudomány- és művelődéstörténész Vekerdő László így emlékezik rá: „Amikor drága emlékezetű matematikatanárom a 'Kulus', Magyar Kálmán, a debreceni nagy cigányprímás-dinasztiának az egyik igen okos és nagyszerű sarja bejött az osztályba, a matematika tanítását azzal kezdte: 'Van nekünk egy református matematika-tankönyvünk, Lévai József írta. A címe: Differenciál- és integrálszámítás. (Akkor a felekezetek és gimnáziumok szerint más-más tankönyvek voltak használatban.) Fiúk, itt ez a tankönyv, ez egy nagyon hithű, szabályos református differenciál- és integrálszámítás. Nem hiszem, hogy ebből valaki meg tudja tanulni a differenciál- és integrálszámítást. Itt van egy másik könyv, amit Matyasovszky Kaszián írt. Ő ugyan ciszter atya és hittanilag bizonyosan nem megbízható, de az integrál- és differenciálszámítás nagyon jól megtanulható a könyvből. Döntésék el, rátok bízom, melyikből akartok tanulni! Ezt is lehet, azt is lehet. Nálam azonban, ha felelték, az integrál- és differenciálszámítást tudni kell, mert aki nem tudja, az megbukik!’” (Forrás: <http://www.ofi.hu/tudastar/napsutesben-gondolni>)

¹⁴ **Révész Imre** (1889-1967): református püspök, egyetemi tanár, egyház-, művelődés- és társadalomtörténész, az MTA levelező tagja 1935-től, rendes tagja 1946-tól. Teológiai és bölcsészeti tanulmányait a kolozsvári egyetemen (1907-1910), majd Montauban végezte (1910-1911), Kolozsváron bölcsészdoktorátust szerzett 1916-ban. 1912-től helyettes, majd 1914-től rendes teológiai tanárként működött a kolozsvári egyetem Egyháztörténelmi Tanszékén. 1913-1920 között főmunkatársa volt a kolozsvári *Református Szemlének*. 1920-ban a debreceni református egyházközség lelkészévé választották. 1920-1923 között szerkesztette a debreceni *Hit és Élet* című folyóiratot. 1927-ben magántanárrá habilitálta, 1930-ban nyilvános tanárnak nevezte ki a debreceni egyetem hittudományi kara az Egyháztörténelmi Tanszékre. A tiszántúli egyházkerületnek 1923-tól 1929-ig főjegyzője volt, 1928-tól tanácsbírája, 1925-től 1928-ig konventi, s az 1928-ban megnyílt budapesti negyedik zsinat első ülészakán zsinati rendes tagságot viselt. 1938-1949 között püspöke volt a Tiszántúli Református Egyházkerületnek. 1938-ban a genfi egyetem díszdoktorává választották. 1917-től választmányi tagja volt a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak, később a Magyar Történelmi Társulatnak is. (Forrás: Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára – Elektronikus Könyvtár; <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=2370>)

¹⁵ **Sepsi Károly** (sz. 1930.): református lelkész, orgonista. 1963 óta szolgál a debreceni Nagytemplomban, orgonistalént és lelképásztorként. 1965 óta mindmáig folyamatosan szervezi a zenés áhítatokat, a Kántus vezetője is volt. Élete főművének nevezhető a Nagytemplomban a tervei alapján 1996-ban elkészült világszínvonalú új koncertorgona. Saját tervei alapján további 30 orgona épült meg az ország különböző helyszínein (többek között Budapest-Kelenföld, Császárszék, Bükkaranyos, Debrecen-Nagyerdő, Kollégium, Hajdúhadház, Veszprém, Hejőpapi, Kecskemét, Miskolc-Deszkatemplom, Nyírbátor). Számos szólókoncert fűződik nevéhez itthon és külföldön (Erdélyben, Kárpátalján, Csehországban, Svájcban, Németországban, Ausztriában, Hollandiában, Amerikában). (Forrás: <http://www.keresztenymagyarorszag.hu/hirek/3735>)

¹⁶ **Ébredés:** A századfordulótól az 1920-as évek elejéig több oldalról indult meg, majd a második világháború megrázkódításait követően új lendületet kapott a református egyház megújulását célzó kibontakozási kísérlet, az „ébredés”. Az ébredési mozgalmak egyik irányzata egyesületi jellegű, radikális, egyházközi, vagy egyházak feletti „interkonfesszionális” módon, a másik erősen konfesszionális jelleggel, az ún. történelmi kálvinizmus oldaláról igyekezett elérni ugyanazt a célt. A belmissziós egyesületek egyletek (Bethánia, SDG) nagyjából már a századforduló táján létrejöttek, míg a bizonyos mértékig korábbi hollandiai mintára épülő történelmi kálvinizmus az 1920-as évektől állandó harcban állt a Sebestyén Jenő által „általános keresztyén”-nek nevezett belmissziós csoportokkal és törekvésekkel. A református egyházhoz csak laza szálakkal kapcsolódó, de azért benne élő irányzatok közötti harcok igen sok energiát emésztettek fel, ugyanakkor az a veszély is fenyegetett, hogy egyesületi keresztyénségbe megy át a történelmi egyház minden értéke, maga az egyház pedig üres, hagyományos keret marad csupán. E kettős veszélyt Ravasz László (1921-től dunamelléki püspök) már az 1920-as évek derekán felismerte. Szállóigévé lett híres programja: „az egyházat missziósítani, a missziót egyháziasítani kell”. Ravasz László vágya az volt, hogy a Református Egyház égisze alatt működjenek ezek a szervezetek, csoportosulások. "Egyházunk minden vezetője érezze és higgye el, hogy azok a bibliakörök, szövetségek, evangéliumi közösségek, a felébredt hívek a maguk imádságaival és ezen keresztül munkálkodó isteni erővel ott állnak mögöttünk." (*Ravasz László XXV. püspöki jelentéséből: A református egyház reformációja. In: Magyar Református Ébredés, 1946/24. 2. o.*)

A Református Egyház a Bethániánál leginkább az egyháztól való elszakadástól félt. Sokszor valóban túlzottan elzárkóztak a megtért hívek az addigi gyülekezetüktől, mert fontosnak tartották, hogy a megváltás evangéliuma mindenkire szól. Bűnbánat, megtérés, újjászületés fogalmai új jelentést nyertek. Sokan túlzottan kivonultak az egyházi életből és ez erős ellenszenvet váltott ki. Az egyház örök problémája volt, hogy gyanakodva tekintett az ébredési mozgalmakra. "A Bethánia Egylettel arról folyt a vita, hogy ki az illetékes a gyülekezeti missziói munka végzésére: az ébredésiek vagy a lelképásztorok, esetleg a presbiterek is?" (*Fazekas Sándor: "Új egyház felé?", Református Kollégium, Debrecen, 2000. 105. o.*) Ez a féltékenység, rivalizálás bomlasztotta az ébredés folytonosságát. Szikszai Béni így írt a kéziratában erről a furcsa viszonyról: "Az ébredés mindig különbet akart, és ezt az egyház mindig C-dúrban értette. Különcnek mondta." (*Szikszai Béni: Ahogy én láttam! (kézirat) 1974. 102. o.*) Szikszai Béni szerint nem tanbeli különbségek választották el az Egyletet a népegyháztól, hanem olyan bibliai igazságok felismerése és hirdetése – például megtérés, újjászületés, evangelizáció –, melyek a Református Egyházban idővel elhalkultak. (Források: Ladányi Sándor: A református egyház (1919–1944). In: *Magyarország a XX. században* (főszerk. Kollega Tarsoly István) Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000., Árgyelán Erzsébet: *Ébredéstörténet a Magyarországi Református Egyházban 1945 és 1950 között*; <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/103/oldal/14/>.)

¹⁷ **Molnár Mária** (1886-1943): református diakonissza, misszionárius. A polgári iskola befejezése után Budapesten műtősnővérnek tanult. Közben kapcsolatba került a Bethánia Szövetség tagjaival, akiknek hatására megtért, és jelentkezett a Filadelfia Diakonissza Egyletbe. A Bethesda kórházban dolgozott mint műtősnővér, majd az első világháború alatt a Bethánia Szövetség hadikórházában teljesített szolgálatot. Mikor a háború véget ért, aktívan bekapcsolódott a belmissziói munkába. 1923-ban Győrben gyülekezeti diakonissza lett Czeglédi Sándor lelkipásztor mellett. 1925-ben a németországi Liebenzellbe ment, hogy megtanuljon németül és tovább képeztesse magát belmissziói szolgálatra. A külmissziós intézetben hallott először a pápua új-guineai mánusi misszióról; a német Bibliában pedig először olvasott "népek" helyett "pogányokról". Ezek hatására döntötte el, hogy jelentkezik külmissziói szolgálatra. 1924. augusztus 14-én a Kálvin téri református templomban, az ő számára rendezett kibocsátó istentiszteleten Ravasz László püspök elismerte a Duna-melléki Egyházkerület Misszionáriusának, így a Magyar Missziós Szövetség küldötteként indulhatott el Pápua Új-Guineába. Munkájáról *Hét év a kannibálok földjén* címmel könyvet írt. 15 évet élt a Pápua Új-Guineához tartozó szigeteken.

1950-ben állított síremléket a pápua új-guineai Manus szigetén működő német evangélikus misszió a II. világháborúban mártírhalált halt társaik emlékének. Mintegy húsz misszionáriust és ugyanennyi német, a Bismarck-szigeteken maradt polgári lakost végeztek ki brutálisan a japánok 1943. március 18-án, az Akakize torpedóromboló fedélzetén. Köztük volt Molnár Mária is. Nevét, a síremléken kívül, ma a Manus szigetén működő iskola leánykollégiuma viseli. (Forrás: Balázs Dénes: Molnár Mária halála. In. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* 1993/12.)

¹⁸ **Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom (SDG)**. A név jelentése: Egyedül Istené a dicsőség. 1921-ben fiatal teológusok alapították azzal a céllal, hogy megújítsák magyar református egyházat. Egyik jelmondatuk ez volt: „Evangéliumot Magyarországnak”. (Forrás: <http://sdg.org.hu/node/6002>) A Soli Deo Gloria Diákszövetség 1928-ban vásárolta meg a balatonszárszói Nefelejts-villát, majd további vásárlásokkal bővítették a területet, ahol nyaranta a konferenciákat tartották. Előadók között püspökök, egyetemi professzorok, írók, lelkészek találhatók. 1940-től, a Kabay Márton Kör megalakulásától új lendületet vettek a szárszói SDG-konferenciák, s központi kérdésükké a „Mit tehet az ember, ha magyar?” gondolata vált. Az 1942-es szárszói konferencián a parasztságot Veres Péter, a munkásságot Nagy István, az értelmiséget Darvas József képviselte, s ekkor hangzott el Németh László első szárszói beszéde is. 1943 augusztusában a Magyar Élet Könyvbarátainak társasága a Soli Deo Gloria szövetséggel közösen rendezte a szárszói Magyar Élet Tábort. A 600 fős küldöttséget az értelmiségi református ifjúság mellett a katolikus fiatalok, írók és költők valamint a parasztság és munkásság képviselői alkották. Az 1943-as szárszói konferencia egyben a népi írók mozgalmának szellemi összegzésévé is vált. (Források: <http://sdgszarszo.hu/az-1943-szarszoi-konferencia>, Görömbei András: A magyar népi irodalom; http://www.origo.hu/attached/2005022806gorombei_06.rtf.)

¹⁹ **Farkas Ignác**: 1936/37–1964/65 között a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának vallástanára.

²⁰ **Kovács Tibor** (1924-2006): lelkész, gyógypedagógus. „A Debreceni Református Főgimnázium elvégzése után, már teológus hallgatóként, majd segédlelkészként is sokat foglalkozik a fiatalokkal, valamint a betegek, fogyatékosok, nyomorékok és neurotikus emberek megsegítésével. 1953-ban nem hajlandó a "hivatalos egyház" politikai irányvonalát képviselni, prédikációjába a szocialista mezőgazdaság fejlesztésének fontosságát belefoglalni. Az erre utasító körlevelet lelkészi összejövetelel nyíltan bírálja. Ennek következményeként a lelkészi szolgálattól felfüggesztik, felszólalását hitetlennek, szeretetlennek, engedetlennek és erkölcstelennek minősítik. Elbocsátása után geodéziai és gyógyszerügyi segédmunkásként gondoskodik családjá eltartásáról.

Az 1956-os forradalmat követően ismét lehetőséget kap a lelkészi hivatás gyakorlására, de az erre az időszakra jellemző légkör egyre jobban szorítja a torkát a szószéken. Az egyházi szolgálatot felcseréli a gyógypedagógia szolgálatával. 1963-ban Tornanádaskára kerül, és képzés nélküli nevelőként értelmi fogyatékos gyermekekkel kezd el foglalkozni. Közél 40 évesen maximális pontszámot elérve, felveszik a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolára, ahol kiváló eredménnyel végez. Debrecenbe visszatérve a Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Intézet munkatársaként, iskolaérettségi vizsgálatok, értő olvasás és a korai beszédfejlesztés kísérletét vezeti. Élére áll az újat és korszerűt akaró pedagógiai törekvéseknek, publikációi jelennek meg, országosan is elismert szakember. Az Országos Pedagógiai Intézet felkérésére bekapcsolódik a részképeség-kieséssel küzdő tanulók korrekciós nevelését segítő fejlesztőprogramok kidolgozásába. Meixner Ildikó munkatársaként meghatározó szerepe van a

diszlexia prevenciós módszer kidolgozásában, elterjesztésében. Csabai Katalin logopédus a beszédükben akadályozott gyermekek, tanulók fejlesztéséhez készített LEXI című szakmai kiadványába a Kovács Tibor által írt mozgásos mondókákat és verseket is beépítette. (...) Szakmailag országosan olyan elismertségre tett szert, hogy az akkori helyi "hatalmasságok" nem merték bántani. Így megőrizhette szakmai autonómiáját, és a gyakran értelmetlen központi szabályozók helyi adaptációját megfelelően tudta irányítani." (Szabó Imre: Kovács Tibor (1924-2006); *Gyógypedagógiai Szemle*, 2007/1.)

²¹ **Berényi József** (sz. 1918.). Teológiai tanulmányait Debrecenben végezte. „Egyetemi éve során a Soli Deo Gloria diákszövetség titkára, a teológia seniora. Tanulmányait éppúgy, mint a gimnáziumban, jeles eredménnyel végezte. Révész püspök hatására egyháztörténeti kutatásokat kezdett a református-evangélikus unió körében, majd a seniori évek után a püspök mellett lett nagytemplomi segédlelkész. 1944-től akarata ellenére áthelyezték a Mester utcai gyülekezetbe. Miután a gyülekezet önálló lett, 1949-ben beiktatták tisztségébe. Lelkipásztori szolgálata a háború utáni magyar evangéliumi ébredés sodrában és munkájában telt 1953-ig. Közégházi tisztségeket viselt, volt zsinati póttag, tanácsbíró, missziói előadó. Következétesen kitartott az evangéliumi igehirdetés mellett és az elkötelezetten hitvallásos és biblikus lelkipásztori magatartásban, sőt testvéri közösséget vállalt azokkal, akik tiltakoztak az igehirdetés közvetlen, a bibliai üzenettel össze nem egyeztethető politikai célok érdekében való alkalmazása miatt (Fekete Péter), amiből két, egymással szorosan összefüggő dolog következett. 1. Szolgálatait rendkívül nagyszámú gyülekezet hallgatta, közöttük teológiai hallgatók és egyetemisták; 2. Az ideológiájában ateista, módszereiben pedig könyörtelen szocializmust teológiailag igazoló egyházkormányzat és annak holdudvarában lévő lelkipásztorok egyre nagyobb bizalmatlansággal viseltettek iránta, majd nyíltan meg is kérdőjelezték szolgálatának hitelességét. 1955-ben tanulmányi szabadság címén tulajdonképpen felfüggesztették állásából. 1957-ben hamis politikai vádak alapján átadták a világi hatóságnak és a sokféle zaklatással és megaláztatással járó rendőri felügyelet alá helyezték. 1958-ban pedig fegyelmi úton eltávolították a Mester utcai egyházközség éléről, egy határszéli faluba, Bojtra internálták. A mellette kiálló Fekete Szűcs Gyula és Szabó Dániel segédlelkészeket megfosztották a lelkipásztori szolgálat lehetőségétől. Bojton bő három évtizedet szolgált, 1989-ben nyugdíjba vonult. Rehabilitálása 1988 decemberében ugyan formailag megtörtént, tartalmilag azonban azon a tényen túl, hogy formálisan visszahelyezték a Mester utcai gyülekezetbe, inkább keserűséget jelentett, mint elégtételt. 1991-től ismét aktív szolgálatba lépett Sárospatakon, amikor a Teológiai Akadémia meghívta a lelkigondozói tisztre, ugyanakkor vezette a homiletikai gyakorlatokat is. Amit ebben a hivatásban Istentől kért, megvalósult: a teológushallgatók „lelki nagyapja” lehetett. Itteni szolgálatából 1997-ben vonult nyugalomba.” (Dr. Dienes Dénes: Berényi József laudációja a Sárospataki Református Kollégiumért Díj átadása alkalmából; Sárospatak, 2009. június 27., www.tirek.hu/data/attachments/2009/07/.../laudacioberenyijozsef.doc)

²² **Fekete Péter** (1925-1984): református lelkész. A teológiát Debrecenben (1944-49) végezte., majd „segédlelkésként a Bethánia Egylet alsúti bibliaiskolájába került, ahol dogmatikát, etikát és bibliai lélektant tanított. Ezt megelőzően a II. világháború utáni magyar lelki ébredés idején élő hitre jutott. Istentől a tanítás kegyelmi ajándékát kapta. Nem csupán vallotta, hanem cselekedte is: a hitre jutottakat tanítani kell. 1952-től tanársegédjelölt lett a Debreceni Teológiai Akadémián, és segédlelkész a Debrecen-tégláskerti gyülekezetben. 1954-ben teológiai nézetei miatt meghurcolták, majd rövid időre börtönbe zárták. Egy ideig rendelkezési állományban volt, 1955-ben Szalkszentmártonba, innen pedig Szabadszállásra rendelték ki káplánnak. Az 1956-os események kapcsán újra börtönbe került, annak ellenére, hogy tevélegesen nem vett részt az megmozdulásokban. 1958-ban a tiszavárkonyi gyülekezet hívta meg lelkészének, ahol több mint húsz esztendőn keresztül szolgált. Innen 1979-ben Jászberénybe távozott, ahol nyugdíjazásáig lelkészkedett. Itt is halt meg 1984. augusztus 2-án, hosszú, súlyos betegség után. Doktori értekezését "Az egyház kérdezi a szektát, és a szekta kérdezi az egyházat" 1967-ben írta meg, azonban sohasem engedélyezték számára, hogy azt megvédje. A Budapesti Református Teológiai Akadémia 1993-ban posztumusz honoris causa doktori címmel tisztelgett emléke előtt". (Forrás: Margit István szerkesztői előszava Fekete Péter Krisztus vagy szombatnap? című könyvéhez, *Ébredés Alapítvány*, Pécel, 2004.)

²³ **James A. Stewart** (sz. 1910): skót válogatott futballista, református evangelizátor. 1938-ban és 1946-ban járt evangelizációs körúton Magyarországon. Tolmácsa Ungár Aladár, a Szabadegyházak Szövetségének későbbi titkára volt (forrás: Lukátsi Vilma, Vohmann Péter (szerk) *Krisztus középcsatára: Sportolóból misszionárius, James A. Stewart élettörténete – szemtanúk és bizonyágtételek alapján*; Primo Kiadó, Budapest, 1999.)

²⁴ **Bethánia Egyesület:** A CE Szövetséget Francis E. Clark, portlandi presbiteriánus lelkész indította el gyülekezetének 58 fiataljával, akik 1881.febr.2-án nyilatkozat aláírásával arra kötelezték el magukat, hogy Megváltójukat, Jézus Krisztust akarják életükkel szolgálni, és ebből a célból egy keresztyén közösségben, ifjúsági szövetségben együtt kívánnak munkálkodni. A mozgalom első célkitűzése az ifjúsági misszió, azon belül pedig azzal az elhatározással indul, hogy megtartsa a hitre jutott fiatalokat a gyülekezetben és a hitben. A CE Szövetség gyorsan elterjedt először Amerikában, majd az egész világon. Magyarországon 1900-ban Szabó Aladárné először egy gyermekszövetséget alapított. Szabó Aladár, dr. Kecskeméthy István teológiai tanárok és mások 1903-ban alapították meg a Bethánia Egyletet, és kérték annak felvételét a CE Világszövetségbe. A Bethánia Egylet, bár megalakulásában az említett lelkészek döntő szerepet játszottak, alapvetően mindig laikus mozgalom volt. Igyekezett a CE mozgalomra jellemző módszereket (evangelizációk, konferenciák, csendesnapok, bibliaórák, vasárnapi iskolai munka, személyes lelkigondozás stb.) nálunk is meghonosítani. Az Egylet célja: a keresztyén könyörülő szeretet gyakorlása és az igazi keresztyén élet felvirágoztatása. A Bethánia Egylet csoportjai (Szabolcs, Borsod, Dél-Magyarország, Budapest és környéke) ébredési góccokká váltak. 1950-ben politikai nyomással a Bethánia Egyletet feloszlatták. 1990.márc.31-i dátummal Bethánia CE Szövetség néven – mint a Bethánia Egylet jogutódját – társadalmi szervezetként újra bejegyezték, és még abban az évben újra felvételre nyert a CE Világszövetségbe. (Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/bethania-ce-szovetseg/cikk/mutat/bemutakozas/>)

²⁵ **Szikszai Béni** (1909-1985): a Bethánia Egylet főtitkára. Abonyban született, szülei az értelmes fiút kereskedelmi iskolába járaták, ahol érettségizett is. Érettségi előtt tüdőbetegséget kapott; a testi-lelki válságban kapott édesanyjától 18. születésnapjára egy Bibliát, amelyet kezébe vett és nem tudta letenni: „... elolvastam, letettem a könyvet és azt mondtam, hogy ami ebben a könyvben írva van az igaz, és én erre ráteszem az életemet.” A Bethánia CE Egylet utazó titkára lett, ez a feladat a missziói munka perspektíváját nyitotta meg előtte. Későbbi apósával, Sallai Istvánnal, aki a Bethánia főtitkára volt 1940-ig, akitől ő vette át a főtitkári stafétabotot, igen szoros testvéri és baráti kapcsolatba került.

1949-ben, amikor a Bethánia Egyesületet megszüntették, Szikszai Bényt a Református Konvent megbízta az evangélizációs bizottság vezetésével. 1950-ben viszont minden ígéret ellenére társadalom és államellenesnek ítélték ezt a munkát, s megkezdődött az üldözés. Szikszai Bényt nem alkalmazták sehol. Családját alcúti parasztnál vállalt bér munkákból igyekezett eltartani. A kitelepítést megelőzve Sallai Eszter (a korábbi jóbarát, főtitkár leánya) tanyasi tanítónő otthonában találtak befogadó szeretetet és egyszerű életlehetőséget. Favágó lett az erdőgazdaságban s örült ennek a munkának is. Irtotta a bozótot és vágta a fát, hordta a vállára nehezedő terhet. Felesége hirtelen meghalt, ott maradtak árván. Aztán a jóval fiatalabb tanítónő elfogadva az Istentől adott helyzetet összeházasodott a megárvult főtitkárral. Amikor módjuk volt elmentek a szétdobált közösség kiscsoportos alkalmaira, s a hatvanas években újra kereste a kapcsolatot a régi testvérekkel, hirdette az ígét sokfelé az országban. (Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/f-e-n-y-s-u-g-a-r/ujzag/cikk/mutat/4651/?i=657>)

²⁶ **Szabó Mihály** (1908-2000): jogász, törvényszéki bíró, a Bethánia Szövetség debreceni közösségének vezetője. Jogi tanulmányait Szegeden végezte. 1939-ben Debrecenbe helyezték az ügyészségre, majd az ítélőtáblán volt táblabíró, 1945 után pedig törvényszéki bíró. Feleségével együtt hallgatták Békefi Benő református lelkész igehirdetéseit, és mindketten élő hitre jutottak. Debrecenbe kerülve rögtön bekapcsolódott a Református Egyház és a Bethánia Szövetség életébe. Elvállalta a kistemplomi egyházzrész főgondnoki megbízatását, és a Bethánia CE Szövetség vezetését. Később zsinati tag is lett. Az ébredési időkben hetenként több alkalommal végzett evangélizációs igehirdetéseket eleinte a Nagytemplom tanácstermében, majd a Kollégium Oratóriumában és a Kistemplomban. A környező, sőt távolabbi falvak, városok lelkészei, közösségvezetői is gyakran meghívták őt, hogy evangélizációs heteken, konferenciákon, csendes-napokon szolgáljon. 1950-ben egyházi és közösségi munkája miatt áthelyezték Budapestre a legfelső ügyészségre, majd megfosztották hivatalától. Szegedre ment, ott mint ügyvéd és jogtanácsos dolgozott. Itt élt és szolgált élete végéig. (Forrás: Megemlékezés Dr. Szabó Mihályról, In: *Lelki Ébredés*, a Biblia Szövetség hírlevele, X. évfolyam 4. szám 2000. április)

²⁷ **Józan László** (1900-1981): református lelkész. A református teológiát Debrecenben végezte el, Marburgban is járt egyetemre. 1931-1949 között Alcsúton lelkész, közben 1941-ben táborigazgató. 1949-től a református evangélisták vezető lelkésze, majd 1952-től Biharugrán, később Budapesten lelkész. 1959-től nyugdíjas, tanulmányokat írt mint az egyházi ébredési mozgalom vezetője. (Forrás: Digitális História Adatbázis –

Történelmi

Tár;

http://www.tortelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4476&catid=73:j&Itemid=67&lang=hu)

²⁸ **Kovács Dezső** (1923-2010) református lelkész. Még teológus hallgató korában részt vett a Soli Deo Gloria és a KIE ifjúsági mozgalomban, szoros kapcsolatban volt a népi írókkal – köztük Németh Lászlóval –, népfőiskolán is tanított. 1943-ban részt vett a német uralom ellen Szárszón megtartott református találkozón. 1945 után először a Budapest Szabadság téri gyülekezet segédlelkésze volt, majd 1952-1960 között Alcsútdobozon, 1962-től nyugdíjba vonulásáig (1991) Tabajdon volt lelkész. 2003-ban Tabajd díszpolgárává avatták. (Forrás: Néma forradalom egy kicsiny faluban – interjú Kovács Dezsővel. *Városházi Napló*, Budafok-Tétény XVII. évf. 5. szám, 2009. március 6.)

²⁹ A CE jelentése Christian Endeavour, azaz Krisztusi Törekvés. A CE rövidítésnek országonként más és más a jelentése – magyar nyelvterületen a Pro Christo et Ecclesia kifejezésből kiindulva Krisztusért és Egyházáért.

³⁰ **Tariska Zoltán** (sz. 1953): református lelkész Pécelen. Teológiai tanulmányait a debreceni Hittudományi Karon végezte. Pécelen szervezte, vezette a templom külső-belső felújítását, felújította a parókiát, befejezte az imaház építését és létrehozta a Harangvirág Református óvodát, bölcsődét.

(Forrás: <http://www.pecelinfo.hu/index.php/component/content/article/57-helyi-hirek/1534-varosi-kituentettek>)

³¹ **„szabolcsi ébredés”**: 1957–1958-ban újabb ébredési hullám indult az országban, amelyet „szabolcsi ébredés” néven szoktak emlegetni. „Szabolcsból indult ki 1955 végén, s egyik fő alakja a vencesellői lelkész, Borbély Béla volt. Első nyilvános konferenciájukat Vaján szervezték meg 1956. augusztus 19-20-án, ahova nagyon sokan jöttek el a megye minden részéből. Igével Borbély Béla, Farkas László, Berényi József és Oláh Béla szolgáltak. A már említett jelentés a szolgáló és résztvevő lelképásztorok nevét rögzíti és azt is, hogy tömegeket tudtak megmozgatni, tehát „veszélyes elemekről” van szó. Ettől kezdve különleges megfigyelés alatt tartották az ott megjelenteket. Géczy Tihamér is közöttük volt. Így idézi fel akkori emlékeit:

– A vajai konferenciát megelőzően – miután az ébredés jelei már határozottan mutatkoztak az egyház életében – felmentem Debrecenbe, a püspöki hivatalba, ahol Békefi Benővel és Bartha Tiborral találkoztam. Elmondtam nekik, hogy az ébredéssel egy olyan erő jelentkezik az egyház életében, amelyről el kell döntenie a hivatalos egyházi vezetésnek, hogy mit kezd vele. Igénybe veszi, és akkor az egyházon belül marad, vagy elutasítja magától. Bartha Tibor azt válaszolta: „Nézd, az egyházban most lehet engedetlenkedni, mert nincs erőnk, de eljön az az idő, amikor lesz erőnk és akkor odaütünk!” (...)

Részletek a szigorúan titkos minősítésű és ügykezelésű, „Jelentés a megyénkben meglévő Bethánista mozgalomról” tárgyú, „ÁEH, Veress Pál elvtársnak” címzett, Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács vb ÁEH megbízottja által készített jelentésből: „Jelentem az Elvtársaknak, hogy 1956. VIII. hó 19-én reggel 8 órától 20-án este 9 óráig Vaja községben 2 napos bethánista összejövetelt tartottak „csendesnap” címén a megyénkben lévő volt és jelenleg is bethánista papok. Ezt az összejövetelt az egyház felsőbb vezetősége engedélye nélkül és az állami szervek engedélye nélkül tartották meg. Ezen az összejövetelen kb. 1.500-1.800 fős bethánista tömeg jelent meg, vidékiek kb. 1.200-1.300-an lehettek... Ezen az összejövetelen a következő lelkészek szolgáltak: Borbély Béla Vencesellő, Oláh Béla, Nyírkáta, Farkas László Nyírgyulaj, Szabó Béla Apagy, Veresegyházi László Battonya, Horváth Zoltán Tuzsér, Iszlai Jenő Nádudvar. Ezenkívül szolgált Dr. Major László nyíregyházi orvos is. Rajta kívül részt vett ezen az összejövetelen dr. Németh József debreceni orvos, dr. Szabó Mihály Szeged-i Megyeibírósi alkalmazott. (...) Ezen az összejövetelen a megyénk különböző községeiből a legbigottabb szektásabb vallásos tömegek jelentek meg, közöttük több letűnt személyiségek, sok papnék, középkorú asszonyok, idősebb lány személyek. Kevés volt köztük az ifjúságból. (...) Erre az alkalomra a vidékieket autóbuszokon szállították be kb. 3-4 autóbusz indult. A többi része a tömegeknek vonaton, kerékpáron, szekéren és gyalog zarándokoltak Vaja községbe... Megelőzte ezt az összejövetelt az is, hogy Vencesellő, Tuzsér, Rétközberencs, Nyírkáta községekben már a tavasz folyamán tartottak ehhez hasonló

bethánista összejöveleteket, keresztelővel vagy névnappal összekötve, s ezekért a tevékenységeikért érdemlegesen még nem lettek felelősségre vonva, ez arra készítette a nevezett lelkészeket, hogy bátorodást kaptak ahhoz, hogy Vaján is tartsanak az előbbiekhöz mérten még nagyobb szabású összejövetelt. A Borbély Béla és a Farkas László 3 oldalas memorandumot küldtek a Konvent Elnökségéhez magához Horváth Elnök Elvtársához, és én hozzám is, melyben igazukat keresik hivatkozni az egyezmény 3. pontjára s különböző dolgokra. Szerintem az egész fogalmazványuk egy fabatkát sem ért, mert azt megengedni úgy részemről, mint a megyei szerveink részéről teljesen lehetetlen. A fentiek alapján kérem az Elvtársakat hogy Borbély Béla vencesellői református lelkésznek és Oláh Béla nagykátai református lelkésznek azonnal vonják meg huzamos időre a kongruáját. Egyben kérem a Veress Elvtársat, hogy nevezett 2 lelkészt hívassa fel Pestre elbeszélgetés végett. Nyíregyháza, 1956. augusztus 22. Baráth Gusztáv Á. E. H. megyei megbízott“ (Forrás: Zika Klára: A testvér áruháza. Biblia és Gyülekezet, XIX. évf. 1. szám, 2007. április, 12-14. old.)

³² **Borbély Béla** (1916-1992): református lelkész. A debreceni református teológián szerzett lelkészi oklevelet 1939-ben. A CE Bethánia utazó titkára volt. 1951-ben konventi lelkésszé nevezték ki, a kitelepítettek lelkigondozása miatt azonban sok támadásban volt része. Venceselőre került, de evangélikációs szolgálata miatt rendőrségi felügyelet alá helyezték. Mivel nem járhatott vidékre, a vágyódó lelkek mentek el hozzá, így indulhatott el a „venceselői csendesnap”, ahol olykor több százan is megjelentek. 1983-tól a Református Iszákosmentő Miszsió titkára volt. Később, a rendszerváltás idején megalakuló Biblia Szövetség elnökévé választotta, amely tisztséget haláláig ellátta. (Forrás: <http://www.confessio.eoldal.hu/cikkek/magyarorszag-egyhazi-a-20-szazad-masodik-feleben.html>)

³³ **Magyar Belmisszió Biatorbágy**: felekezeti belmissziós szolgálat. 1957-ben alapította Trausch Liza (1917-2000), aki 1998 januárjáig vezette is a szolgálatot. 1998-tól vezetője Cselényi László (sz. 1964), aki 1988 óta állandó munkatársa a szolgálatnak. Kezdetben sok nehézség közepette, kis csoportok számára folyhatott a lélekmentés és lelkigondozás szolgálata. Az ország minden részéről, sőt a határon túlról is különböző felekezetek, gyülekezetek tagjai keresték föl a szolgálati alkalmakat, így az 1969 óta minden évben megrendezett nyári gyermektáborokat, és az 1975 óta minden nyáron megtartott ifjúsági heteket. A belmissziós szolgálat a szekták tagjainak kivételével mindenki számára nyitott. 1990 óta közhasznú egyesületként folytatja tevékenységét. A csendesheteken, alkalmakon, a gyermek és ifjúsági táborokban a résztvevők számára kötelező részvételi díj nincs, 1957 óta névtelen adományokból él a szolgálat. (Forrás: http://www.mbb.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=56)

³⁴ Asztalos Zoltán: Misszió vagy halál? – Felelőségünk a misszióért (In.: „Ad ébredést az Úr” (Ébredés Alapítvány, Pécel, 2004.)

³⁵ **exmisszió**: képesítést még nem szerzett, de az alapvizsgát már teljesített teológushallgatók megbízása lelkészi szolgálat végzésére gyülekezetekben. A lelkészhiány miatt az exmisszió rendszere a Debreceni Teológiai Akadémián az 1940-es évek második felétől egészen a nyolcvanas évek elejéig gyakorlat maradt. (Forrás: (A Debreceni Református Kollégium története (szerk. Barcza József); MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1988.)

³⁶ **Péter János** (1910-1999): református püspök, politikus. A budapesti Református Theológiai Akadémián, majd Párizsban és Glasgowban tanult. 1935-ben Budapesten református lelkészi oklevelet szerzett. 1936-tól 1945-ig a budapesti Bethesda kórház lelkésze. 1945-ben állami szolgálatba lépett a Külügyminisztérium béke előkészítő osztályának munkatársaként. 1945-1946-ban a párizsi békekonferencián a magyar delegáció tagja. Tildy Zoltán, majd Szakasits Árpád köztársasági elnökök titkárságának vezetője 1949-ig. 1949-1956 között a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. 1956. október 31-én lemondott püspöki méltóságáról. A külügyminiszter első helyettese 1958-1961 között, majd külügyminiszter 1961-1973 között. Az Országgyűlés alelnöke 1973-tól 1988-ig, az Elnöki Tanács tagja 1957-től 1961-ig. Az MSZMP Központi Bizottság tagja 1966-1988 között.

(Forrás: História – digitális adatbázis.

http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5521&catid=84:p&Itemid=67&lang=de

³⁷ **Czeglédy Sándor** (1909–1998): teológiai tanár. Pápán, Budapesten, Daytonban, Princetonban és a Halle-Wittenbergi Egyetemen tanult. 1932-től segédlelkészként szolgált a budapesti Skót Missziónál, majd a Szilágyi Dezső téri illetve a Kálvin téri Egyházközségben és Cegléden. Doktori címet 1936-ban kapott Debrecenben rendszeres teológiából, magántanári oklevelet 1938-ban szerzett Pápán gyakorlati teológiából. 1937-ben megjelentette Niemöllerrel készített hallei interjúját, és hiteles beszámolókat adott a német hitvalló egyházzól. Teológiai tanárságát Budapesten kezdte 1938-ban, majd 1940-től 1983-ig Debrecenben volt egyetemi tanár. Előbb a homiletika, liturgika és a valláspedagógia, majd 1952-től a poimenika, ekkleziasztika és missziológia kurzusok oktatását végezte. Bár szívéhez legközelebb a homiletika és a liturgika állt, azért a modern pedagógia eredményeit is folyamatosan felvonultatta a valláspedagógiai órákon. Poimenikából nála jelent meg hazánkban először a teológiai tananyag szintjén Jung, Adler, Frankl, Fromm műveinek kritikai ismertetése. Czeglédy Sándor nemzetközi szinten is számon tartott hymnologus volt. A 16–17. század istentiszteletéről írt tanulmányaiban rálátást kap az olvasó az egyháztörténeti, dogmatikai, egyházszervezeti, művelődéstörténeti, irodalmi és himnológiai-egyházzenei tényezőkre. (Forrás: Fekete Károly: Egy centenárium intelmei; Reformátusok Lapja, LIII. évf. 26. szám)

³⁸ **Tóth Endre** (1899-1970): teológiai tanár. 1918-ban érettségizett a Pápai Református Gimnáziumban, majd szintén Pápán végezte el a Teológia Akadémiát. 1920-1923 között ösztöndíjasként Utrechtben folytatott teológiai tanulmányokat. Már diákként is élénken részt vett a keresztyén diákmozgalmakban: a MEKDSZ-ben és a Soli Deo Gloria (SDG) Szövetségben, valamint később a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) munkájában is. 1923-tól egy évig hitoktató volt Kaposváron, majd 1924-től előbb óraadó tanár, majd – doktori címe megszerzése után – magántanár a Pápai Teológiai Akadémia Egyháztörténet Tanszékén. Az egyháztörténet rendes tanáraként 1927-től 1947-ig működött Pápán, 1930-1935 között a Teológiai Akadémia igazgatója volt. Oktatói munkája mellett 1927-től 1945-ig levéltáros volt a pápai Püspöki Könyvtárban. 1950-től nyugdíjba vonulásáig a Debreceni Református Teológiai Akadémia Egyháztörténet Tanszékén tanított. 1935-1942 között a Dunántúli Református Egyházkerületben a missziói ügyek előadója. 1939-ben Pápán presbiternek, a pápai egyházmegyében tanácsbírának választották, majd lelkeszi aljegyző, zsinati póttag és 1943-ban egyházkerületi főjegyző lett. (Forrás: Pótor Imre: *Dr. Tóth Endre, az egyházépítő professzor*; doktori disszertáció, Vásárosnamény, 1996.)

³⁹ **Pákozdy László Márton** (1910-1993): teológiai tanár, a nyelvtudományok doktora. Teológiai tanulmányait Debrecenben, Halléban és Utrechtben végezte. Debrecenben, majd Budapesten több mint négy évtizeden át tanított bibliai teológiát és vallástörténetet. Doktori értekezését ószövetségi vallástörténetből írta. Témaválasztása — a zsidó népnek a babiloni fogságban prófétáló Deuteroézsaías és az általa meghirdetett üdvprofécia — az éledő nemzetiszocializmus korában veszélyes tanúságtételnek számított. A kor viszonyaira jellemző, hogy mire dolgozatát elkészítette, már nem kaphatott útlevelet Hollandiába. Az 1940-ben náci megszállás alá került Utrecht egyeteme helyett ezért itthon doktorált 1942-ben – értekezését a debreceni kar summa cum laude minősítéssel értékelte, és még ugyanebben az évben ki is adta. A mű rangját és európai elismertségét jelzi, hogy az egyik legnagyobb XX. századi biblikus szakteknitely, Otto Eissfeldt írt róla részletes recenziót a Zürichben kiadott Theologische Literaturzeitung hasábjain. A háború után a tanítás mellett a bibliafordításban kamatoztatta elmélyült ismereteit. 1949-től a Debreceni Református Teológiai Akadémia vallástörténet tanszékének vezetője volt. 16 év alatt készült el bibliafordítása. Létrehozta a Pesti Teológiai Akadémia Török Pál Szemináriumi Könyvtárát is. (Forrás: In memoriam Pákozdy László Márton, <http://www.hodmezovasarhely.hu/cikkek/emlekunnepeg-pakozdy-laszlo-marton-szulesenek-100.-evfordulojan-5194>)

⁴⁰ **Török István** (1904-1996): református teológus. A Pápai Református Kollégium, majd a Debreceni Tudományegyetem teológiai tanára, a Budapesti és a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás tiszteletbeli

doktora, a Societas Ethika alapító tagjainak egyike, a Debrecen Árpád téri Református Egyházközség presbitere. A debreceni Tisza István Tudományegyetem Teológiai Fakultásán végzett 1927-ben. Az 1926/27. tanévben a berlini, 1928 márciusától 1929 szeptemberéig egy-egy féléven át ismét a berlini, majd a münsteri és magdeburgi egyetemen mélyítette el ismereteit. Hazatérte után a pápai gimnáziumban pályázta meg és nyerte el a helyettes vallás tanári állást 1929. szeptember 1-én. Egy év múlva teológiai akadémiai óraadó, helyettes, 1932. szeptember 1-től kezdve pedig nyilvános rendes tanár. Debrecenben benyújtott doktori értekezését – „Barth Károly teológiájának kezdetei” – 1932-ben summa cum laude fogadták el. 1941-től a Debreceni Tudományegyetem Etikai, majd a II. világháború után a Dogmatikai Tanszékét is vezette. Az 1956-os forradalom idején játszott szerepe és kritikai szelleme miatt 1957-58-ban tanulmányi szabadságot kapott, majd az etika előadásait másra bízta. Nyugdíjaztatására 1968-ban került sor. Hűségese tanítványai azonban rendszeresen látogatták, sőt a Tiszáninneni Református Egyházkerületben kialakítottak egy olyan kört, amelyik időről-időre meghívta, hogy aktuális kérdéseik megoldásában útmutatást kérjen és kapjon tőle – ezek voltak az ún. „fekete konferenciák” Két tankönyve, a *Dogmatika* és az *Etika* Amsterdamban jelent meg 1985-ben, ill. 1988-ban magyar nyelven. (Forrás: Barcza József: Dr. Török István emlékezete; *Confessio*, 1996/3.)

⁴¹ **Charles Haddon Spurgeon** (1834-1892): angol baptista prédikátor. A keresztény világban a prédikátorok fejedelmeként tartják számon. Az általa alapított, ma már nevét viselő jótékonyági szervezet világszerte számos családnak és gyermeknek segített. Prédikációit még életében több mint 30 nyelvre fordították le és adták ki. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Charles_Haddon_Spurgeon)

⁴² Ézsaiás, 53, 2: Felnőtt, mint egy vesszőszál Ő előtte, és mint gyökér a száraz földből, nem volt néki alakja és ékessége, és néztünk reá, de nem vala ábrázata kívánatos!

Ézsaiás, 53, 5: És ő megsebesítettett bűneinkért, megrontatott a mi vétkeinkért, békességünknek büntetése rajta van, és az ő sebeivel gyógyulánk meg.

⁴³ ApCsel 8,27- 8,38

⁴⁴ **Békefi Benő** (1909– 1964): református püspök, teológiai tanár, egyházi író. A teológiát Budapesten és Debrecenben végezte. Utána az országos evangelizációs mozgalmak keretében megszervezte a nyíregyházi diakonissza-intézetet, s 1939-től ennek lelkésze lett. 1945 után előbb a Szabolcs megyei Nemzeti Bizottság elnöke, később a városi szociálpolitikai osztály vezetője, majd a nyíregyházi egyházközség lelkésze lett; 1952-1959 között a nyírségi egyházmegye esperese. Ezt követően debreceni, majd budapesti teológiai tanár. 1962-től a dunántúli egyházkerület püspöke és egyúttal Veszprém lelkésze volt. Több egyházi lapot szerkesztett (Magyar Református Ébredés, 1943-1947; Keresztény Család, 1946-1947). (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

⁴⁵ „A Zsinat 1951. október 29-31-i ülésén felszámolták a Tiszáninneni Egyházkerületet, területéből kisebb részben a Dunamelléki Kerület részesedett, nagyobb részben pedig beolvadt a Tiszántúli Egyházkerületbe. Az új, Tiszavidéki Egyházkerület (Péter János „birodalma”) 1953. április 23-án alakult meg”. (Fazekas Csaba: Nyolc évtized a miskolci református egyház történetéből 1918-1998. Miskolci Kálvin Szövetség, 1999. 49. old.)

⁴⁶ „Békefi Benő (...) 1936-ban **Református Gyülekezeti Evangelizáció Baráti Társasága** néven egy „ellenbethániát” szervezett. Az új egyesületnek ő lett a főtákará, de a névleges vezetést Bereczky Albertnek engedte át. A Református Gyülekezeti Evangelizáció Baráti Társasága keretében megalapította az Ébredés Diakonissza Testvérházat, amelynek 1939-ben ő lett az intézeti lelkésze és vezetője. Ekkor emelkedett segédlelkészi státusból intézeti lelkészre, ami már önálló lelkészi állás volt. Több egyházkerületben próbálta befogadtatni a Testvérházat, míg végül Nyíregyháza presbitériuma 1940-ben befogadta és működtetésének felelősségét magára vállalta, így ilyen mértékben az egyházközség vált fenntartójává. Nyíregyházán az Őszöllő u. 175. számú házban helyezték el a Testvérházat, ahol megnyílt egyúttal Magdaléneum néven a bukott lányok (prostituáltak) átnevelési otthona. 12-20 lány kapott helyet a Magdaléneumban, amelynek szintén Békefi Benő

volt a lelkésze. Mindezen közben továbbra is járta az országot és nagyhatású evangelizációkat tartott, konferenciákat vezetett. Konferenciатеlepet is szerzett a Református Gyülekezeti Evangelizáció Baráti Társaságának, ahol igen eleven hitébresztés folyt. (Csohány János: Békefi Benő két egyházkormányzati levele 1957 elejéről; *Egyháztörténeti Szemle*, 2003. 4. évf. 2. szám)

⁴⁷ Eredeti neve Grünner Benő volt.

⁴⁸ **Bartha Tibor** (1912-1995): református lelkész, teológiai tanár, püspök. 1958-ban választották a Tiszántúli Egyházkerület püspökévé. 1986-ig állt az egyház élén mint az Egyetemes Konvent és Zsinat lelkészi elnöke. A Keresztyén Békekonferencia tagja, a Békekonferencia Tanácsadó Bizottságának alelnöke, 1959-től 1980-ig a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke volt. Nevéhez fűződik a szolgálat-teológia elvének kidolgozása. 1963-tól 1988-ig az Elnöki Tanács tagja volt. (Forrás: *Magyar Egyháztörténet*. Szerk. Szépné Czippán Noémi, Szép Sándor, Pápa, 2004.)

⁴⁹ 1949-től Békefi Benő Péter János egyik legodaadóbb híve, bizalmasa lett. (...) A debreceni teológián a teológiai átnevelés céljára új tanszék létesült az Ökumené története és teológiai problémái címen, vezetését Békefi Benő kapta. Az 1953-54-es akadémiai évben megválasztották rendes tanárnak, helyettes tanárként mellé került Bartha Tibor. Békefinek semmi tudományos képesítése nem volt, tehát nem lehetett volna professzorrá választani. Megkapta Békefi a Magyarországi Ökumenikus Bizottság főtitkári tisztségét is, noha semmiféle nyelvet a magyaron kívül nem beszélt és nem értett. 1952-ben a Nyírségi Egyházmegye esperesi székébe ültette (...) az egyházkormányzat. Azokat a lelkészeket, akik nem tetszettek a pártvezetésnek, és ha letartóztatásra még nem tartotta érettnak őket, akkor az egyházi vezetéssel Békefi esperes keze alá száműzettek „átnevelésre”. Az egyházi szóhasználat hivatalosan ezt úgy nevezte, hogy segítette eligazodni ezeket a lelkészeket – a Nyírségi „Fegyházmegyében.” (Csohány János: Békefi Benő két egyházkormányzati levele 1957 elejéről; *Egyháztörténeti Szemle*, 2003. 4. évf. 2. szám)

⁵⁰ **Bán István** (1931-2006), Református lelkész. 1955-56-ban segédlelkész volt Nyíregyházán. 1956. október 31-én, a reformáció emlékűnnepén és november 2-án, halottak napján beszédet mondott a nyíregyházi rádióban. Az ún. református megújulási mozgalom egyik kezdeményezője volt. 1957-ben 8 év szabadságvesztésre ítélték. 1962-es szabadulása után - lelkészi hivatását nem gyakorolhatta - segédmunkás, technikus, majd vízgazdálkodási szakmérnök volt. (Forrás: Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány, Névmutató)

1956. október 31-én ő Békefi akart prédikálni a nyíregyházi rádióban. Levelet is intézett Mindszenty Józsefhez, amelyben együttműködését ajánlotta fel. Békefi 1956. október 31-én mégsem beszélhetett a nyíregyházi rádióban. A rádió forradalmi vezetősége ezt megakadályozta. (...) A rádióbeszédre Bán István segédlelkészt kérte fel a rádió, aki ezért és még egy további rádióbeszédért 8 évi börtönbüntetést kapott Békefi feljelentésére és néhány lelkésztársa terhelő tanúvallomása és provokációja eredményeként. (Forrás: Csohány János: Békefi Benő két egyházkormányzati levele 1957 elejéről; *Egyháztörténeti Szemle*, 2003. 4. évf. 2. szám)

⁵¹ A Rákosi-rendszerben a politikailag veszélyesnek minősített rétegek eltávolításának egyik módja a kitelepítés volt. Ez a lakosok vagyonának elkobzását, azok „kényszerlakhelyre” történő átköltöztetését és általában mezőgazdasági jellegű munkára kényszerítését jelentette. A kitelepítések többségét 1948 és 1953 között hajtották végre – többségükben bírósági ítéletek nélkül – olyan, a Horthy-rendszerben vagy még korábban született törvények és rendeletek alapján, melyek eredetileg csak háborús helyzetben, vagy szükségállapotban voltak alkalmazhatók. A kitelepítések bevallott célja az osztályellenség (a kulákok, a korábbi nemesek, a politikai ellenzék és az önállóan gondolkodó értelmiség) elleni csapásmérés volt. A kitelepítettek embertelen körülmények között, közművek, szakszerű orvosi ellátás és fizetés nélkül éltek. A leginkább hírhedt a hortobágyi táborrendszer és a Mátrában a recski büntető jellegű kényszermunkatábor volt. Az összes kitelepítés mintegy 100-300 000 embert érintett. A POFOSZ adatai szerint Hajdú-Bihar megyébe 1042 családot telepítettek ki, ebből Bakonszegre 48, Berettyószentmártonba 40, Egyekre 73, Eszttára 81, Furtára 33, Hajdúdorogra 136,

Hajdúhadháza 162, Hajdúsámsonba 44, Konyárba 111, Nagyrábéra 53, Polgárba 119, Sápura 79, Zsákára 63 kitelepített család került. (Forrás: <http://www.pofosz.hu/Mik%C3%B3falva.php>)

⁵² Asztalos Zoltán apósa **vitéz Sepsibacsoni Toókos Gyula** (1883-1958): honvédtábornok, majd vezérőrnagy, Horthy Miklós szárnysegéde 1919-1920-ban.

⁵³ Fekete Péter: Az egyház és a szekta. Az egyház kérdezi a sektát, és a szekta kérdezi az egyházat. (Kálvin Kiadó, 1993). Eredetileg 1967-ben írt, posztumusz kiadott doktori értekezés.

⁵⁴ **Keresztyén Békekonferencia** (KBK): 1958 tavaszán Prágában alakult meg, a Magyarországi Református Egyház az egyik alapító tagja volt. A KBK a keresztények békéért és igazságosságért viselt felelősségét centrumba állító ökumenikus mozgalom volt erős szovjet dominancia mellett, amelynek célja a kelet-európai egyházak befolyásolásán és felügyeletén túl a Szovjetunió politikai befolyásának kiterjesztése volt a távol-keleti és a latin-amerikai térségekben. A KBK képviselői a blokkpolitikai feszültségek párbeszéd útján való mérséklését és a keleti kereszténység bezártságának enyhítését remélték, de a szervezet céljai közé tartozott az Egyházak Világtanácsa súlyának, jelentőségének csökkentése is. A szervezet negyedik nagygyűlése 1971-ben Tóth Károly magyarországi református lelkészt választotta főtitkárává, az orosz Nyikodim metropolitát pedig elnökké. Az 5. nagygyűlésen, 1978-ban Tóth Károly – ekkor már püspök – lett a szervezet elnöke, a Folytatólagos Bizottságé pedig Filaret metropolita. Bartha Tibor püspök a Keresztyén Békekonferencia alapító tagja (1958) és alelnöke volt (1964–1978), tiszteletbeli elnöke 1978-tól. (Forrás: <http://www.unitarius.hu/magyar/muetort.htm>)

⁵⁵ **Dr. Koncz Sándor** (1913–1983) tábori lelkész, sárospataki teológiai tanár, egyetemi magántanár, alsóvadászi lelkész, sárospataki levéltáros. 1941-től többször behívták katonai, tábori kórházi, tábori lelkészi szolgálatra. 1942-től Marosvásárhelyen volt (angol nyelvet is tanító) hitoktató lelkész, a Magyar Királyi Csaba Királyfi Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiskolában. 1943-tól 1946 októberéig tábori lelkész volt az oroszországi Gomeltől a németországi Hannoverig. Parlamenterként részt vett a szövetségesekkel való frontvonalai fegyverszünet létrehozásában és a bergen-belseni koncentrációs tábor felszabadításában. 1947–1952 között Sárospatakon volt teológiai tanár. A Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémiájának megszüntetésével és Gimnáziumának államosításával hátrátételt szenvedett. Alsóvadász fogadta be, ahol 1965-ig református lelkész volt. Ezt követően a Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárában dolgozott Sárospatakon, és helyettesítő lelkészi szolgálatot végzett számos településen és alkalommal. Két jelentős könyvén kívül (Kierkegaard és a világháború utáni teológia. Miskolc, 1938; Hit és vallás. A magyar református vallástudományi teológia kibontakozása és hanyatlása. Debrecen, 1942) számos tanulmányt, cikket publikált. (Forrás: http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_09/066.htm)

⁵⁶ **Füle Lajos** (sz, 1925.): építészmérnök, költő. A ceglédi Kossuth Gimnáziumban érettségizett, majd Budapesten, a Műszaki Egyetem építészmérnöki szakán folytatta tanulmányait. Vallástanára tanácsát követve, a Bethánia fiúotthonába fészkelte be magát, ahol megismerkedett a szervezet akkori főtitkárával, Szikszai Bénivel. A háború után folytatta építészmérnöki tanulmányait, és egyre jobban bekapcsolódott a CE Szövetség munkájába. 1945 után Magyarországon lelki ébredés volt, melyek énekei már az ő szívéből fakadtak fel. Ma is ismertek ezek közül: "Bűnös a nevem...", "Zörget a Jézus, a szíved ajtaja zárva-e még...?", " Siessetek, hamar lejár, kegyelme már régóta vár...". (Forrás: *Evangéliumi Hírnök*, 2002. június)

⁵⁷ 1968. július 29. és augusztus 2. között az alig néhány ezer lakosú Ágcsernyő vasútállomásán zajlott le a legfelsőbb szintű csehszlovák-szovjet találkozó, amely a történészek értékelése szerint az utolsó lökést adta Moszkvának ahhoz, hogy a `prágai tavasz`ként ismert csehszlovákiai reformfolyamatot haladéktalanul katonai erővel fojtsák el. A találkozóra egy speciálisan erre a célra átalakított vasúti kocsiban került sor. A csehszlovák delegációt Alexander Dubcek, a szovjetet Leonid Breznyev pártfőtitkárok vezették. A két fél ideges, feszült

hangulatát mutatta, hogy az éjszakákat mindkét fél a saját területén töltötte: a szovjetek egy ungvári szállodában, míg a csehszlovákok egy közeli helyi szállóban. A történelemben ez volt az egyetlen eset, amikor a legfelsőbb szovjet vezetés egy emberként elhagyta a Szovjetunió felségterületét. (Forrás: http://www.multkor.hu/20080731_agcsernyon_kezdodott_a_pragai_tavas_z_elfojtasa)

⁵⁸ **karizmatikus mozgalom:** minden olyan Szentháromságot valló keresztény közösség, melynek dogmaiban a Szentlélek és adományai (karizmái) nagyobb hangsúlyt kapnak. Mint vallásfenomenológiai terminus a mai kereszténységben: az Újszövetségben szereplő szellemi (pneumatikus) ajándékok (például gyógyítás, glosszológia, prófétálás stb.) kontinuitását valló közösségek tagjai. A karizmatikus (karizmával rendelkező) mozgalom vallási aktivistái maguk is úgy vélik, ma is lehetséges a karizmák gyakorlása, mi több, ezek jelenléte jele a kereszténység megújulásának. A mozgalom pánkeresztény jellegzetességeket mutat, egyben túlmutat az ökumenikus mozgalom kriteriológiáján, tagságuk zöme a felekezeti kereteken túl, a hitben újra egyesülő kereszténységet vizionál. A karizmatikus mozgalmaknak sok változata van, általában nincs alapítójuk. Legrégebbi változatuk (első hullámuk) az 1901-ben újtára indult pünkösdi-karizmatikus mozgalom. Jelenleg világszerte 500-650 millió főre tehető a pünkösdi-karizmatikus mozgalom követőinek létszáma, melynek gyülekezetei Magyarországon 1924 óta működnek. A karizmatikus mozgalmak második hulláma az 1950-es években Hollandiában, az USA-ban és Angliában kezdődött protestáns, részben pünkösdista csoportokban. A legtöbb karizmatikus továbbra is az addigi egyházában folytatja hitéletét. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Karizmatikus_mozgalom)

⁵⁹ **Pünkösdi Gyülekezet:** 1921-ben a Somogy megyei Darányban, épült fel az első magyarországi pünkösdi imaház, melyet az Amerikába kivándorolt, az amerikai pünkösdi ébredéssel kapcsolatba került, majd hazatérő Szalai József és felesége alapítottak. 1939. decemberében adták ki a magyar királyi belügyminiszter 363.500/1939. VII.a. számú rendeletét "A honvédelem érdekeit veszélyeztető szekták működésének megszüntetése" tárgyában. Több más kiségyházzal együtt a pünkösdi gyülekezetek istentiszteleteit is betiltották ekkor, ettől kezdve a második világháború végéig az evangélikus, baptista és metodista egyházak védelme alatt működtek a pünkösdi gyülekezetek. 1962-ben jött létre az Evangéliumi Pünkösdi Közösség, amely 2001-től Magyar Pünkösdi Egyház néven működik. Világszerte 500-650 millió főre tehető a pünkösdi-karizmatikus mozgalom követőinek létszáma. Hittörekvései a Biblia tanításához való visszatérés, a tiszta evangélium hirdetése, az egyház elanyagiasodásának visszafogása mellett a közösségi hitéletet is tartalmazzák. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyar_P%C3%BCnksdi_Egyh%C3%A1z)

⁶⁰ **A hajdúhadházi pünkösdi gyülekezet** 1929-ben alakult. Kezdetben egy Lorántffy utcai háznál gyűltek össze, de a helyi igehirdetők a tanyákon lakó hívekhez is kijártak szolgálni. Imaházavatás 1933-ban volt. Az 1930-as évek első felében a csendörök a gyülekezet tagjai sorából többeket bebörtönöztek a hajdúhadházi község háza pincéjébe. 1939. december 2-án több más kiségyházzal együtt a pünkösdi gyülekezetek istentiszteleteit is betiltották, s bár a gyülekezetnek a Baptista Egyház nyújtott védelmet, a betiltás ismét arra kényszerítette a pünkösdista híveket, hogy házaknál gyűljenek össze. 1949-től 30 éven át Czibere Gergely lett a gyülekezet pásztorja, ez idő alatt az összejöveteli lehetőség is az ő házában volt. Gyarapodás és élénk ifjúsági munka volt jellemző, beindult a gyermekmisszió, jó kapcsolat alakult ki a hajdúsámsoni gyülekezettel; közös hálaadó napok, ifjúsági találkozók, konferenciák, közös bemerítési alkalmak is voltak. A Széchenyi úton felépített imaházat az államosítás után a baptista gyülekezet megvásárolta, de 1981-ben a pünkösdi gyülekezet visszavásárolta, és még abban az évben újra felavatta. Az 1990-es évek elejére a taglétszám túlhaladta a százat. 1993-ban házicsoport jelleggel a roma misszió is beindult, 1995 végéig 21 roma testvér merítkezett be, majd beépültek a gyülekezeti közösségbe. Azóta is gyarapszik a roma megtérők száma. 2003 júliusában – nyolc év építkezés után – felavatták a gyülekezet új, tornyos templomát. (Forrás: Chernel András: Életünk első 80 éve; *Élő Víz*, 2010. 04. 14.)

⁶¹ Fekete Péter: Rövid tanítás a nyelvekenskölésről (kézirát)

⁶² **Kopasz Jenő** és felesége, Vincze Anna a Szabadkeresztény Gyülekezet lelkeszeiként Túrricsén kezdtek cigány missziós munkába az 1970-es évek elején. 1974-ben Kölcse és Uszka környékén Kopasz Jenő

vezetésével elindult a szabadkeresztyén cigánymisszió. A pártállami időszakban erre azért volt lehetőség, mert az állami szervek ekkor már „hallgatólagosan engedték” az evangelizációs tevékenységet a kallódó fiatalok és a cigányság körében. A szabadkeresztyének missziós sikereit tükrözi, hogy Kopasz Jenő uszakai tevékenységéről a Magyar Rádió is beszámolt 1980-ban. A köztudatban karizmatikus felekezetként nyilvántartott Szabadkeresztyén Gyülekezet kezdetben nem karizmatikus közösségként működött. A gyülekezet a Keresztyén Testvérgyülekezethez tartozott az 1960-as évek második feléig. A belügy az 1940-es évek végén válaszával állította őket. Amennyiben Bethánia jellegű csoportosulásként definiálják magukat, akkor olvadjanak be a református egyház keretébe, vagy szüntessék be működésüket. Szabadegyházi csoportként azonban folytathatják összejöveteleiket. Bereczky Albert református püspök nem egyezett bele, hogy úgynevezett aliánsz (azaz bármely vallás irányába nyitott) közösségként működjenek a református egyház keretein belül, ezért végül a református egyházból való kiválást választották, és 1950-ben felvették a Szabadkeresztyén Gyülekezet nevet. Még ugyanebben az évben a Magyarországi Szabadegyházak Szövetségének tagja lett a felekezet. A Szabadkeresztyén Gyülekezet 1974-ben karizmatikus megújuláson ment keresztül, erősödött a felekezet mozgalmi karaktere. 1979-ben kérték az állami elismerésüket, de erre a rendszerváltozásig várniuk kellett. A felekezetnek jelenleg 1500-2000 tagja van. Többségük Budapesten, Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, illetve Hajdú-Bihar megyében él. A Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezet nem került be 2011 júliusában a 14 elismert egyház közé. (Forrás: <http://mindennapi.hu/cikk/egyhaz/romak-evangelistai-a-hatalom-viharaiban/2011-11-05/9294>)

⁶³1909 szeptemberében mintegy hatvan evangéliumi vezető a népegyházakból és szabadgyülekezetekből közzétette az ún. Berliini Kiáltványt a karizmatikus mozgalmak térnyerésével szemben.

Részlet a Berliini Kiáltványból: „Alulírott testvérek felemeljük intő szavunkat az ún. karizmatikus mozgalommal szemben. (...) Az ún. karizmatikus mozgalom nem felülről, hanem alulról való; sok jelensége közös a spiritizmuséval. Démonok működnek benne, amelyek sátáni csalárdsággal vezetve keverik a hazugságot az igazsággal, hogy félrevezessék Isten gyermekeit. Sok esetben bizonyultak az ún. „Szellemmel megajándékozottak” megszállottaknak. Abban a meggyőződésünkben, hogy ez a mozgalom alulról való, nem rendít meg bennünket egyes vezető testvéreik személyes hűsége és odaadása sem, de még azok a gyógyítások, nyelvekzsolások és jövendölések stb. sem, amelyek a mozgalmat kísérik. (...) A szellem ebben a mozgalomban szellemi és testi erőhatásokat hoz létre: mégis hazug szellem az. Mint ilyen leplezte le magát. Az olyan pokoli jelenségek, mint földre zuhanás, arcrángatózás, reszketés, kiáltozás, visszatetsző, hangos kacagás stb. itt is előfordulnak az összejöveteleiken. Nem akarjuk eldönteni, hogy mindezekből mennyi a démoni, mennyi a hisztérikus és mennyi a pszichikai jelenség – egy bizonyos, hogy az ilyen jelenségek nem Istentől valók”. (Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/f-e-n-y-s-u-g-a-r/ujzag/cikk/mutat/4306/?i=657>)

⁶⁴ **Biblia Szövetség:** 1988 decemberében merült fel először – az ébredés mozgalomhoz tartozó lelkészek körében – egy szervezet megalakítása, amely összefogná az egykori és a legújabb kori magyarországi lelki ébredés népét. A következő év márciusában lelkészi küldöttség tárgyalta dr. Kocsis Elemér református püspökkel, a Református Egyház Zsinatának lelkészi elnökével a Biblia Szövetség létrehozásának lehetőségéről. Az egyházi állásfoglalást és a leendő szervezeti tagok többségi döntését követően, 1989. május 1-jén immár nem csak református felekezetű személyek találkoztak a Budapest Kálvin téri református gyülekezet termeiben. Az előkészített alapszabály tervezet és hitvallás megtárgyalása után 150 személy egybehangzó akaratával megalakították a Biblia Szövetséget, amely a bírósági bejegyzés után 1989. júniusában kezdte meg hivatalosan is működését. (Forrás: http://www.bibliaszov.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=5)

⁶⁵ **Cseri Kálmán** (sz. 1939.): református lelkész, a Biblia Szövetség alapító tagja. A teológiát Budapesten végezte el. 1962-1965 között Cecén szolgált segédlelkészként, majd 1965-től Budapesten a Budahegyvidéki gyülekezetben. Joó Sándor halála után, 1971-ben hívta meg a lelkipásztorának a pasaréti gyülekezet, amelynek 39 éven keresztül, nyugdíjba vonulásáig (2010) vezető lelkésze volt. Több mint húsz önálló, számos kiadást megért kötete, nagyszámú folyóiratcikke és publikációja jelent meg. (Forrás: Cseri Kálmán életútinterjú; <http://www.kre.hu/portal/index.php/eletinterjuk/cseri-kalman.html>)

⁶⁶ **Kocsis Elemér** (1926-2009): református lelkész, teológiai tanár, püspök. Középiskolai tanulmányait a Debreceni Református Főgimnáziumban végezte 1936-1944 között. Egyetemi tanulmányait a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karán folytatta (1944-1949). Lelkészi oklevelét 1951-ben kapta meg. Előbb Baselben, majd Erlangenben volt ösztöndíjas hallgató, ahol 1959-ben doktorált. Hazatérve, Körösladányban és Panyolán végzett rövid lelkészi szolgálatait után, 1952-től a Debreceni Református Teológiai Akadémia vallástudományi és bibliai teológiai tanszékén tanársegéd, 1954-től adjunktus. 1961-től lett teológiai docens, majd 1968-ban nevezték ki a rendszeres teológiai tanszék tanszékvezető tanárává. Teológiai tanársága alatt négy alkalommal volt az akadémia dékánja, majd 1977-1987 között, tíz éven át a Református Kollégium főigazgatója és a Tudományos Gyűjtemények igazgatója. A Tiszántúli Egyházkerület 1986 őszen választotta meg püspöknek. 1988-1991 között a Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkészi elnöke, 1991-ben az Ökumenikus Tanács elnöke volt. Tudományos munkássága kiterjedt a vallástörténet, a bibliai tudományok, a dogmatika és az etika, ezen belül különösen is a szociáletika területére, amelyből több önálló művet és több száz tanulmányt írt. A nemzetközi etikai kutatótársaság, a Societas Ethica 1970-ben fogadta tagjainak sorába. Tudományos munkájában rendkívül jelentős bibliafordító tevékenysége. 1962-1974 között részt vett az új protestáns magyar bibliafordítás elkészítésében, melynek munkálatai közben az újszövetségi fordítóbizottság elnökeként gondozta az új protestáns bibliafordítás szövegét. (Forrás: Fekete Károly: Dr. Kocsis Elemér nyugalmazott püspök emlékezete;

http://www.csillagpont.reformatus.hu/reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=21645&catid=139:hatter&Itemid=341)

⁶⁷ **Bibelbund** [Biblia Szövetség]: 1894-ben Pomerániában alapított keresztyén szövetség, amely „a Szentírás tévedhetetlenségébe vetett bizalom” elmélyítésére, a liberális Biblia-kritika ellen jött létre. Folyóirata, a Biblia és közösség 1901 óta folyamatosan közöl Biblia-értelmezéseket, és értékeli a feltörekvő új vallási mozgalmakat. (Forrás: <http://www.bibelbund.de/>)

⁶⁸ A **liberális teológiát** a történeti-kritikai módszer atyjára, Semlerre (1725-1791) szokás visszavezetni, bár első jelentős képviselőjeként gyakran Schleiermachert (1768-1834) nevezik meg. Semler Isten szava és a Szentírás, az újtestamentumi igehirdetés és a dogma, a keresztyén vallás és a tudományos teológia közötti különbség megvonása mellett szállt síkra, és abból az előfeltevésekből indult ki, hogy a keresztyén vallás a történelem végtelen folyamata során tökéletesíthető, igazi istentiszteleti és megváltó vallássá válik. A liberális teológiában a hittartalmak és azok dogmatikai rögzítése helyett a hit megélésére és az etikára helyeződik a hangsúly. Kiindulópontként a történeti Jézust jelenik meg, Krisztusnak mint Istenembernek a helyébe Jézus történeti személyisége lép. A mozgalom középponti vonásaként tartják számon a Szentírás ill. az egyház autoritásának kétségbevonása mellett az észre való – ezzel összefüggő – hivatkozást, a természetfölötti eseményekkel, a misztériumokkal és csodákkal kapcsolatos szkeptikus beállítódást, valamint a hit Jézusa és a történeti Jézus közti különbségtevést. A liberális teológia szándéka nem abban állott, hogy a hit alapjait aláássa – noha, mint kiemelik, gyakran ténylegesen ebben az irányban hatott –, sokkal inkább arra törekedett, hogy a keresztyén hit igazságát a modern ember számára beláthatóvá tegye, ehhez pedig a humanista-filozófiai tradíciót és az újkori tudományosságot hívta segítségül.

A liberális teológia számára kezdettől fogva döntő volt az individuálisan megélt és átélt vallásosság. Schleiermachernek a vallásról adott nevezetes meghatározása szerint a vallás lényege nem metafizika és nem morál, hanem egy, az univerzumhoz való „másféle viszony”; „nem a gondolkodás és nem is a cselekvés, hanem a szemlélet és az érzés”, éspedig „a mindenségnek, az egésznek a végtelen természetében való élet”.

Karl Barth (1886-1968), a dialektikus teológia kifejlesztője szerint a teológiai munka nem klasszikus korok által elért eredmények rögzítésében és továbbadásában áll, hanem a mindig megújított reflexióban. A mindenkor jelen teológiájának elég erősnek és szabadnak kell lennie ahhoz, hogy a múltból ne csak az egyházatyák hangját, hanem neki tetsző hangokat hallja meg: sokkal inkább az összes korábbi kor hangjait figyelmesen és nyitottan magába kell fogadnia. (Forrás: Ignác Lilla: Hermeneutika és teológia Rudolf Bultmann gondolkodásában; doktori disszertáció, Budapest, 2007.)

⁶⁹ „A feminista ideológiát Mary Wollstonecraft (1759-1797) brit író-filozófustól származtatják, ő a nők egyenjogúságáért, választó jogáért stb. küzdött. Az Egyesült Államokban a feminista mozgalom első jeles képviselői Lucretia Mott (1793-1880), Elizabeth Cady Stanton (1815-1902), Susan B. Anthony (1820-1906) voltak, mindenikük a női szolgátság ellen tiltakozott, gondolkodásukat erősen befolyásolta a kvéker vallási mentalitás. A római katolikus egyház, a déli baptista konvent (az AEÁ-ban a legnagyobb egyház), a mormon egyház és az amerikai evangéliumi mozgalom megtiltotta a nők papi szereplését. Az anglikán egyház ezzel szemben nem. Általában a feminista teológusok előszeretettel fordulnak az Ó- és az Újszövetség nőalakjainak kutatása felé. Szűz Mária, Mária Magdolna, Éva, Eszter, Rút, Noémi a kedvelt bibliai alakjaik, Jézust feminista szempontból vizsgálják. A feminista teológiák szívesen hivatkoznak a „nincs többé zsidó vagy görög, szolga vagy szabad, férfi vagy nő, mindannyian egy vagytok Jézus Krisztusban” (Gal 3,28) passzusra. Az Elisabeth Cady Stanton által írt kommentár a 19. században (The Women's Bible) már sejtetni engedte a 20. századi feminista biblikus kutatás irányát. (...) A női bibliakritika arra a jelenségre koncentrált, hogy a férfiak által dominált bibliatudomány milyen hatást gyakorolt az egyes témákban a következtetésekre.

Elisabeth Schüssler-Fiorenza (1999) erőfeszítéseket tett arra, hogy meghatározza a régi nőképet egyes zsinagógai és Jézusra vonatkozó szövegeken keresztül. (...) A kánoni határok átlépése a feminista teológia egyik sajátossága. Schüssler-Fiorenza ezt azzal indokolja, hogy a konzervatív szemléletet meg kell haladni. Úgy véli, hogy a konzervatív politika a Bibliát fegyvernek használja a nők elnyomására, amikor abból érvel a nők jogai ellen. (...) Úgy tekint a kánonra, mint amelynek megalkotóit nemcsak tekintélyi, hanem politikai szempontok is vezették döntéseikben. Az volt a céljuk a döntéshozóknak, hogy olyan gyűjteményt készítsenek, amely alkalmas az eretnokség elleni érvelésre. Vagyis az ortodoxia (igazhitőség) és herezis (eretnokség) ellentéte a 2-3. században egyben a hatalmon lévők önigazolására használt minősítésként is működött, állítja Schüssler Fiorenza” (Forrás: Benyik György: Amerikai Biblia (5);

<http://www.keresztenyszo.katolikhos.ro/archivum/2012/majus/6.html>)

⁷⁰ **Zimányi József** (1917-1998): református lelkész, a „gályarab prédikátorok” egyike.. 1942-ben végzett a Debreceni Teológián. 1941-ben segédlelkész lett és a debreceni Bethánia tagja. 1942-43-ban Munkácson segédlelkészként dolgozik. 1943-ban Kárpátaljai Missziói lelkész lett. 1944-ben levelet írt lelkésztársával, Horkay Barnával Sztálinnak a KGB-n keresztül. "Hatalmas Sztálin! Isten a német fasizmust sok orosz és más nép fiainak vérével törte le. Te a győzelem dicsőségét is magadnak tulajdonítottad. Mindenben Isten helyére helyezted magad. (...) Ezért az Úr meg fog alázni, mint Nabukodonozort. Saját fiaid fognak megvetni téged. Amíg időd van, szállj magadba, adj dicsőséget a felséges Istennek! Ez a népednek is a javára lesz. (...)” 1947-ben letartóztatták, és börtönbe került; Rafajnaúfalu, Beregszász, Ungvár börtönei után 1953-ig kényszermunkalágerek és 1955-ig a száműzetés évei következtek 1955. október 16-án kapott engedélyt a gyülekezeti szolgálatra Gödényháza, Királyháza, Tekeháza helyeken. 1959. április 29-én Magyarországra települt, és 8 hónapig orosz tanított. 1960: kokadi református gyülekezeti szolgálatának kezdete 1965: álmosdi református gyülekezeti szolgálatának kezdete 1990-ben 73 éves korában nyugdíjba vonult. Nyíregyházán lakott és az egész ország területén igehirdetést, kazettamissziót és levélmissziót teljesített. (Forrás: Makai Rozália: Zimányi József; <http://www.ebredes.hu/node/359>)

⁷¹ Zimányi József: Tűzoszlopoddal a jéghegyek között; Éjféli Kiáltás Misszió, 2005.

⁷² 1981 novemberében a Tiszántúli Egyházkerület berekfürdői otthonában létrejött az első **Református Iszákosmentő Miszsió** (RIM) konferencia. A munkatársi gárdában lekipásztorok, segítő munkatársak és szakorvos dolgozott együtt. Egy héttel később alakult meg hivatalosan a misszió. A titkári teendőkre akkor Siklós József jászkiséri lelkész kapott megbízást, aki különösen sokat tett azért, hogy ez a misszió újra elindulhasson. A biztató indulás után új konferenciákra került sor. Azoknak, akik ezeken részt vettek, nemsokára találkozókat szerveztek és néhány nagy városban missziói bibliaórák kezdődtek (Budapest, Debrecen, Miskolc) utógondozói céllal. Az alkalmak a mátraházai, a tahi egyházi üdülőkben kaptak helyet. 1982-ben Balog Zoltán cserépfalui lelkész és felesége bükk-szentkereszti nyaralójukat a misszió tevékenységének folytatása végett az egyház rendelkezésére bocsátották. Ezt később egy szomszéd nyaraló átadása követte. Mivel ebben az otthonban már 1969-től folyt lelki szolgálat felsőbb engedélyek nélkül, a hely, izoláltsága miatt, alkalmas volt családias

jelegű összejövetelekre. A RIM életében döntő év volt 1983 és 1984. 1983-ban Siklós József titkár váratlanul meghalt. Ebben a helyzetben a menet közben felmerült kérdéseket tisztázni kellett. Kísértés volt arra, hogy a munkaközösség „egyházi elvonókúraként” dolgozzon; az a veszély is fenyegetett, hogy szűk látókörű pietista gyógyító szolgálat legyen belőle. A harmadik lehetőség, hogy az eredeti elképzelésnek megfelelően, bibliai értelemben vett misszióként dolgozzon tovább, tudomásul véve azt, hogy az iszákosok sorsa rá van bízva. A harmadik lehetőség mellett döntöttek. Így ez után is a munka lényege az igehirdetés, a csoportos és a személyes lelkigondozás lett, amit kiegészített a szükséges orvosi és gyógyszeres kezelés, felvilágosítás. Siklós József helyét átmenetileg Borbély Béla lelkipásztor töltötte be. 1984-től a feladatok annyira megszorodtak, hogy szükség volt egy szervező titkára is. Ezt a feladatot Balog Zoltán lelkész töltötte be. (Forrás: http://misszio.reformatus.hu/cm/?p=p_47)

⁷³ **Balog Zoltán** (1928-2006): református lelkész. A sárospataki teológián lelkészi képesítést szerzett. Lelkészi szolgálatát 1951-ben kezdte el Tiszalúcon, majd több állomás után Cserépfalun lett gyülekezeti lelkész. 1969-től lelkésztársaival bükk-szentkereszti nyaralójukban missziói alkalmakat tartottak gyermekeknek, ifjaknak és felnőtteknek. Több állomáshely után került a Református Iszákosmentő Misszió élére, ahol 1981-től a gyülekezeti munka mellett segítőként vett részt a szenvedélybetegekért végzett szolgálatban. 1984-től a Misszió vezetőjeként dolgozott, melyben segítségére volt felesége, Tapolyai Margit is. 1993-ban újra szervezte a kékkereszt-mozgalmat, amely Dömösön 51 férőhelyes kórházat működtet a szenvedélybetegek gyógyítására, utógondozására és prevenciók feladatokat ellátására. (Forrás: <http://www.vargamakai.com/balogzoltan.html>)

⁷⁴ A **Liebenzelli Missziót** 1899-ben alapították az angol Kína-Belföldi- Misszió németországi ágaként Hamburgban. Gyökerei Hudson Taylor kínai missziói munkájában keresendők, aki 1865-ben indította el a Kína-Belföldi Missziót. Heinrich Coerper lelkész megismerkedett Taylor munkájával, aki több ízben is megfordult Németországban, hogy támaszpontot találjon a kínai misszió német ágának. Coerper 1892-ben döntötte el, hogy ő is beáll a missziói szolgálatba. Így alakult meg egy missziói egyesület, amely akkor még a “Kína-Belföldi Misszió Németországi Munkaága” nevet viselte. Coerper Hamburgban kezdte meg a munkát, 1902-ben azonban Liebenzellbe költözött, és itt indulhatott meg a missziói munka kiépítése. Néhány év múlva már “Liebenzelli Misszió”-nak nevezték az új munkaágot. A németországi szolgálat mellett a Liebenzelli Misszió alapítása óta a legfontosabb feladata a külmisszió. Jelenleg 230 misszionárius dolgozik a világ 21 országában (Afrika, Ázsia, Európa, Óceánia, Dél- és Észak-Amerika), túlnyomórészt úttörőmisszióban, gyülekezetalapításban és tanításban. A legtöbb munkatárs németországi, de az Egyesült Államokban, Kanadában, Svájcban, Ausztriában, Magyarországon és Hollandiában is létesültek olyan missziós baráti körök, ahonnan misszionáriusokat küldenek ki, sőt még a missziói területekről is kikerülnek misszionáriusok: Japánból, Pápua Új-Guineából és a Mikronéziai Államokból. A Nemzetközi Liebenzelli Misszió (LMI) 1988-ban a különböző nemzeti ágakból alakult. (Forrás: *Külmissziói Híradó*, VIII. évf. 1., 1999. február,

valamint http://www.liebenzell.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=58&lang=hu)

⁷⁵ **Sípos Ete Álmos** (sz. 1937.): református lelkész. A Budapesti Teológiai Akadémiát 1961-ben fejezte be. 2007-ben PhD fokozatot szerzett az Utrechti Egyetem teológia fakultásán missziológiai tudományokból. 34 évig Tápiószelén, 16 évig a budapesti Nagyvárad téri gyülekezetben szolgált lelkipásztorként, egészen 2008-as nyugdíjba vonulásáig. A Biblia Szövetség alapító tagja, főtítkára és bibliaiskolai tanára. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%ADpos_Ete_%C3%81lmos)

⁷⁶ **Sípos Ete Álmos**: *Kérjétek az aratásnak Urát* (Harmat Kiadó, 2008)

⁷⁷ **Forgács Gyula** (1879-1941): református lelkész. Léván végezte a gimnáziumot, majd a budapesti Teológiai Akadémián, az 1901/1902. tanévben pedig Edinburghban teológiát hallgatott. 1906-ban skót missziói másodpap lett Budapesten. 1910-től Pécelen, 1924-től Sárospatakon lelkészkedett, míg 1933-tól Budapesten a skót misszió

---

papja volt. 1917-ben teológiai magántanári képesítést szerzett Budapesten. Rendes tagja volt a budapesti negyedik zsinatnak. 1920-tól szerkesztette a „Reformáció” és a „Református igehirdető” című folyóiratokat. A missziót a gyülekezet feladatává tette, és megkísérelt hitvalló egyházat létrehozni a népegyházi struktúrákon belül. Péceli gyülekezetépítő programjának célja egy mintagyülekezet létrehozásán keresztül az egyházi élet megreformálása volt. Mindehhez felhasználta a Skóciából, Hollandiából, Németországból gyűjtött tapasztalatokat, és ezeket megpróbálta a helyi magyar körülményeket is figyelembe véve alkalmazni. (Forrás: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=924>)

⁷⁸ **Philip Jacob Spener** (1635–1705) német teológus, az egyik legkiválóbb 17. századi heraldikus, a német pietizmus első teoretikusa. **Pia Desideria – Istenfélő kívánságok** (Budapest, Primo Kiadó, 1993.) című művében hat pontban adott a korabeli lutheránus egyházzal szembe fordított diagnózist és terápiát is egyben. Ezek a következők voltak: Isten igéjének gazdagabban kell megszólalnia; az egyetemes papság elvének jobban kell érvényesülnie; tudatosítani kell, hogy a keresztyén élet nem ismeret, hanem praxis; a teológiai vitákat korlátozni kell; a teológiai oktatás megreformálása: misztikus irodalom olvasása: a professzorok ne csak értelemmel magyarázzák a Bibliát, hanem úgy is, hogy az a kegyességben való növekedést szolgálja; az igehirdetést meg kell szabadítani a barokk dagályosságtól: vissza a puritán egyszerűséghez! (Forrás: A Primo Kiadó előszava)